

Jihočeská univerzita České Budějovice

Pedagogická fakulta

katedra geografie

MIROSLAV NOVÁK

**KOLONIZACE JIŽNÍ AFRIKY A JEJÍ GEOGRAFICKÉ
DŮSLEDKY**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí práce: RNDr. Jiří Čekal, Ph.D.

České Budějovice 2007

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Datum

Podpis studenta

Anotace:

Cílem této diplomové práce je zachycení vývoje a důsledků evropského kolonialismu v jižní Africe. Hlavními otázkami této práce je posouzení vlivu kolonialismu na jižní Afriku z hlediska historicko-politického, hospodářského a jeho dopad na obyvatelstvo tohoto regionu. Rovněž se snaží poukázat na to, zda se jednalo jen o negativní dopady nebo Evropané přinesli také pozitiva do některých sfér života tohoto regionu. Zároveň je také cílem stručně nastínit vývoj samostatných států jižní Afriky po pádu kolonialismu.

Aim those diploma work is interception development and consequences European colonialist in South Africa. Main questions those work is appreciation influence colonialist on South Africa in light of personage-political, economic and his impact on population hereof region. As well try remit at it, whether dealt just about adverse effect or Europeans brought also positives to the some spheres life hereof region. At the same time is also aim short outline development independent states South Africa after fall colonialist.

OBSAH

1. ÚVOD	6
2. PŘEHLED LITERATURY	7
3. METODIKA ZPRACOVÁNÍ	9
4. KOLONIZACE JIŽNÍ AFRIKY A CESTA K SAMOSTATNOSTI	15
4.1. První Evropané v jižní Africe.....	15
4.2. Evropský kolonialismus v jižní Africe 17. – 19. století	16
4.3. Jižní Afrika v 1. polovině 20. století	19
4.4. Cesta států jihu Afriky k samostatnosti	21
4.5. Politický vývoj států jižní Afriky po získání samostatnosti	26
4.5.1. Angola a Mosambik	27
4.5.2. Ostatní státy jihu Afriky	28
4.6. Jihoafrická republika a její role na jihu Afriky.....	30
4.7. Vliv mimoafrických států na jihu Afriky	31
5. VÝVOJ HOSPODÁŘSTVÍ JIŽNÍ AFRIKY	34
5.1. Hospodářství jižní Afriky do 1. poloviny 20. století	34
5.2. Hospodářská situace jižní Afriky v posledním stádiu kolonialismu	36
5.3. Hospodářství jižní Afriky v 60. – 80. letech 20. století.....	38
5.3.1. Jihoafrická republika a Namibie.....	38
5.3.2. Angola a Mosambik	42
5.3.3. Bývalé britské kolonie	45
5.4. Hospodářství jižní Afriky na přelomu tisíciletí	48
5.4.1. Jihoafrická republika a Namibie.....	49
5.4.2. Botswana, Lesotho a Svazijsko	54
5.4.3. Angola a Mosambik	55
5.4.4. Malawi, Zambie, Zimbabwe.....	58
5.5. Doprava v jižní Africe	63
5.6. Hospodářské kontakty Československa a jižní Afriky	64
5.7. Hospodářské kontakty České republiky a jižní Afriky.....	65
6. OBYVATELSTVO JIŽNÍ AFRIKY	68
6.1. Původní obyvatelstvo a významné kmeny	68
6.2. Vývoj obyvatelstva v době kolonialismu a po jeho rozpadu.....	70
6.3. Obyvatelstvo na začátku 21. století	71

6.4. Náboženství a jazyková struktura.....	72
7. VYBRANÉ PROBLÉMY JIŽNÍ AFRIKY.....	76
7.1. Apartheid	76
7.2. Zdravotnictví v jižní Africe	79
7.3. Vzdělanost a školství.....	81
8. ZÁVĚR	84
SEZNAM LITERATURY	86
INTERNETOVÉ ODKAZY	88
PŘÍLOHY	
SEZNAM PŘÍLOH	

1. ÚVOD

Jih afrického kontinentu procházel a prochází dynamickým a velmi složitým historickým, ekonomickým i demografickým vývojem. Existuje zde neustále mnoho ekonomických, politických, demografických a sociálních problémů, z nichž část stále ještě představuje dědictví koloniální minulosti tohoto území.

Jižní Afrika může znamenat pro každého něco jiného. Cestovateli se vybaví drsná příroda a divoká zvířata, antropologovi může připadat jižní Afrika jako kolébka lidstva, pro spisovatele se může stát objektem dobrodružného románu, historikovi nabízí množství zajímavých témat a ekonomovi poskytuje myšlenku, jak obrátit místní nerostné zdroje v zisk. Jižní Afrika je zároveň velkou pokladnicí přírodního bohatství a také lidového umění.

Tato diplomová práce se však pokusí podívat na jižní Afriku z pohledu kolonialismu. Jejím cílem bude zjistit, jak evropský kolonialismus ovlivnil jih Afriky především v oblastech historie, politiky, hospodářství a obyvatelstva. Základními otázkami této práce bude, co kolonialismus v těchto zásadních otázkách jižní Afriky vzal, přinesl a zanechal. Byl především britský, portugalský a krátce i německý kolonialismus v této oblasti ve všech směrech jen nástrojem vykořisťování místních zdrojů? Stal se tvrdým utiskovatelem místního obyvatelstva a jeho základních lidských práv a kultur? Nebo přinesl do jižní Afriky i něco pozitivního a přispěl k pozvednutí životní úrovně místního obyvatelstva?

Otázkou pro tuto práci rovněž je, jak pokračoval vývoj nově vzniklých států po pádu kolonialismu v jižní Africe. Nastoupily jihoafrické státy svou vlastní cestu nebo zůstaly ve skutečnosti v těsném spojení se svými bývalými koloniálními mocnostmi? Dokázaly využít nově nabyté svobody a svého potenciálu k dalšímu hospodářskému rozvoji nebo upadly v občanské války a pod vlády diktátorských režimů? To jsou tedy hlavní témata, na která se pokusí tato diplomová práce najít odpovědi.

2. PŘEHLED LITERATURY

Množství literatury týkající se tématu jižní Afriky, je poměrně omezené. Problematika regionu jižní Afriky není v našich knihovnách příliš aktuálním tématem a to jak v případě domácí, tak i zahraniční literatury, ať už přeložené do češtiny nebo v originálních vydáních. Většina publikací v knihovnách, ať už jsou vydané do roku 1989 nebo v době po něm, je až na několik výjimek především zaměřena cestopisně či dosti populárně a pro tuto práci ji nebylo možné ve větší míře použít.

Je překvapivé, že nikdo ze současných autorů nedokázal navázat např. na Lacinu, (1987). Jeho Novodobé dějiny Afriky jsou sice staršího vydání a je v nich znát určité ideologické zabarvení textu a proto při čerpání z této knihy musel být použit kritický přístup k některým informacím. Ale na druhou stranu tato práce přináší kompletní pohled na situaci v 50. až 80. letech 20. století celého afrického kontinentu, samozřejmě včetně jižní Afriky, a to jak v otázkách politických a historických tak i hospodářských, a o obyvatelstvu. Podobně se lze vyjádřit při hodnocení textu a informací u prací Motoška, M. (1982) a Zeman, J. (1981), které byly nedocenitelné pro získání informací o hospodářské situaci Angoly a Mosambiku v období po pádu kolonialismu. Ze starších prací je také nutné upozornit na publikaci Hrbek, I. (1966) a kol. Jeho Dějiny Afriky (2 svazky), které zpracoval kolektiv českých afrikanistů pod vedením Ivana Hrbka, si zachovaly hodnotu dodnes. V otázkách obyvatelstva a africké kultury je také cenný titul Kandert, J. (1984).

Aktuálnější práce vydané po roce 1989 do současnosti, pokud se nejedná o cestopisy a jinou populárně naučnou četbu, se věnují především Jihoafrické republice. Z nich lze vyzdvihnout publikaci Hulec, O. (1997). Je sice hlavně historicky a politicky zaměřená, ale přináší obraz Jihoafrické republiky od prvního osídlení až po pád apartheidu a obsahuje i některé informace o počátcích průmyslu v JAR. Druhým státem, kterému je ještě v dnešní době věnována větší pozornost českých autorů, je Angola, a to díky J. Klímovi (2003) – historie, hospodářství, obyvatelstvo. Tím však aktuální publikace k ostatním státům bohužel chybí. V otázkách o obyvatelstvu (gramotnost, jazykové skupiny, národnostní složení) lze ještě velmi kladně hodnotit titul Baar, V. (2001).

Pro získání především některých historických informací muselo být sáhnuto k populárně naučným encyklopediím Kronika lidstva, Kronika 20. století a ke knize Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Tyto publikace přinášejí informace o vývoji jednotlivých států

v historicko - politických etapách a při zpracování období 15. až 20. století v jižní Africe se staly velmi důležitými. Encyklopedie, které také nelze opomenout, jsou Votrubec, C. (1973) a Palmer, J. (1998).

Zahraniční práce, jenž se věnují tématu jižní Afriky a vyšly v českém vydání, se v našich knihovnách objevují jen sporadicky. Za zmínku stojí především publikace Iliffe, J. (2001), která se věnuje především obyvatelstvu; Cameron, R. (1996), jenž se věnuje ekonomickým aspektům; Judd, D. (1999), který se zabývá otázkami koloniálního panství Velké Británie; Davidson, B. a jeho dvě především historicky zaměřené publikace z let 1962 a 1972. Zahraničních titulů, které jsou většinou v angličtině a týkají se Afriky i její jižní části, je celá řada. Problémem však je, že se obdobně jako u českých autorů zaměřují především pouze na Jihoafrickou republiku a poskytují hlavně informace o historických a politických událostech. Příkladem je např. práce Roberts, M. (1990).

Proto se nedocenitelným zdrojem dat pro hodnocení hospodářské situace a v otázkách obyvatelstva jižní Afriky na konci 20. a začátkem 21. století stal především internet. K tomuto novému způsobu vyhledávání informací se však musí přistupovat stejně kriticky jako ke knižním publikacím. Ne všechny stránky lze považovat za dostatečně věrohodné. Vyhledávače nabízejí velké množství stránek, které se bezprostředně týkají jižní Afriky, ale jen malý zlomek těchto internetových odkazů je možné použít. Za relevantní lze považovat víceméně pouze ty, které patří mezinárodním institucím a vládním orgánům jednotlivých zemí. Tyto stránky jsou uvedeny v seznamu internetových odkazů. Podobně jako u knižních titulů se však i internetové stránky institucí věnují jednotlivým státům podle jejich významu. Proto je možné získat větší množství informací o státech jako je Angola, JAR, Zambie nebo Zimbabwe než o zemích jako jsou Botswana, Lesotho, Malawi, Mosambik, Namibie, Svazijsko.

K nejdůležitějším internetovým stránkám, které byly v této práci hlavně využity jsou stránky českého ministerstva zahraničí www.mzv.cz (hospodářství a infrastruktura); dále pak stránky Světové banky www.worldbank.org (hospodářství); International trade www.intracen.org/ (hospodářství); U.S. Census Bureau www.census.gov (obyvatelstvo); Food and agriculture organization www.fao.org (zemědělství); Světová zdravotnická organizace www.who.int/en/ (zdravotnictví, obyvatelstvo); Global statistics www.xist.org (hospodářství, obyvatelstvo); United nations conference www.unctad.org (hospodářství); World Trade www.wto.org/ (hospodářství); stránky The World Factbook www.cia.gov (hospodářství, obyvatelstvo). Pozitivní je, že rovněž i některé jihoafrické státy mají své vlastní oficiální stránky (www.angola.org, www.southafrica.net, www.zwnews.com aj.).

3. METODIKA ZPRACOVÁNÍ

Na začátku této diplomové práce bylo prvním úkolem vymezit řešené území, tedy jižní Afriku. Při něm se vycházelo především z historických souvislostí (kolonizace, původní obyvatelstvo) a provázaností států tohoto regionu. Vodítkem při vymezení regionu jižní Afriky se staly i publikace Lacina, K. (1987); Davidson, B. (1972) a Baar, V. (2001). Na základě této literatury a porovnání historického vývoje vyplynulo pro tuto práci toto geografické vymezení jižní Afriky – Angola, Botswana, Jihoafrická republika, Lesotho, Malawi, Mosambik, Namibie, Svazijsko, Zimbabwe a Zambie. Tyto státy byly ještě dále rozděleny na tři skupiny (portugalské kolonie, Jihoafrická republika a britské kolonie).

Dalším úkolem bylo vytyčení cílů, ke kterým bude práce směřovat. Vliv kolonialismu by bylo možno hodnotit jistě v mnoha směrech. Dopad kolonialismu na tento region však byl v této práci zachycen především v otázkách historického a politického vývoje, obyvatelstva, hospodářství a infrastruktury. Důvodem, proč se právě tyto otázky staly klíčovými, bylo to, že z použité literatury vyplynulo, že právě v těchto oblastech měl evropský kolonialismus hlavní vliv na region jižní Afriky.

Důležité při psaní této práce bylo také vyhodnotit úlohu a význam jednotlivých států vymezeného regionu. Nebylo možné věnovat stejnou pozornost všem státům jižní Afriky ve všech oblastech zkoumání (kromě historického pohledu). Důvodem byla jednak rozdílná dostupnost literatury a omezenost informací k některým státům a jednak některé státy nedosahovaly a nedosahují tak velkého významu (Malawi, Svazijsko, Lesotho). Hlavní důraz byl proto kladen především na Jihoafrickou republikou, která svým politickým i hospodářským vývojem, ovlivňovala a ovlivňuje značnou měrou dění v ostatních zemích jižní Afriky. Ze zbylých států je věnována pozornost především Angole, Botswaně, Mosambiku, Zimbabwe a Zambii.

Při zpracování první části práce zaměřené na historický vývoj jižní Afriky bylo cílem poskytnout základní přehled o době kolonialismu, dekolonialismu a politickém vývoji samostatných států na jihu afrického kontinentu. Bylo důležité vytyčit určité dobové mezníky a události, o které se tato práce bude opírat i v dalších částech. Cílem bylo z dostupné literatury vybrat podstatná data a fakta, která nejlépe vystihly historické

a politické události regionu od příchodu Evropanů v 15. století až po konec 20. století. Pro zpracování této části práce bylo použito několik titulů. Dá se říci, že se jedná o propojení informací z publikací: Lacina, K. (1987); Davidson, B. (1972); Klíma, J. (1999); kol. (2000); kol. (2003); Hulec, O. (1997); Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Nashromážděné údaje byly rozděleny z chronologického hlediska do určitých etap vývoje jižní Afriky, které se staly klíčovými pro vývoj jednotlivých států. Prvním úkolem bylo zhodnotit období od příchodu Evropanů v 15. století a historický vývoj jihu Afriky do 1. poloviny 20. století. Hlavní zájem se však soustředil na 2. polovinu 20. století, kdy docházelo k osamostatňování jednotlivých států jižní Afriky a zároveň se tvořila politická situace již nových států. Posledním úkolem bylo sledovat jihoafrické státy ve fázi samostatného vývoje. Zachytit jejich politickou situaci a především poukázat na občanské války v Angole a Mosambiku a diktátorské režimy v Zimbabwe nebo Zambii. Nedílnou součástí této poslední části bylo zhodnotit také vliv Jihoafrické republiky na ostatní státy jihu Afriky, který byl nemalý. Své zájmy zde měly i mimoafrikané státy, i zde se totiž střetávali hlavní aktéři studené války (USA a SSSR). Proto byla tomuto problému také věnována určitá pozornost.

Hlavní část diplomové práce byla však věnována především hospodářské situaci v jižní Africe. Je třeba si uvědomit, že právě v této oblasti měl kolonialismus největší vliv. Hodnocení hospodářství v jižní Africe bylo rozděleno do několika etap.

První cíl bylo zhodnotit období do 1. poloviny 20. století, hlavní pozornost je ale věnována především době konci 19. a počátku 20. století. V této době totiž začíná „hospodářská revoluce“ v jižní Africe. Netýkala se však celé oblasti, ale hlavně dnešní Jihoafrické republiky a to díky nalezištím diamantů a zlata. Proto se tato první část kapitoly věnuje převážně právě JAR. Ke zpracování této části sloužila především publikace Hulec, O. (1997) a částečně Ottův slovník naučný, který se zmiňuje o nalezištích zlata v oblastech dnešní JAR.

Druhým a svým významem mnohem důležitějším tématem této části práce byla hospodářská situace na sklonku kolonialismu v jižní Africe a počátky hospodářství již samostatných států jižní Afriky v rozmezí 60.-80. let 20. století. Tady bylo třeba zodpovědět otázky, v jakém hospodářském stavu byly země jihu Afriky na konci koloniální éry. V jaké podobě přebíraly nově vzniklé státy hospodářství a zda i po pádu kolonialismu měly nadále firmy vyspělého ekonomického světa poměrně velký vliv na

jednotlivá hospodářská odvětví. V částech o hospodářství, ať už v této nebo následující části kapitoly týkající se konce 20. a počátku 21. století, byla snaha, tak jako v kapitole o historii a politice, udržet určitou strukturu provázaností jednotlivých zemí. Proto dochází hlavně o pokus porovnat vývoj v bývalých portugalských koloniích Angole a Mosambiku, v bývalých britských koloniích Zimbabwe, Zambii a Malawi. Podobně bylo postupováno i u státu Botswana, Svazijsko, Lesotho, které sice byly rovněž britskými koloniemi, ale existovala zde velká závislost na Jihoafrické republice. Takže zde šlo spíše o pokus poukázat na to, zda se tyto tři státy dokázaly vymanit z vlivu JAR nebo pod jeho vlivem zůstaly i nadále. Samostatná pozornost je věnována Jihoafrické republice, jenž nebyla pod koloniální správou, a Namibii, která byla v době kdy končil kolonialismus v jižní Africe součástí JAR a nezávislosti na této zemi dosáhla až v roce 1990.

Při zpracování této druhé části se hlavním problémem stala dostupnost hospodářských informací k jednotlivým státům. Literatura k této době je značně omezená a týká se jen některých států. Již v přehledu literatury byla zmíněna publikace Lacina, K. (1987). Tato kniha přináší vedle politických i mnoho využitelných hospodářských informací o jižní Africe k období 60.-70. let. Nejvíce poznatků v kapitolách této publikace, které se zabývají jižní Afrikou, se týká hlavně Jihoafrické republiky. V menším měřítku přináší informace i k ostatním státům této oblasti (kromě Zimbabwe). Zřejmě díky kontaktům s tehdejším Československem existují i publikace ke státům Angola a Mosambik. Dá se konstatovat, že tato část o hospodářství jižní Afriky v 60.-80. letech 20. století, byla kompilací především publikací Lacina K. (1987), Motoška, M. (1982) a Zeman, J. (1981). Na základě této literatury se proto tato část práce věnovala především Jihoafrické republice, Angole a Mosambiku. Ostatním státům byla sice věnována menší pozornost, ale přesto bylo cílem vystihnout alespoň základní hospodářské pokusy nově vzniklých zemí a jejich vlád v 60.-80. letech nastartovat postkoloniální hospodářství. Nejmenší pozornost se týká Zimbabwe, je to nejen důsledek málo dostupné literatury, ale také problém složitého politického vývoje. Za vlády Iana Smithse byla země vystavena značné mezinárodní izolaci, a proto zřejmě existuje i tak málo informací v otázkách hospodářství.

Podobně bylo postupováno i při vytváření příloh k této části práce. Přílohy se na základě dostupnosti informací týkají jen JAR, Angoly a Mosambiku. U ostatních států, pokud nějaké statistické informace jsou, byly zaneseny přímo do textu, protože nedosahovaly takového rozsahu a významu.

Třetí část této kapitoly měla za úkol zachytit hospodářskou situaci na přelomu 20. a 21. století. Cílem této části bylo porovnat aktuální ekonomickou situaci jižní Afriky se stavem v 60.-80. letech 20. století. Hlavními otázkami bylo, jestli hospodářská úroveň došla k nějakému výraznějšímu posunu od doby po pádu kolonialismu jednotlivých států jižní Afriky. Do jaké míry je zde nadále patrný vliv vyspělých světových ekonomik v důležitých hospodářských odvětvích (především průmyslu) a zda si bývalé koloniální velmoci udržely určitý vliv na bývalé kolonie. Samozřejmě v současnosti pak vyvstává i otázka, jestli do regionu jižní Afriky nepronikly nové země, mající zájem o místní nerostná bohatství a investice do průmyslu i jiných oblastí.

Zatímco v předešlé části bylo možné se opírat o literaturu, i když nebyla rozsáhlá, literatura k této době je ještě více omezená. Existují sice základní ekonomické informace v atlasech, encyklopediích a jim podobným publikacím, ale pro tuto část práce by nebyly ani zdaleka dostačující. Navíc v některých případech není jistá korektnost údajů a proto nebyly použity. Tituly, které se staly určitým vodítkem při vyhledávání informací, byly Cameron, R. (1996); Iliffe, J. (2001); Baar, V. (2001); Klíma, J. (2003).

Hlavním zdrojem informací se tak pro tuto část práce o hospodářství stal internet. Samozřejmě i internet nabízí celou řadu nepříliš věrohodných stránek týkajících se ekonomiky jižní Afriky. Proto byly vybírány zejména internetové stránky uznávaných světových institucí v oblastech hospodářství. Dalo by se říci, že tato část kapitoly je především kompilací nashromážděných internetových dat. Při zpracování informací k jednotlivým státům bylo rovněž důležité porovnat ekonomické údaje jednotlivých institucí, jestli se výrazně neliší ve zveřejňovaných číslech. Bylo zjištěno, že v klíčových ekonomických otázkách jako je HDP, nezaměstnanost, podíl jednotlivých sektorů na tvorbě HDP, či vývozu a dovozu z hlediska komodit a obchodních partnerů, se liší vesměs minimálně. Proto byla použita hospodářská data především těchto internetových stránek: www.mzv.cz, www.worldbank.org, www.unctad.org, www.intracen.gov/, www.xist.org, www.fao.org/, www.wto.org/, www.britannica.com a www.cia.gov/.

Vzhledem k významu jednotlivých států v jižní Africe na přelomu tisíciletí a dostupnosti dat, byla hlavní pozornost věnována opět Jihoafrické republice, která je hospodářským tahounem oblasti. Ostatním státům byla sice v porovnání s JAR věnována menší pozornost, ale podstatná data a informace o aktuálním hospodářském stavu opomenuta nebyla. Větší pozornosti se také dostalo z hlediska významu Angole, Zimbabwe a Zambii. Stejně jako v předchozí části, tak i v této bylo postupováno stejně při vytváření příloh. Nebylo považováno za nutné vytvářet přílohy u států, kde se údaje týkaly jen několika

položek, které bylo možné zanést do textu. Navíc hospodářská struktura se za posledních 30. let změnila, a proto nebylo možné porovnávat v jedné příloze údaje za 60.-80. léta 20. století se současností.

Kapitola o hospodářství se ještě na závěr věnuje třem dílčím tématům. První z nich se týká dopravy v jižní Africe. Cílem této části bylo zachytit rozvoj moderní dopravy, která pronikla do jižní Afriky s příchodem kolonialismu. Byla zde snaha zachytit vývoj dopravní infrastruktury od konce 19. století do dnešní doby. Otázkou pro tuto část také bylo, který druh dopravy je v jižní Africe nejužívanější. Pro zpracování této části byla použita publikace Hulec, O. (1997) a internetové stránky www.mzv.cz a www.cia.gov/.

Druhá dvě témata se zabývají hospodářskými vztahy bývalého Československa a dnešní České republiky se státy jižní Afriky. Toto téma se sice netýká kolonialismu, ale určitě bylo vhodné se alespoň několika řádky zmínit o kontaktech naší země s touto oblastí. Cílem bylo poukázat především na to, s kterými státy udržovalo Československo a později ČR kontakty a v kterých sektorech hospodářství docházelo ke spolupráci. Pro zpracování hospodářských vztahů bývalého Československa s jižní Afrikou byly použity publikace Motoška, M. (1982) a Zeman, J. (1981). Pro získání hospodářských údajů a vztahů České republiky a států jižní Afriky v dnešní době posloužil knižní titul Klíma, J. (2003) a internetové stránky ministerstva zahraničí www.mzv.cz. Díky této instituci byly vytvořeny také přílohy k zahraničnímu obchodu ČR a některých zemí jižní Afriky, s kterými naše země obchoduje.

Poslední kapitola této diplomové práce se týká především obyvatelstva a vybraných problémů regionu jižní Afriky.

Vyvstává opět otázka, do jaké míry kolonialismus ovlivnil i problematiku obyvatelstva. Nejprve bylo třeba krátce poukázat na šíření původního obyvatelstva jižní Afriky a na některé nejvýznamnější kmeny, které do těchto oblastí přicházely. Dále šlo také o zhodnocení vývoje populace jižní Afriky, která se od příchodu Evropanů a do pádu kolonialismu samozřejmě měnila, co do počtu i etnického složení. Stejně tak bylo cílem stručně zhodnotit některé současné demografické ukazatele států jižní Afriky (počet obyvatel, věková struktura, přirozený přírůstek..). Také se bylo nutné zmínit v této části o vlivu kolonialismu na náboženskou a jazykovou strukturu v jižní Africe, který byl poměrně velký. Při zpracování této pasáže bylo použito hlavně publikací Baar, V. (2001),

Iliffe, J. (2001), Kandert, J. (1984), kol. (2002), kol. (2003) a také internetové stránky www.census.gov pro vytvoření příslušných příloh k textu.

Poslední část diplomové práce je zaměřena na některé vybrané problémy v jižní Africe. Těch je samozřejmě celá řada, ale opět bylo cílem zaměřit se především na ty, kterých se kolonialismus, ať už přímo nebo nepřímo dotkl a které Evropané svojí činností ovlivnili. Proto se v této části bylo třeba zmínit o apartheidu v Jihoafrické republice, který se stal jedním z největších prohřešků Evropanů v této jihoafrické zemi. Jako zdroj informací o této závažné problematice sloužily především publikace Hulec, O. (1997), Iliffe, J. (2001) a Baar, V. (2001). Nešlo rovněž neopomenout vliv kolonialismu na otázky ve vývoji zdravotnictví a vzdělanosti. K těmto otázkám byla pro období 60. až 80. let 20. století použita jako základní zdroj informací již několikrát zmiňovaná kniha Lacina, K. (1987). K aktuálnímu stavu a vytvoření některých příloh ve zdravotnictví a školství (naděje na dožití, gramotnost) byly využity internetové stránky, konkrétně www.census.gov, www.who.int/en/ a www.cia.gov. Z aktuálních problémů, které už se netýkají kolonialismu a objevily se prakticky až v nedávné době, bylo důležité poukázat v rámci zdravotnictví na problematiku AIDS. Informace k této problematice byly získány na internetových stránkách www.who.int/en a www.worldbank.org.

4. KOLONIZACE JIŽNÍ AFRIKY A CESTA K SAMOSTATNOSTI

4.1. První Evropané v jižní Africe

První kontakty s územím jižní Afriky a její civilizací navázali Řekové a Římané, kteří v prvních stoletích našeho letopočtu obchodovali s obyvateli dnešního Mosambiku. V 8. století mosambické přístavy pravidelně navštěvovali arabští obchodníci, kteří obchodovali se zlatem a mědí. V následujících dvou stoletích se rozvíjela Sofala (dnešní Nová Sofala) jakožto středisko obchodu se zlatem.

Hlavní kontakt Evropanů s jižní Afrikou přichází až ve druhé polovině 15. století s příchodem zámořských objevů. Pro místní obyvatelstvo lze tuto dobu nazvat jako osudovou pro další vývoj. Následující období bylo spojeno s kolonizací, drancováním a otrokářstvím. Na více jak 450 let přišla nadvláda evropských kolonizátorů v celém regionu a útisk domorodého obyvatelstva.

Od 15. století podnikali Portugalci výzkumné cesty kolem Afriky a pokoušeli se proniknout do Indie po moři, protože cesta po souši byla ovládána Araby. „Když roku 1483 portugalský mořeplavec Diego Cao přistál v ústí řeky Kongo a založil tam San Salvador (Mbanzu), vládl na území dnešní Angoly v Království Kongu král Nzinga-a-Nkuwa. Ten vyslal posla do Lisabonu a navázal s Portugalskem rovnoprávné vztahy. Situace se změnila, když po založení Luandy v roce 1576 začali Portugalci dobývat vnitrozemí.“ – kol. (2003). V roce 1488 pronikl na úplný jih Afriky portugalský mořeplavec Bartolomeo Diaz, když hledal námořní cestu do Indie kolem západního pobřeží Afriky. Jako první Evropan obeplul nejjižnější výběžek Afriky a dal mu jméno mys Bouří (později přejmenován na mys Dobré naděje). Roku 1498 pak připlul do Mosambiku portugalský mořeplavec Vasco da Gama. Během osmi let si Portugalci podmanili všechna důležitá obchodní střediska na pobřeží (Sofala, Kilwa, Mombasa), odkud se odvíjel obchod se zlatem, slonovinou a otroky mezi Afrikou, Arábií a Indií. Portugalci také jako první přistáli na dnešním území Namibie, Malawi a Zambie, kde převzali výnosný obchod se zlatem.

4.2. Evropský kolonialismus v jižní Africe 17. – 19. století

S příchodem Evropanů, tedy v první fázi především Portugalců, začaly pro jižní Afriku nové časy spojené s otroctvím, ztrátou území a osidlování jihu Afriky Evropany. Kromě Portugalců začali pronikat do oblastí jižní Afriky Holanďané, Němci a především Britové, ale i Francouzi.

V **Angole** byl nejdůležitějším výsledkem této expanzivní politiky rozsáhlý vývoz otroků do Brazílie, která byla portugalskou provincií. „Nic na tom nezměnilo ani vylovení holandského expedičního sboru roku 1641; po sedmi letech, v roce 1648, Holanďany z Angoly zase Portugalci vyhnali. V roce 1651 bylo v konfliktu o Luandu poraženo království Kongo a král musel uznat portugalskou nadvládu. Konžská říše se rozpadla a země nadále zůstala zásobárnou otroků pro Brazílii. I když byl vývoz otroků v roce 1836 oficiálně zakázán, trvalo až do roku 1869, než se toto rozhodnutí definitivně prosadilo. Na berlínské konferenci o Kongu v roce 1885 potvrdily evropské mocnosti nárok Portugalska na Angolu a určily dnešní státní hranici.“ – kol. (2003). Pro Portugalsko se druhou nejvýznamnější kolonií stal **Mosambik**. „Roku 1609 byly portugalské osady spojeny v kolonii, v roce 1629 se vládce Monomotapy prohlásil portugalským vazalem. Od 40. let 17. století se území Mosambiku stalo jednou z nejdůležitějších portugalských základů obchodu s otroky na africké pevnině. V roce 1752 byla správa Mosambiku podřízena guvernérovi v portugalské državě Goa v Indii.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Portugalští mořeplavci sice objevili díky svým plavbám jižní Afriku, mys Dobré naděje, ale výsadní postavení si zde neprosadili. Kromě již dvou zmiňovaných zemí Angoly a Mosambiku, se jim nepodařilo výrazněji proniknout na jiná území.

Nejzajímavější situace s osidlováním probíhala v dnešní **Jihoafrické republice**. „Z pověření Nizozemské spojené východoindické společnosti vystoupil v r. 1652 na břeh lékař Jan van Riebek a založil na úpatí Stolové hory zásobovací stanici, která se rozrostla do osady dnešního Kapského Města. Evropané, kteří pronikali do vnitrozemí, domorodce vyháněli, případně je likvidovali nebo zotročovali. Byli to většinou Nizozemci, ale i francouzští a němečtí hugenoti. Roku 1806 obsadila Kapskou kolonii Velká Británie. Britští osadníci se usadili především u hranic s bantuským kmenem Xhosa.“ – kol. (2003).

Vnitřní rozpory a zrušení otroctví v britské Kapské kolonii (1806-1814) přiměly na 10 000 konzervativních Búrů k rozhodnutí vydat se na „velký trek“ (hromadné stěhování) do vnitrozemí v letech 1836-44. Po bojích se Zuly a po britském obsazení Natalu založili

1842 Oraňský svobodný stát (1848-1854 anektován Brity) a roku 1853 Transvaal (od roku 1856 Jihoafrická Republika). Roku 1870 byla na planině pohoří Kree objevena naleziště diamantů. Po dalších nálezích byl roku 1871 založen v západní části Griqualandu severně od středního toku Oranje diamantový důl Kimberley. Roku 1884 byla na kraji Witwatersu objevena bohatá ložiska zlata. To podnítilo značný příliv evropských přistěhovalců, rychlý průmyslový rozvoj Kapské kolonie a po vybudování železničního spojení s nalezišti zlata i búrských republik. Roku 1887 založili zlatokopové v jižním Transvaalu město Johannesburg, které v průběhu patnácti let dosáhlo počtu 100 000 obyvatel (dnes třetí největší město v Africe). V roce 1877 Britové anektovali Transvaal, což vyvolalo v letech 1880-1881 ozbrojené povstání Búrů, v němž byli Britové poraženi. „Roku 1889 obdržel britský politik Cecil Rhodes, který získal koupí diamantových polí politický vliv v jižní Africe, pověření zabezpečit území severně a západně od Transvaalu: vznikly zde kolonie Jižní a Severní Rhodesie. Roku 1880 se Cecil Rhodes stal ministerským předsedou Kapské kolonie.“ – kol. (2003). Do čela této nezávislé republiky se postavil v letech 1883-1902 prezident Paulus Krúger. Objev bohatých nalezišť zlata u Johannesburgu ale vzbuzoval zájem Velké Británie. A tak v letech 1899-1902 vypukla anglo-búrská válka: přes počáteční úspěchy búrských generálů Smutse, Bothy a Hertzoga rozhodla britská vojenská převaha v čele s generálem Kitchenerem. Mír byl sjednán v roce 1902 ve Vereenigingu. Búrské republiky se staly od roku 1902 britskými koloniemi.

V rámci Britského impéria se ocitly i oba malé státy, které znají jen hranice s Jihoafrickou republikou – **Lesotho a Svazijsko**. Území **Lesotha** bylo původně obýváno Sany (Bušmeny). „V období zuluské expanze sjednotil Mošeše I. roku 1818 jejich roztroušené zbytky a založil první bantuský stát. V následujících desetiletích odrážel nápor Matabelů a búrských kolonistů. V roce 1868 král Mošeše I. uzavřel s Velkou Británií protektorátní smlouvu. Již v roce 1871 však bylo území Basutska připojeno ke Kapské kolonii. Povstání v letech 1880-81 přimělo Velkou Británii, aby v roce 1883 protektorátní statut obnovila.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Ve **Svazijsku** se od roku 1846 začali usazovat Búrové. Proti postupující búrské kolonizaci požádal roku 1889 náčelník Mbandzeni Velkou Británii o ochranu. „Od roku 1890 bylo Svazijsko pod společným protektorátem Velké Británie a Transvaalu, od roku 1894 pod kontrolou Transvaalu. Po búrské válce v letech 1899-1902 se Svazijsko v roce 1903 stalo britským protektorátem. Správa byla v rukou vysokého komisaře pro Basutsko, Bečuánsko a Svazijsko.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Britové s úspěchem pronikali i do dnešní **Botswany**. V 16.-17. století

se na území Botswany a sousedního Transvaalu začali usazovat Bečuánci, kteří téměř vytlačili původní obyvatelstvo (Bušmeni, Khoisan). „Od roku 1818 začala londýnská misijní společnost zřizovat první misijní stanice. Současně začali do země přicházet búrští osadníci. Když Khama II., náčelník kmene Bamangwato, požádal Velkou Británii o pomoc proti zuluským a búrským útokům, byl dne 30.9. 1885 v severní části země vyhlášen Protektorát Bečuánsko.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). V jižní části byla zřízena britská korunní kolonie Britské Bečuánsko, roku 1895 však bylo připojeno k provincii Kapsko. Britové uplatňovali v Bečuánsku nepřímou vládu prostřednictvím domorodých náčelníků a pod dohledem britského vysokého komisaře. Kolonizace **Namibie**, jejíž území pokrývá především poušť, začala probíhat až ve 2. polovině 19. století. První kolonizátorskou zemí byla Velká Británie v roce 1878. Od roku 1883 patřila většina Namibie Německu, jež zde vyhlásilo protektorát, pojmenovaný v roce 1893 Německá jihozápadní Afrika (část země u Velrybí zátoky zůstala Velké Británii). V tomto období vzniklo i hlavní město Windhoek.

Východní část jižní Afriky sice také objevili Portugalci, ale ani zde se jim kromě Mosambiku nepodařilo získat výraznější vliv. Ten si opět získala Velká Británie, jak v Malawi, tak v Zimbabwe i Zambii. Říše **Malawi** byla založena v roce 1480 místními kmeny. Ta v 16. století získala většinu dnešní centrální a jižní části země. V letech 1830-1860 pronikaly z jihu na území Malawi v důsledku tlaku sílící říše Zulu kmeny hovořící svahilsky, které se do jisté míry rovněž zapojily do obchodu s otroky. Evropský vliv se zde začal zvyšovat až koncem 19. století. „Britský cestovatel David Livingstone zkoumal tuto oblast v období 1859-1863, když předtím v letech 1851-1855 zkoumal území Zambie. V roce 1875 přišli do Malawi skotští misionáři, kteří bojovali proti obchodu s otroky. V Malawi se usídlili bílí přistěhovalci. Od roku 1883 tvořila země britský protektorát Ňasko a později, v letech 1893-1907, byla součástí Britské střední Afriky.“ – kol. (2003). Misionáři a část afrického obyvatelstva koloniální panství uvítali, některé domorodé skupiny však proti němu bojovaly. V roce 1895 se za pomoci indických jednotek podařilo zastavit hon na otroky.

Zemi Barotsů, dnešní **Zambii**, zkoumal v poslední čtvrtině 19. století též český cestovatel Emil Holub. „Francouzský protestantský misionář Francois Coillard tu založil v roce 1884 osadu. Roku 1887 doporučil králi Levanikovi požádat o britský protektorát. Současně agenti Britské jihoafrické společnosti pod vedením Cecila Rhodese (podle něj byla země nazvána Rhodesie) uzavřeli smlouvy s jednotlivými náčelníky kmenů. Nejednali

jménem britské koruny, jak tvrdili, ale vláda jim nechala volnou ruku.“ – kol. (2003). V roce 1891 se stala Barotská říše britským protektorátem.

Na území dnešního **Zimbabwe** se původně rozkládaly různé černošské říše. Tyto státy se ve 30. letech 19. století staly kořistí ndebelských nájezdníků (zulští Matabelové), kteří pod vedením náčelníka Mzilikaziho (1823-68) založili mocný matabelský stát. Podnět k samotné evropské kolonizaci v Zimbabwe v níž se střetly zájmy Britů, Búrů, Portugalců a Němců, dal objev zlatých nálezů u Tati v roce 1867. „V roce 1889 získala Britská jihoafrická společnost Cecila Rhodese monopolní právo na kolonizaci Mašonska. Povstání Matabelů (Ndebele) v letech 1893 a 1896 a povstání Mašonů v letech 1896-97 byla potlačena s mimořádnou brutalitou. V roce 1895 bylo matabelské území spojeno s Mašonskem a pojmenováno Rhodesie.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996).

4.3. Jižní Afrika v 1. polovině 20. století

Vývoj jižní Afriky v 1. polovině 20. století je spojen především s upevňováním moci koloniálních mocností, především Velké Británie, a s nástupem apartheidu, tedy vládou bílého obyvatelstva nad africkým domorodým obyvatelstvem. Apartheidu bude věnována pozornost v kapitole o obyvatelstvu. Na úvod této kapitoly je třeba se zmínit o vývoji v **Jihoafrické republice** a vzniku Jihoafrické unie. Zde se totiž střetávají zájmy Búrů a Britů na vládě a objevuje se zde také poprvé slovo apartheid a segregace černošského obyvatelstva. „Roku 1910 vznikla spojením Kapské kolonie, Natalu, svobodného Oranžského státu a Transvaalu Jihoafrická unie se statutem dominia. Sídlem vlády se stala Pretoria a prvním ministerským předsedou búrský generál Louis Botha. Búrští nacionalisté se v roce 1913 sdružili v národní straně (NP) v čele s Jamesem B. M. Hertzogem s nesmiřitelně protibritským programem.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Znevýhodnění černošského obyvatelstva bylo zakotveno v ústavě (tzv. apartheid = oddělování ras, rasová segregace, vědomá diskriminace jiného než bílého obyvatelstva). Ve 20. až 30. letech 20. století zesílila diskriminace obyvatelstva, které nepocházelo z Evropy. V roce 1931 podle Westminsterského statutu získala země úplnou nezávislost v domácí a zahraniční politice. Ve 2. světové válce Jihoafrická unie bojovala po boku Velké Británie, současně však do země začal pronikat americký kapitál a své pozice si stále více posilovali domácí podnikatelé. Od roku 1948 byly postupně přijímány a uplatňovány rasové a diskriminační zákony, jejichž základ tvořila politika apartheidu.

V ostatních státech jihu Afriky probíhal vývoj nejen v zájmu evropských mocností, ale také v zájmu vzniklé Jihoafrické unie, která se snažila rozšiřovat své území na úkor

okolních států. Systém Jihoafrické unie se stal následně vzorem pro některé ostatní mocnosti především ve věci apartheidu. V 1. polovině 20. století bylo pro africké obyvatelstvo **Botswany** (Bečuánska) v polopouštních a pouštních oblastech zřízeno 9 rezervací. V období mezi dvěma světovými válkami a po 2. světové válce se vláda Jihoafrické unie snažila několikrát uplatňovat nároky na anexi Bečuánska (poslední pokus v roce 1963). V roce 1915 bylo v **Malawi** potlačeno ozbrojené povstání v jižní části země. V **Mosambiku** přispěla 1. světová válka zejména k hospodářskému rozvoji přístavu Lourenco Marques. V průběhu války byla dočasně severní část území obsazena Němci.

V německé kolonii Jihozápadní Afrika (dnešní **Namibii**) Němci v roce 1908 potlačili povstání Namů a Hererů (84 000 obětí na straně Afričanů). V roce 1915 území obsadila Jihoafrická unie, která získala dne 17. 12. 1920 na území Jihozápadní Afriky mandát Společnosti národů. V roce 1922 byla Velrybí zátoka odevzdána pod jihoafrickou správu. Po 2. světové válce se Jižní Afrika odmítla vzdát mandátu a začlenit Jihozápadní Afriku do soustavy poručenské správy OSN. A jak se události vyvíjely v dnešní **Zambii**? V roce 1911 byl Barotseland a oblasti na severovýchodě spojeny do protektorátu Severní Rhodesie. V dubnu 1924 se Britská jihoafrická společnost vzdala svých práv a protektorát přešel pod vládu Velké Británie. Na konci 20. let byly na severu centrální Severní Rhodesie objeveny rozsáhlé zásoby mědi, které přilákaly množství evropských kolonistů. Rychlý rozvoj těžebního průmyslu doprovázely periodické stávkové hnutí horníků v tzv. Copper Belt (měděný pás) ve 30. a 40. letech. V dnešním **Zimbabwe** uspořádali v roce 1922 kolonisté referendum o budoucím statutu země, protože v roce 1923 končila platnost smlouvy Britské jihoafrické společnosti. Účastníci odmítli začlenění do Jihoafrické unie, proto po vypršení smlouvy území převzala britská vláda a dne 1. 10. 1923 vytvořila samosprávnou kolonii Jižní Rhodesie. Zákon o záležitostech domorodců z roku 1934 kodifikoval rasovou segregaci podle vzoru apartheidu v Jihoafrické unii.

4.4. Cesta států jihu Afriky k samostatnosti

Po 2. světové válce začala moc kolonizačních velmocí v Africe upadat. Nejinak tomu bylo na jihu Afriky. Snaha o samostatnost jednotlivých států rostla. Vznikala osvobozenecská hnutí, jenž si dala za cíl získat samostatnost svých zemí a zbavit se kolonistů, ať už to byli Portugalci, Velká Británie nebo někdo jiný. Pro Afriku se stal klíčový rok 1960, též nazývaný „rokem Afriky“, kdy se většina afrických států vymanila z koloniální moci. Pro jih Afriky měla doba samostatnosti teprve přijít. Dekolonizace zde probíhala poněkud pomaleji.

Nejprve bude stručně zmíněn vývoj ve třech bývalých protektorátech Velké Británie – Botswaně, Lesothu a Svazijsku. Někdejší britský jihoafrický protektorát **Bečuánsko (Botswana)** patřil v první polovině 60. let k těm africkým zemím, v nichž se teprve formovaly národně osvobozenecské síly. Skutečné politické strany vznikly teprve až na přelomu 50. a 60. let. „Nejstarší z nich nesla označení Federální strana protektorátu Bečuánsko (Bechuanaland Protectorate Federal Party). Byla vytvořena v roce 1959 a po několika měsících své činnosti zanikla. Další se stala Lidová strana Bečuánska (Bechuanaland People's Party – BPP) založena K. T. Motsetoem, která zahájila spolupráci s Africkým národním kongresem Jižní Afriky. Održením některých členů vedení od BPP vznikl Africký národní kongres (African National Congress – ANC) a Panafrický kongres (Pan Africanist Congress – PAC). Zakladatelem první z uvedených stran byl M. Mphoe, který později vytvořil Nezávislou stranu Botswany (Botswana Independence Party – BIP), zakladatelem druhé byl F. Matanta, pozdější představitel Lidové strany Botswany (Botswana People's Party – BPP). V roce 1962 pak Seretse Khama vytvořil Demokratickou stranu Botswany (Botswana Democratic Party – BDP), jež se po roce 1966 stala stranou vládnoucí.“ – Lacina, K. (1987). Rozvoj národně osvobozenecského hnutí ve střední a jižní Africe se výrazně zasloužil o to, že dne 30. září 1966 byla vyhlášena samostatnost Republiky Botswana, jejímž prvním prezidentem se stal Seretse Khama. Nový stát převzal obtížně dědictví kolonialismu – mimořádně vysokou zaostalost.

Bývalý britský protektorát **Basutsko (dnešní Lesotho)**, zcela obklopený územím Jihoafrické republiky, se dočkal vyhlášení politické samostatnosti dne 4. října 1966. „První významnější politická strana – Basutský africký kongres (Basutoland African Congress – BAC) - byla založena v roce 1952. Zpočátku žádala samosprávu, později zahájila agitaci za úplnou samostatnost. Koncem 50. let se vytvořily dvě konzervativní politické strany převážně hájící zájmy náčelníků a rodící se buržoazie – Basutská národní strana (Basotho

National Party – BNP) a Maremathu (Strana slonů) – v roce 1962 přetvořená na Maremathu Freedom. V roce 1960 Basutský africký kongres změnil název na Basutskou kongresovou stranu (Basotho Congress Party – BCP). Důležitým mezníkem ve vývoji lesothckého politického života se stal květen 1962, kdy se uskutečnil ustavující sjezd Komunistické strany Basutska (od roku 1966 Komunistická strana Lesotha).“ – Lacina, K. (1987). Komunisté se postavili do čela bojovníků za dosažení samostatnosti a po roce 1966 pokračovali v zápasu za oslabení závislosti na Jihoafrické republice. Po roce 1945 se obdobně jako v Botswaně a v Lesothu **i ve Svazijsku** negativně projevovala hospodářská závislost na Jihoafrické unii, kam za prací odcházelo na 20 % veškeré mužské populace. „V roce 1960 vytvořil učitel John Nquku první skutečnou politickou organizaci – Svazijskou pokrokovou stranu (Swaziland Progressive Party – SPP), vytvořenou z původní Svazijské pokrokové asociace založené již v roce 1929. SPP vytyčila požadavek samostatnosti a současně se postavila proti plánům na násilné připojení země k Jihoafrické unii. Na aktivizaci úsilí o dosažení samostatnosti pozitivně působil příliv politických uprchlíků z JAR, z nichž část se v letech 1962-1963 zapojila do prvních rozsáhlejších stávkových bojů. Přesto zápas skončil vítězstvím nekoloniálních sil, které se v září 1968 zasloužily o kompromis ve formě vyhlášení Svazijského království, jehož politické zájmy začalo propagovat Národní hnutí Imbokodo (Imbokodo National Movement) založené Sobhuzou II. Proti jeho politice se postavila Svazijská pokroková strana. V opozici stáli i bělošští farmáři kontrolující nejúrodnější plochy půdy (v počtu zhruba 6 tisíc usedlíků). Ve všeobecných volbách konaných v roce 1967 získalo Národní hnutí Imbokodo celkem 80 % veškerých hlasů.“ – Lacina, K. (1987).

Cesta k vyhlášení samostatnosti v portugalských koloniích Angole a Mosambiku byla provázena krvavými boji mezi domorodým obyvatelstvem a Portugalci. V roce 1961 vypuklo **v Angole** povstání proti portugalské koloniální nadvládě, které se rozrostlo do dlouhotrvající války. Pod vlivem šířícího se povstání v Angole se dal portugalský diktátor Antonio de Oliveira Salazar jmenovat i ministrem národní obrany a v Angole vyhlásil částečnou mobilizaci. Ztrátu této provincie, podobně jako ztráta dalších zámořských provincií, zejména Mosambiku a Guinei-Bissau, hrozila Portugalsku hospodářskou katastrofou. Kolonie byly totiž pro portugalskou ekonomiku, neschopnou mezinárodní konkurence, jednak odbytištěm výrobků, ale také zdrojem laciných surovin. „Osvobozené organizace, v roce 1954 založená FNLA (Frente de Libertacao Nacional de Angola, Národní fronta osvobození Angoly), v roce 1956 založené hnutí MPLA

(Movimento Popular de Libertacao de Angola – Partido dec Trabalho, Lidové hnutí za osvobození Angoly) a v roce 1966 založená UNITA (Uniao Nacional para Independencia Total de Angola – Národní svaz pro úplnou nezávislost Angoly), donutily Portugalce, aby do roku 1973 poslali do Angoly 55 000 vojáků.“ – kol. (2003). Portugalsko udělilo v lednu 1973 svým zámořským provinciím Angola, Mosambik, Kapverdy, Macao, Timor, Guinea Bissau, Sv. Tomáš a Princův ostrov vnitřní autonomii. Po revoluci v Portugalsku nová hlava státu generál Antonio de Spínola uznal 11. června 1974 právo zámořských portugalských území na samostatnost. „Osvobozené organizace pozastavily boje a 15. ledna 1975 se usnesly podle alvorské dohody na vytvořené společné prozatímní vlády, jejímž prezidentem se stal A. Q. Neto.“ – kol. (2003).

V **Mosambiku** Portugalsko formálně zrušilo koloniální statut v roce 1951 a prohlásilo jej zámořskou provincií. Národně osvobozené hnutí se začalo formovat později než v ostatních afrických koloniích Portugalska, první organizace vznikly v roce 1960. „V září 1964 zahájila Osvobozená fronta Mosambiku (FRELIMO) ozbrojené povstání proti portugalské nadvládě, které trvalo až do roku 1974. Na počátku 70. let FRELIMO již ovládlo většinu území Mosambiku. V roce 1973 Portugalsko poskytlo Mosambiku vnitřní autonomii a po revoluci v Portugalsku v roce 1974 byla uzavřena dohoda o ukončení bojů a poskytnutí nezávislosti. Dne 25.6. 1975 byla vyhlášena Mosambická lidová republika s levicovým režimem maoisty Samory Moisesa Machela v čele.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Oslavami v hlavním městě Laurencu Marques (od roku 1976 Maputo) skončila existence Mosambiku jako závislého území a na mapě Afriky přibyl nový nezávislý stát.

Rokem 1975 tedy skončila vláda Portugalska v jižní Africe. Angola a Mosambik se staly samostatnými státy. Vývoj v těchto státech po vyhlášení samostatnosti však nebyl idylický. V obou zemích se rozhořela občanská válka mezi jednotlivými stranami, což bude ještě zmíněno dále.

Odlišná situace probíhala v **Jihoafrické unii**. Zde nebyla koloniální nadvláda Portugalců, Britů nebo někoho jiného. Jihoafrická unie byl samostatný stát. Přesto i zde docházelo k něčemu, co ale nelze nazývat bojem proti kolonialismu, ale bojem proti apartheidu, tedy vládě bílé menšiny nad africkou většinou, která byla tvrdě utiskována. Pro kritiku politiky apartheidu ze strany členských zemí Commonwealthu Jihoafrická unie ze Společenství vystoupila a dne 31.3. 1961 byla vyhlášena Jihoafrická republika. „V 60. letech začala jihoafrická vláda se zřizováním oddělených oblastí, tzv. bantustanů

(homeland = domovina), do nichž mělo být přestěhováno všechno černošské obyvatelstvo. Postupně bylo zřízeno 10 poloautonomních útvarů, v nichž čtyři získaly nezávislost (Transkei 1975, Bophuthatswana 1977, Venda 1979, Ciskei 1981).“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Rasistická politika dostala JAR do mezinárodní izolace. Rostoucí odpor proti apartheidu v průběhu 80. let vedl k postupné změně politiky. „Zároveň vypukly i krvavé nepokoje mezi přívrženci černošských organizací Inkatha a Afrického národního kongresu (ANC), byl vyhlášen výjimečný stav a zahynuly tisíce lidí (Inkatha je kmenová organizace Zulů, které konkuruje černošské organizaci Africký národní kongres). V roce 1989 bylo založeno Masové národní hnutí, v kterém se spojily mnohé organizace bojující proti rasismu.“ – kol. (2003). V roce 1989 se stal prezidentem Frederik Wilem de Klerk, představitel Nacionalistické strany (později přejmenované na Národní stranu), který uskutečnil první kroky na cestě k demokracii v zemi. „Navrhl plán, podle něhož se černošské obyvatelstvo postupně zapojovalo do politického života, prosadil zákaz prorasistických organizací a některých rasistických nařízení. Prezident propustil z vězení mnoho vězňů bojovníků proti apartheidu (mj. Nelsona Mandelu) a začal vytvářet předpoklady pro obnovení diplomatických styků s demokratickými zeměmi. V dubnu 1993 se prezident de Klerk v Kapském Městě jako první omluvil za apartheid. V listopadu 1993 podepsal společně s Nelsonem Mandelou a zástupci většiny politických stran návrh dočasné ústavy demokratické JAR.“ – kol. (2003). „V únoru a březnu 1994 zuluský král Goodwill Zwelithini opakovaně prohlásil, že je připraven vytvořit zuluské království v provincii Natal a na území Kwa Zulu. Ve dnech 26.-29. dubna 1994 se konaly první všerasové parlamentní a provinční volby v dějinách země, z nichž vyšel vítězně ANC v čele s Nelsonem Mandelou, dlouholetým vězněm rasistického režimu.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). V květnu 1994 byla přijata prozatímní demokratická ústava, jež definitivně ukončila éru apartheidu. „8. května 1996 Jihoafrické Ústavodárné shromáždění přijalo velkou většinou hlasů první demokratickou ústavu, která nahradila přechodné uspořádání z roku 1994. Prezident Nelson Mandela prohlásil, že přijetí ústavy zajistilo rovnost černých a bílých Jihoafričanů. Národní strana viceprezidenta Frederika Willema de Klerka se rozhodla vystoupit z vlády a přejít do opozice. Tato strana vládla od roku 1948 až do roku 1994.“ – kol. (2000). (O problematice JAR a především apartheidu bude ještě v této práci hovořeno níže).

S Jihoafrickou republikou úzce souvisí cesta **Namibie** k nezávislosti. Valné shromáždění OSN roku 1966 zamítlo požadavek Jihoafrické republiky na toto území a v roce 1968 země získala název Namibie. „Lidová organizace Jihozápadní Afriky

(South-West African People's organisation – SWAPO), nejsilnější organizace černošského obyvatelstva, se zpočátku marně domáhala podílu na státní správě a možnosti účastnit se voleb v zemi, a proto od roku 1966 vyhlásila boj za dosažení nezávislosti. OSN uznala v roce 1973 SWAPO za jedinou zákonnou představitelku Namibie. Přechod k nezávislosti se měl uskutečnit pod dohledem Jihoafrické republiky. V roce 1983 se Namibie znovu dostala pod přímou správu JAR a další vývoj byl poznamenán konflikty, při nichž musela zasahovat Rada bezpečnosti OSN. Po jednání zainteresovaných států byla v roce 1988 podepsána smlouva mezi JAR, Angolou a Kubou, jejíž vojska v Namibii intervenovala o urovnání situace v této zemi. Ustaly ozbrojené srážky mezi příslušníky SWAPO a jihoafrickou armádou.“ – kol. (2003). V listopadu 1989 se konaly volby do ústavodárného shromáždění, ve kterých zvítězila SWAPO. Dne 9. 2. 1990 byla přijata ústava, zajišťující pluralitní vládu a tak se 21. 3. 1990 Namibie stala posledním nezávislým státem na jihu Afriky.

Poslední část této kapitoly bude věnována trojici států Malawi, Zambie a Zimbabwe. Z iniciativy Velké Británie se roku 1953 spojila Severní a Jižní Rhodesie s Malawi a společně vytvořily Středoafrickou federaci. V roce 1961 vypracovala londýnská ústavní konference ústavu této federace, která nabyla platnosti v roce 1962. V témže roce byla zvolena první černošská vláda. V roce 1963 vystoupila ze Středoafrické federace **Severní Rhodesie (Zambie)** a za několik měsíců se federace rozpadla. „Ve volbách v Severní Rhodesii roku 1964 zvítězil Kenneth Kaunda, jehož Jednotná strana národní nezávislosti už od roku 1960 žádala samostatnost země. To se podařilo až v roce 1964, kdy se Severní Rhodesie stala samostatnou jako republika Zambie.“ – kol. (2003).

„Na základně ujednání konané v Londýně v listopadu 1962, poskytla britská vláda 1.2. 1963 i **Ňasku (Malawi)** vnitřní samosprávu s právem vystoupit z federace. Země přijala nový název Malawi. Roku 1964 získala Malawi nezávislost v rámci Commonwealthu a dne 6.7. 1966 byla vyhlášena republika.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996).

Situace v **Zimbabwe** však byla mnohem komplikovanější. Zde totiž probíhal podobný proces jako v JAR, tedy vláda bílé menšiny nad černoškou většinou. V listopadu 1965 provedla Jižní Rhodesie pod vedením Iana Smithe jednostranné odtržení od Anglie a vyhlásila samostatnost. Ani odpor černošského obyvatelstva, ani politické a hospodářské sankce proti Rhodesii nebyly schopny svrhnout Smithův režim. Portugalsko, Jižní Afrika a mnoho západních firem se totiž nezapojily do hospodářského bojkotu Rhodesie, který

vyhlásila OSN. Roku 1969 přijal rhodeský parlament novou ústavu, která potvrdila politiku rasové diskriminace. „V roce 1970 byla vyhlášena republika Rhodesie, čímž se s konečnou platností potvrdilo její odtržení od Velké Británie. Po pádu diktatury v Portugalsku (1974) se dostala Smithova vláda do tlaku ze dvou stran – na jedné straně proti ní stálo africké hnutí za nezávislost, na druhé pak jihoafrický systém apartheidu, který potřeboval klidné zázemí. Mosambik a Angola začaly zvýšenou měrou podporovat partyzánskou válku v Rhodesii, která zase podnikala otevřené vojenské akce hlavně proti Mosambiku a Zambii. Joshua Nkomo a Robert Mugabe, exiloví vůdci národně osvobozovacích organizací ZAPU (Zimbabwe African Peoples Union) s orientací na bývalý SSSR, a ZANU (Zimbabwe African National Union) s orientací na Čínskou lidovou republiku, sjednotili svá hnutí do Vlastenecké fronty Zimbabwe (Patriotic Front). Jejich účinnější postup však brzdilo vzájemné soupeření. Mezitím se změnila i africká politika USA a vojenskou pomoc Rhodesii zastavila i Jižní Afrika. Premiér Ian Smith byl nucen uznat nárok černošského obyvatelstva na černošskou většinovou vládu. V roce 1976 zasedala v Ženevě konference o Rhodesii, jež měla vypracovat podmínky k vytvoření takové vlády. Roku 1977 se Smith pokusil o tzv. vnitřní urovnání. Roku 1978 podepsal dohodu s vůdcem Afrického národního kongresu a s jedním ze zakladatelů ZANU, podle níž měla vedení země převzít černošská většinová vláda. Běloši by zaujali v parlamentě menšinovou pozici s právem veta na zabránění případným ústavním změnám. Klíčové pozice v armádě a policii měly zůstat v rukou bílých.“ – kol. (2003). Takové řešení však OSN neuznalo. Roku 1980, po další konferenci o Rhodesii v Londýně, zvítězil ve volbách Robert Mugabe, který svou vládu sestavil z členů ZANU, ZAPU a rhodéské fronty. Británie ještě v tomtéž roce uznala samostatnost Rhodesie pod názvem Zimbabwe. Oficiální nadvláda bílého obyvatelstva, kolonizátorských států nad jihem Afriky tedy skončila. Jaký byl politický vývoj jednotlivých již samostatných států této oblasti, bude obsahem následující kapitoly.

4.5. Politický vývoj států jižní Afriky po získání samostatnosti

Situace po získání samostatnosti států na jihu Afriky nebyla, stejně jako na zbývajícím území kontinentu, jednoduchá. Horká krev Afričanů se projevila i zde. Žádný idylický vývoj zde neprobíhal. Boje o samostatnost ještě nedozněly a už vypukly nové války. Strany, které ještě nedávno stály jako jednota proti kolonialistům, začaly bojovat mezi sebou o vládu v zemi. O situaci, jenž přerostla v občanskou válku, lze hovořit v Angole a Mosambiku. Jaký byl vývoj v ostatních státech jihu Afriky? Docházelo i zde

k občanským válkám takového rozsahu jako v Angole a Mosambiku v bývalých portugalských koloniích? Jak velkou roli hrála v této oblasti Jihoafrická republika, nejnáplněji stát nejenom jihu Afriky, ale celého kontinentu? To bude náplní této části.

4.5.1. Angola a Mosambik

V Angole se občanská válka rozhořela mezi marxistickou MPLA (podporovanou zejména SSSR a Kubou) a FNLA a UNITA (opírajícími se o pomoc zejména Jižní Afriky, Velké Británie a USA). „MPLA formálně zvítězila v únoru 1976, avšak nikdy se jí nepodařilo porazit UNITA, která s jihoafrickou podporou pokračovala v guerillové válce na jihu a centru země. Výdaje na občanskou válku pohlcovaly téměř 50 % celého národního důchodu, takže vláda v Luandě začala usilovat o dialog i s Jihoafrickou republikou. Když se v další válce soupeřící strany úplně vyčerpaly, sedly si za jednací stůl. V dohodě, ve které hrály úlohu zprostředkovatele USA, Kuba přislíbila, že stáhne svá vojska.“ – kol. (2003). „V prosinci 1988 bylo dosaženo prozatímní dohody (mezi Jižní Afrikou, Kubou a Angolou) o stažení cizích vojsk z území Angoly. V dubnu 1990 se konaly první přímé rozhovory mezi zástupci MPLA a UNITA. V květnu 1991 bylo konečně dosaženo mírové dohody mezi vládou a UNITA (vůdce UNITA Jonas Savimbi již v květnu 1990 vyzval ke smíru a ukončení občanské války).“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Na konci května 1991 bylo dokončeno stahování kubánských vojsk z Angoly. V roce 1992 Angolská lidová republika změnila název na Angolská republika. V téže roce se pod dohledem OSN konaly první pluralitní parlamentní a prezidentské volby (účastnilo se jich 18 stran). „Zatímco parlamentní volby znamenaly absolutní vítězství pro MPLA, v prezidentských volbách zvítězil dosavadní prezident dos Santos (předseda MPLA) velmi těsnou většinou (49,5 %) nad kandidátem UNITA Jonasem Savimbim (40 %). Přes převládající názor zahraničních pozorovatelů, že volby byly svobodné a regulérní, UNITA jejich výsledky neuznala a pokračovala ve válce (i přesto, že získala 70 z 220 křesel v parlamentu). V květnu 1993 USA uznaly novou angolskou vládu, a tím ukončily dlouholetou podporu UNITA. Po dalších jednáních mezi MPLA a UNITA souhlasily v květnu 1994 obě strany s opakováním prezidentských voleb. V listopadu 1994 probíhala nová mírová jednání v zambijské Lusace, byla podepsána mírová smlouva, přesto boje nadále pokračují. Roku 1994 byla kontrola ústřední vlády omezena na pobřeží Angoly až k městu Huambo, pobřeží Cabindy a okolí vnitrozemských měst Saurimo, Luena, a Menongue. Více než polovinu zbývajících území kontroluje UNITA přes odpor části vojenského velení, které je pro ukončení ozbrojeného boje a pro přeměnu své

organizace v politickou stranu. V květnu 1995 došlo k dalším dvoustranným jednáním, během nichž Jonas Savimbi poprvé uznal dos Santose angolským prezidentem. V srpnu 1995 Savimbi akceptoval nabídku na místo viceprezidenta v budoucí vládě Národní jednoty.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Vláda uznala UNITU za hlavní opoziční politickou stranu v březnu 1998. Tímto krokem se dá definitivně říci, že občanská válka v Angole skončila. Otázkou zůstává, zda jsou boje u konce na trvalo. Angola občanskou válkou ztratila nejen statisíce obyvatel, ale i ekonomický potenciál, který tato země má díky svému nerostnému bohatství – zejména ropě.

Občanská válka v **Mosambiku** byla zahájena v roce 1976 mezi povstaleckým Hnutím národního odporu (RENAMO), podporovaným z JAR, a vládními jednotkami (FRELIMO). Po roce se hnutí FRELIMO přetvořilo na politickou stranu, hlásící se k marxismu. Tento konflikt společně s hladomorem a epidemiemi si vyžádal 600 000 lidských životů. Postupně byly znárodněny klíčové průmyslové podniky a velkostatkářská půda. „V březnu 1984 podepsal Mosambik smlouvu s JAR, v níž se tato země zavázala, že nebude podporovat konkurenční hnutí RENAMO. Smlouva však nebyla dodržena. V červenci 1989 se uskutečnil významný sjezd strany FRELIMO, na němž byla potvrzena její vedoucí úloha ve společnosti a zároveň se strana zřekla marxisticko-leninské orientace. V říjnu 1992 podepsali mosambický prezident J. Chissano a předseda hnutí RENAMO Dhlakama dohodu o míru, čímž skončil 16 let trvající ozbrojený konflikt a 1,5 milionu uprchlíků se mohlo vrátit do vlasti.“ – kol. (2003). V prezidentských volbách v říjnu 1994 zvítězil dosavadní prezident a jeho vládnoucí strana FRELIMO. Prezident Chissano odmítl počátkem roku 1995 účast opoziční RENAMO na vládě. Od konce občanské války v roce 1992 jsou v zemi prováděny hospodářské reformy.

4.5.2. Ostatní státy jihu Afriky

V **Botswaně** po Khamově smrti se v červnu 1980 stal jeho nástupcem v nejvyšší funkci bývalý viceprezident Quett K.J. Masire. V parlamentních volbách 15. října 1994 opět zvítězila vládnoucí Botswanská demokratická strana. V roce 1986 byl v **Lesothu** nastolen vojenský režim, který se snažil uchovat dobré sousedské vztahy s JAR. Do ledna 1995 byl králem Letsie III., jenž roku 1994 vyprovokoval vládní krizi, která přivedla jeho dočasný pád; král se vrátil v roce 1996. Roku 1998 se vláda a opoziční strany dohodly na vytvoření prozatímní vlády. V roce 1991 vedení země schválilo návrh nové ústavy obnovující v zemi demokracii. **Ve Svazijsku** změna ústavy v roce posílila postavení krále (Sobhuza II.). Po jeho smrti roku 1982 nastoupil na trůn jedenáctiletý princ Makhosimvel.

Do jeho plnoletosti (1982-1986) vládla regentka královna – matka. „Období regentství bylo poznamenáno velkou politickou nestabilitou. Princ byl korunován v dubnu 1986 jako král Mswati III. Od počátku 90. let nastal velký tlak na demokratizaci života, v září a říjnu 1993 se konaly první svobodné parlamentní volby. Král však má nadále značnou moc, mj. jmenuje i část členů parlamentu. Politické strany jsou nadále zakázány, v ilegalitě působí různá politická protivládní seskupení.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996).

Namibie, jako poslední stát, který získal samostatnost v roce 1990 zůstala i nadále hospodářsky závislá na JAR. V březnu 1994 předala JAR Namibii i Velrybí zátoku. V prvních volbách od získání nezávislosti, které se konaly v prosinci 1994, získala vládnoucí SWAPO více než dvě třetiny křesel v parlamentu.

V **Malawi** v roce 1971 byl prezident Ngwazi Hastings Kamuzu Banda prohlášen doživotním prezidentem, zároveň vyhlásil desetiletý program rozvoje země, orientovaný na těsnou spolupráci s JAR. „V referendu v červnu 1993 se 63,5 % účastníků vyslovilo pro politickou pluralitu. Na základě výsledků referenda se vláda a opozice dohodly na vytvoření společné Národní výkonné rady. V listopadu 1993 prezident Banda rezignoval na funkci doživotního prezidenta a příslušný článek byl z ústavy vypuštěn. V květnu 1994 se konaly první svobodné parlamentní a prezidentské volby od roku 1964. Vítězství opozice (Spojená demokratická fronta, UDF) tak ukončilo vládu jednoho z posledních režimů jedné strany v Africe.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996).

Prvním prezidentem samostatné **Zambie** (bývalé Severní Rhodesie) se stal Kenneth Kaunda, který ukončil evropskou hospodářskou nadvládu a v roce 1972 založil systém jedné strany a postupně vytvořil vlastní autoritativní režim. V roce 1975 byla soukromá půda a podniky znárodněny. V 70. letech trpěla Zambie vážnými hospodářskými potížemi, které byly zapříčiněny zambijskou podporou černošského obyvatelstva proti rasistickým režimům Jižní Rhodesie a JAR a snížením cen mědi. „V 80. letech podnikla Jižní Afrika opakovanou agresi proti Zambii. Demonstrace a hladové bouře v červnu 1990 přinutily Kaundu, aby legalizoval opoziční strany. První svobodné pluralitní prezidentské a parlamentní volby se konaly v říjnu 1991. Prezidentem se stal představitel reformního Hnutí za pluralitní demokracii (MMD) Frederick Chiluba.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Přes hospodářský růst problémy v zásobování potravinami pokračovaly i v roce 1995, kdy docházelo k hladovým bouřím.

Vláda národní jednoty **Zimbabwe** skončila v roce 1982, kdy byly odhaleny přípravy protivládního spiknutí v čele se Joshuou Nkomem. „Nkomo byl vyloučen z vlády

a nucen odejít do exilu. V roce 1987 byl přijat prezidentský systém a prezidentem se stal Robert Mugabe, vůdce ZANU. Ve snaze ukončit frakční boj se Mugabe a Nkomo dohodli na sloučení svých stran a Nkomo se v roce 1990 stal viceprezidentem. V roce 1990 byl zrušen výjimečný stav trvající do roku 1965. V parlamentních volbách v dubnu 1995, které bojkotovaly opoziční strany, zvítězil od roku 1980 vládnoucí ZANU.“ – Liščák, V., Fojtík, P. (1996). Režim Roberta Mugabeho vládne tvrdou diktátorskou rukou i na začátku 21. století.

Je tedy zřejmé, že ani v těchto zemích nebyl vývoj po získání samostatnosti idylický. Ve většině z nich existovala vláda jedné strany a byly nastoleny vojenské režimy. Až v 90. letech docházelo k uvolnění situace. Navíc se zde projevovala i závislost na JAR a její vměšování do politických záležitostí těchto zemí. Přesto zde k občanským válkám v takovém rozsahu jako v Mosambiku a Angole nedošlo.

4.6. Jihoafrická republika a její role na jihu Afriky

Úloha Jihoafrické republiky a její vliv na ostatní státy oblasti byl značný. JAR byla a je jednoznačně nejvyspělejším státem jižní Afriky. Přímo nebo nepřímo podporovala vybrané organizace v sousedních státech. JAR se stala i cílem pracovních sil ze sousedních států, které byly i výrazně ekonomicky závislé na JAR. Tomu bude blíže věnována kapitola o hospodářství. Agresivita režimu JAR, namířená jak proti jihoafrickému a namibijskému černošskému lidu, tak i vůči sousedním státům, se stále vyostřovala. Vládnoucí apartheid podnikal další sérii útoků proti Angole, Mosambiku, Lesothu a Zimbabwe. Jihoafrická tajná služba vypracovala plán na zavraždění vedoucích zambijských politických představitelů. JAR přitom plně spoléhala na podporu ze „Západu“, která byla obhajována vojenskostrategickými a ekonomickými důvody. Jihoafrická republika zároveň vystupňovala nátlak na země afrického jihu s cílem prosadit tzv. projekt konstelace států, který byl vypracován již v roce 1979.

Hlavním záměrem uvedeného projektu bylo zformovat ve střední a jižní části kontinentu jakýsi společný trh, v němž by přirozeně – vzhledem k jejímu ekonomickému potenciálu – zaujala přední místo Jihoafrická republika. Své sousedy se JAR pokoušela získat pro přijetí projektu jednak nátlakem, jednak sliby, připraveností jim poskytovat potraviny a pomáhat při rozvoji zemědělství, dopravy, zdravotnictví a turistiky. „Manévr Jihoafričanů ještě v dubnu 1980 odmítlo 9 afrických států – Angola, Mosambik, Zambie, Tanzanie, Zimbabwe, Botswana, Lesotho, Svazijsko a Malawi, které na konferenci konané v hlavním městě Zambie Lusace založily Jihoafrickou konferenci o koordinaci rozvoje

(SADCC). Cílem tohoto sdružení bylo rozvíjet všestrannou spolupráci a uvedenou cestou snižovat závislost na JAR a jejích spojencích. Po roce 1980 se jihoafrický nátlak na členy SADCC ještě více stupňoval a stále více přecházel v jejich diferenciovaný hospodářský bojkot. Ve vztahu vůči Angolské lidové republice a Mosambické lidové republice JAR jednak pokračovala v provádění přímé vojenské intervence, jednak rozšířili podporu poskytovanou protivládním organizacím – tzv. Svazu pro úplnou nezávislost Angoly (UNITA) a tzv. Mosambické hnutí odporu. Vměšování JAR do vývoje v Mosambiku dosáhlo takového stupně, že vláda Mosambické lidové republiky byla nucena 16. března 1984 uzavřít s JAR tzv. dohodu o dobrých sousedských vztazích. Jí se JAR zavázala, že Mosambické hnutí odporu nebudou podporovat. Svůj slib přirozeně nedodrželi, jak už bylo řečeno výše.“ – Lacina, K. (1987).

„Celkově lze konstatovat, že vývoj v první polovině 80. let podal mnoho svědectví o tom, že agresivní politika JAR nadále představovala vážnou hrozbu jak pro nebělošské obyvatele JAR a Namibie, tak pro rostoucí počet afrických států, v první řadě pro sousedy JAR a Namibie. Státy sousedící s územími ovládanými apartheidem si tohoto nebezpečí byly plně vědomy. Proto podnikaly řadu opatření zaměřených na zmírňování ekonomického nátlaku a vydírání ze strany Jihoafrické republiky a na zvyšování své obranyschopnosti.“ – Lacina, K. (1987).

Situace se změnila až po zrušení apartheidu v roce 1992 a vyhlášení nové ústavy v roce 1994. JAR se sice přestalo víceméně vměšovat do záležitostí ostatních států na jihu Afriky, ale pouze politicky. Ekonomicky je na JAR závislá i nadále většina zemí regionu.

4.7. Vliv mimoafrických států na jihu Afriky

Bylo by nesprávné nezmínit se pár řádky o vlivu mimoafrických států na politický vývoj v jihoafrických státech. Cesta k samostatnosti většiny států Afriky, probíhala v době, kdy ve světě panovala „Studená válka“. I v jižní Africe se střetávaly ideologické myšlenky Sovětského svazu a kapitalistického západu v čele s USA. Koloniální vláda Evropanů sice skončila, ale ať už bývalé koloniální mocnosti, tak i některé ostatní země, zde měly své zájmy a úmysly. Buď se jednalo o snahu co nejrychleji ovládnout místní průmysl nebo peníze a vojenskými prostředky, či dokonce jednotkami, podporovat tu či onu stranu v občanských válkách v Angole a Mosambiku.

Jako jeden příklad za všechny lze uvést Angolu. V občanské válce v zemi sehrály výraznou roli jak SSSR se svými socialistickými satelity v Evropě a Kubou, tak USA se západoevropskými spojenci. SSSR stál na straně MPLA, Kubánci dokonce poskytli

vojenskou intervencí svých jednotek, ostatní socialistické země se podílely především stavbou průmyslových zařízení a vojenským materiálem. *S tím souvisí i událost, která se udála Československým občanům v Angole. „V březnu 1983 při útoku jednotek protivládní organizace UNITA bylo na jihu Angoly zajato čtyřiašedesát československých občanů. Jednalo se o experty, zajišťující chod celulózky v Alto Catumbela - techniky, lékaře, zdravotní sestry a jejich rodinné příslušníky včetně jednadvaceti dětí. Vedoucí stálé mise ČSSR při OSN S. Suja požádal 17. března generálního tajemníka OSN o naléhavou pomoc při osvobození zajatců. Po měsíci UNITA většinu zajatých propustila a nechala si pouze 20 mužů jako rukojmí. Po složitých jednáních bylo v červnu 1984 dosaženo dohody o propuštění zajatců.“* – kol. (2000).

Druhá strana, tedy USA a Velká Británie, zase podporovaly a to především vojenským materiálem protivládní strany UNITU a FNLA. K podobným střetům zájmů docházelo i v jiných zemích například Mosambiku, Zimbabwe. Obě mocnosti SSSR i USA dobře věděly, že díky podpoře té či oné strany se mohou dostat na místní trh a ovládat těžbu nerostných surovin, ale to je otázka dalších kapitol této práce.

Afričané říkají: „Proč jste nás objevili?“ Běhu civilizace se nedalo zabránit. Kdyby jih Afriky neobjevili Portugalci a po nich nepřišli další evropští kolonizátoři (Britové, Němci...), určitě by na březích Angoly, u mysu Dobré Naděje a na východním pobřeží jihu kontinentu dříve nebo později přistál někdo jiný a pravděpodobně by to byli opět Evropané. Pro jižní Afriku by to byl s největší pravděpodobností stejný osud, spojený s otrokářstvím, kolonizací, nástupem apartheidu, vykořisťováním apod. Jak je patrné z předešlého textu, ani cesta k nezávislosti nebyla jednoduchá. Často byla provázena vojenským bojem nejen proti samotným kolonizátorům, ale i bojem mezi jednotlivými domácími stranami, které soupeřily o moc. Tyto boje pak většinou vykrystalizovaly v krvavé a vleklé občanské války jako např. v Angole a Mosambiku.

Některé státy po získání samostatnosti zase nastolily vojenské diktatury, které v některých případech dlouho přetrvávaly nebo dokonce přetrvávají až dodnes. Nejvyspělejší stát oblasti - Jihoafrická republika – díky politice apartheidu zaměřenému proti veškerému barevnému obyvatelstvu ke stabilitě v regionu také nepřispěla. Navíc se snažila podporovat - většinou negativně - i režimy v okolních státech.

Koloniální panství přesto v jižní Africe skončilo i přes všechna úskalí boje o nezávislost. Dekolonizace byla dlouhý a složitý, ale nakonec „úspěšný“ proces. Koloniální země však po sobě zanechaly na celém africkém kontinentu, jih nevyjímaje,

velké materiální škody. Pro jižní Afriku znamenala kolonizace zejména velké strukturální deformace ekonomik jednotlivých zemí. S výjimkou Jihoafrické republiky proto byla na sklonku koloniální éry jižní Afrika jednou z nejzaostalejších a nejzávislejších oblastí světa.

Jak velký vliv tedy měly koloniální mocnosti na vývoj hospodářství v této části světa a jak probíhal hospodářský rozkvět států na jihu Afriky v době kolonizační a po odchodu evropských kolonizátorů, bude náplní dalších částí diplomové práce.

5. VÝVOJ HOSPODÁŘSTVÍ JIŽNÍ AFRIKY

5.1. Hospodářství jižní Afriky do 1. poloviny 20. století

Hospodářství jihu Afriky bylo do dob než přišli první Evropané spojené především s primitivním zemědělstvím. Místní kmeny se živily především pastevectvím dobytka a sběrem rostlin. Obchod probíhal pouze ve formě směny zboží za zboží mezi jednotlivými kmeny. S příchodem Evropanů v 15.-16. století se však hospodářství začalo výrazně měnit. Bílí osadníci z Nizozemí a Velké Británie začali zakládat zemědělské farmy především díky příznivým klimatickým podmínkám v dnešní Jihoafrické republice. Farmy však vznikaly i v oblastech Angoly nebo Zimbabwe. Jako pracovní síla sloužilo především místní černošské obyvatelstvo.

První hospodářský boom na jihu Afriky začal však až ve 2. polovině 19. století. Tuto dobu lze označit jako nástup „průmyslové revoluce“ v jižní Africe. První významnou událostí, která na začátku druhé poloviny 19. století silně ovlivnila poměry v jižní Africe, bylo **objevení diamantů**. Poprvé k němu došlo v roce 1867 nedaleko Hopetownu na řece Orange. Brzy byly diamanty nalezeny i v naplaveninách řeky Vaalu při ústí do Orange. O dva roky později se začaly diamanty těžit z naplavenin promýváním podél obou zmíněných řek v blízkosti osad Pniel a Klipdrift. V dalším roce byly diamanty objeveny i dál od zmíněných řek a začalo se s takzvanou „suchou“ těžbou v Du Toitspanu a Blutfonteinu. V polovině roku 1871 začaly těžařské práce stejnou metodou v budoucí „Velké díře“,¹ kolem níž začalo vznikat město Kimberley. „První nedůvěra a odhady, jak velké zásoby diamantů jsou v podzemí, zda nejde pouze o nahodilost výskytu, byly brzy překonány a do dnešní JAR začaly proudit tisíce dobrodruhů a hledačů drahokamů z celého světa. Těžařská oblast se rozkládala na severních hranicích Kapska s Oranžskem a zasáhla hlavně do západního Griqualandu, kde byla nejbohatší ložiska. Proto okamžitě došlo k britské anexi tohoto území. Samotné Kapsko se zcela brzy proměnilo ze zadlužené kolonie v zemi, která začala oplývat přílivem zahraničního kapitálu a mohla financovat velmi náročné stavby včetně železnic, cest a celé řady mostů. Těžba se brzy dostala do rukou vznikajících větších těžařských společností. Jednou z nich byla Old De Beers Consolidated Company, při jejích počátcích stál Cecil Rhodes. Drobní kopáči se brzy dostali do finančních problémů a vznikající těžařské společnosti začaly pohlcovat jejich malá těžařská území (klejmy). Ani jednotlivé těžařské společnosti nemohly obstát, a proto

---

¹ Velká díra je velké naleziště diamantů v okolí města Kimberley.

se Cecil Rhodes se svými společníky snažil o vytvoření těžařského gigantu, což se mu za přispění Rotschildova kapitálu velmi brzy podařilo. Bez obrovských investic nebyla těžba možná, ty se však začaly velmi brzy a mnohonásobně vracet. Důležité bylo, že se Rhodesovi podařilo získat nejvýnosnější oblast Colesberg Koppie a tudíž i nejbohatší důl v Kimberley. Společnost De Beers splynula s obdobnými společnostmi jako Compagnie Francaise, Beitovou společností a nakonec vznikl v roce 1891 za spolupráce s milionářem Barneyem Barnatem obrovský diamantový monopol New De Beers Consolidated Company pod Rhodesovým vedením.“ – Hulec, O. (1997).

Druhá událost, která sehrála význam v této oblasti, byl **objev zlata**.² První zpráva o zlatě na území dnešní JAR pochází z roku 1854. Roku 1867 byla objevena zlatá naleziště v oblasti Tati (severozápadně od Transvaalu). V roce 1882 byla pozornost zaměřena na oblast De Kaap v distriktu Lydenburgu a téhož roku byly tyto plochy vyhlášeny za zlatá pole. Jedním z největších momentů byl objev dolu Sheba. V jižní Africe to vyvolalo zlatou horečku. Těžba spadala pod firmu Sheba Reef Gold Mining Company, jejíž akcie rychle stoupaly. I když množství zlata na Kaapu bylo ohromné, musely i přesto zdejší doly ustoupit těm na Witwatersrandu (Rand), kde se zlato nalézalo nejen ve velkém množství, ale navíc se mnohem snadněji dalo těžit.

V ostatních státech dnešní jižní Afriky byl nástup průmyslu pomalejší. Na konci 19. století se začaly těžit nerostné suroviny v dnešní **Zambii a Zimbabwe**. Hlavní zájmy zde měly společnosti především z Francie a Anglie. První hospodářský rozmach Zambie začal po otevření měděných dolů v roce 1925. V **Angole** v té době nelze mluvit o nějaké známější těžbě. I přesto, že tato země oplývala výrazným nerostným bohatstvím v podobě zlata, stříbra, olova nebo síry, k rozvoji průmyslu zde na konci 19. a začátkem 20. století nedošlo. Podobně na tom byla i **Botswana** se svými diamantovými zásobami. Rozvoj v těchto dvou státech přišel o několik desítek let později. V **Mosambiku** začínaly vznikat v té době zemědělské farmy, které byly v držení bílých osadníků.

Hlavním hospodářským „tahounem“ jižní Afriky se v první polovině 20. století stala jednoznačně **Jihoafrická unie**. V období mezi světovými válkami ale i ji postihly ekonomické problémy. „Světové hospodářství zažilo šok z „černého pátku“ na newyorské burze roku 1929. Důsledky samozřejmě zasáhly i Jihoafrickou unii. Její export byl příliš drahý a během několika málo let poklesl u diamantů na pouhou jednu desetinu. Ceny vlny

---

² O objevení zlata v dnešní Jihoafrické republice píše poměrně podrobně Ottův slovník naučný.

a dalších zemědělských plodin rovněž poklesly. Vláda dnešní JAR se nechtěla připojit k zemím, které raději devalvovaly své měny nebo se dokonce rozhodly opustit tzv. „zlatý standard“,³ tak jak to provedla samotná Anglie. Neústupnost jihoafrické vlády však ovšem místní ekonomiku ještě více ohrozila. Opozice se snažila přimět vládu k rozumnějšímu postupu a její tlak sílil úměrně s tím, jak se zvyšovalo nebezpečí izolace země a úplného propadu hospodářství. Koncem roku 1932 byl „zlatý standard“ konečně zrušen. Během velmi krátké doby dvou měsíců se jihoafrická měna dostala na stejnou úroveň s měnou anglickou. Pomohl tomu i vzrůst ceny zlata. V té době také začal vznikat jeden z typických rysů Jihoafrické unie, totiž poměrně silné „sociální inženýrství“.⁴ Ještě před vypuknutím hospodářské krize se vláda rozhodla napomoci vybudování jihoafrického průmyslu. Vedle toho, že poskytla přímou podporu menším průmyslovým podnikům, vytvořila zvláštním parlamentním zákonem i velký státní podnik, *Jihoafrickou železářskou a ocelářskou společnost (ISCOR)*. V roce 1934 začal závod úspěšně vyrábět a mohli zde potom najít práci i mnozí „chudí běloši“, kteří přicházeli do měst z venkova, když jejich farmy v předchozích krizových letech ztroskotaly. Podobnou funkci jako ISCOR měla plnit i nová státní *Elektrárenská společnost (ESCOM)*. I na zemědělství vláda vynakládala značné finanční prostředky a snažila se vyjít vstříc bělošským farmářům, vkládala například velké investice do zavlažování půdy a snažila se zlepšit odbyt zemědělských produktů na zahraničních trzích.“ – Hulec, O. (1997).

5.2. Hospodářská situace jižní Afriky v posledním stádiu kolonialismu

Z hospodářského hlediska sledovala kolonizace jižní Afriky podmanění velké rozlohy pevniny s místním obyvatelstvem, využití tamních zdrojů surovin, levných pracovních sil a zajištění odbytíšť pro výrobu podnikatelů ze západní Evropy. Jižní Africe přinesla kolonizace vážné ekonomické problémy, které zasahovaly do většiny odvětví. „Jedním z vážných ekonomických důsledků porobených kolonií, které na mnoho generací poznamenaly hospodářské postavení těchto zemí, byl jejich nedostatečný průmyslový rozvoj. Pokud k nějakému zakládání či rozvoji průmyslu došlo, šlo především o těžební průmysl, který skýtal levnou surovinu těžářům evropského původu. Těžba nerostů, zejména barevných a vzácných kovů, surovin strategického významu a jejich vyvážení do

---

³ Zlatý standard: producenti zlata například ve Velké Británii dali přednost zdravému ekonomickému uvažování před zájmy vlastními. Jihoafrická unie provedla přesný opak a země se díky tomu dostala do vážných obtíží.

⁴ Sociální inženýrství byl výraz pro hospodářský systém bělošského obyvatelstva v Jihoafrické unii.

západní Evropy znamenaly drancování a trvalé ochuzování jižní Afriky a způsobovaly nenahraditelné ztráty ve všech oblastech ekonomiky.“ – Lacina, K. (1987).

Nejvýznamnější pozice v ekonomice jižní Afriky, ostatně jako v celé Africe, zaujaly zahraniční monopoly z Velké Británie, Německa, Spojených států, Francie. V jejich rukou se ocitlo prakticky veškeré nerostné bohatství a na něm rozvíjený těžební průmysl, ale i většina ostatních průmyslových odvětví, doprava a v zemědělství velká plantážnická hospodářství. Teprve v poválečném období se začala pozvolna rozvíjet výroba částečně zpracovávající domácí suroviny především zemědělského původu a zabezpečující jen ty nejnütnější životní potřeby afrického obyvatelstva.

„Struktura průmyslu v jihoafrických zemích (s výjimkou Jihoafrické unie) neodpovídala potřebám samostatného vývoje jednotlivých zemí a kontinentu jako celku. Tam, kde nějaký průmysl existoval, převažoval průmysl těžební a lehký. Téměř úplně scházel moderní průmysl – strojírenský, elektrotechnický apod. Ve většině případů chyběla ta odvětví průmyslu, která byla zárukou dalšího samostatného rozvoje ekonomiky států jižní Afriky. Deformace národního hospodářství jihu Afriky, které z této oblasti učinily surovinový přívěsek západních států a jejich ekonomik, měly četné neblahé důsledky pro její hospodářský rozvoj.“ – Lacina, K. (1987).

Odlišně se hospodářský rozvoj ubíral v Jihoafrické unii, kde se vzhledem k příznivým klimatickým podmínkám a obrovskému nerostnému bohatství usadila relativně nejpočetnější skupina bělošského obyvatelstva pocházejícího převážně z Nizozemí a Velké Británie. Tito bílí usedlíci, kteří zbohatli z těžby vzácných nerostů a z nelidského vykořisťování a útlaku jihoafrického obyvatelstva, rozvíjeli různá odvětví průmyslu včetně průmyslu zpracovatelského a těžkého, který v ostatních státech jihu Afriky buď chyběl nebo byl ve velmi zanedbalém stavu.

Celková hospodářská zaostalost většiny jihoafrických kolonií se odrážela také ve velmi nízkém hrubém domácím produktu jednotlivých zemí této oblasti. V roce 1960, který pro velkou část Afriky znamenal konec kolonialismu, vypadal podle K. Laciny (1987) hrubý domácí produkt jihoafrických zemí na obyvatele (zdroj OSN) takto: nižší než 50 dolarů (Malawi, Lesotho); 51 – 100 dolarů (Botswana); 101 – 150 dolarů (Angola, Mosambik, Svazijsko); 151 – 200 dolarů (Severní Rhodesie); 201 – 250 (Jižní Rhodesie); 301 – 400 dolarů (Namibie); jen Jihoafrická unie dosahovala více jak 400 dolarů

5.3. Hospodářství jižní Afriky v 60. – 80. letech 20. století

5.3.1. Jihoafrická republika a Namibie

Od počátku 70. let se **Jihoafrická republika** stále více přeměňovala v oblast zvýšené podnikatelské činnosti západních monopolů. O těžbu přírodních zdrojů JAR a Namibie projevovali zájem britští, američtí, japonští, francouzští a další podnikatelé vyspělého světa působící v důlním, automobilovém, elektrotechnickém, hutním a dalších odvětvích průmyslu. Současně v podstatě každým rokem vzrůstal objem zahraničního obchodu mezi vyspělými světovými ekonomikami a JAR. Jen v 70. letech do USA, Velké Británie, NSR, Japonska, Francie, Belgie a Itálie směřovalo 75 % jihoafrického exportu.

Podle K. Laciny (1987) jihoafrický automobilový průmysl ovládalo 15 společností, z nichž nejsilnější byly filie amerických koncernů General Motors, Ford a Chrysler. K významným výrobcům automobilů v JAR patřily též britská firma Leyland, západoněmecká Volkswagen – Werke, švédské Volvo a japonské Toyota a Datsun – Nissan. Hlavními producenty v jihoafrickém elektrotechnickém průmyslu byly společnosti Telefunken, Siemens, a Inter-National-Telephone. Chemický průmysl do značné míry kontroloval britský monopol Imperial Chemical Industry, který vlastnil v 70. letech 42,5 % akcií v African Explosives and Chemical Industries. Posledně jmenovaná společnost tak byla rozsahem svých investic a aktivit jednou z nejsilnějších zahraničních společností působících v JAR. O podnikání v jihoafrickém hutním průmyslu projevovali zájem zvláště západoněmečtí a rakouští akcionáři (společnost VOEST, Klocknerwerke a August Thyssen-Hutte například v Kapské provincii společně vybudovali velký hutní závod, který zahájil provoz v roce 1977). Význam JAR pro západoněmecké podnikání vypovídá zejména skutečnost, že v ní téměř 400 západoněmeckých firem vytvořilo své pobočky.

Na konjunkturu, kterou v 60. letech a počátkem 70. let prožíval hlavně jihoafrický průmysl (1940-1970 jihoafrická průmyslová produkce vzrostla 25 krát), však bohužel přispělo i vykořisťování afrického černošského obyvatelstva jihoafrickými a zahraničními podnikateli, využívajícími mimo jiné toho, že Afričanům bylo odepíráno sociální zabezpečení a že byli většinou najímáni pouze na časově omezené smlouvy. Podle K. Laciny (1987) západní kapitál investovaný do některých odvětví jihoafrické ekonomiky dosahoval v polovině 70. let přes 20 % zisku. Podle údajů z roku 1975 bylo v JAR zaregistrováno 630 britských, 494 amerických, na 400 západoněmeckých a 85 francouzských společností. V 60. a v první polovině 70. let zahraniční kapitál v souladu s dlouhodobými ekonomickými zájmy bílé vlády JAR projevoval eminentní zájem o důlní

podnikání. „Klíčové pozice v této důležité sféře hospodářství JAR zaujaly společnosti Anglo-American-Corporation, Johannesburg Consolidated Investments, Anglo-Transvaal Consolidated Investments, Consolidated Gold Fields a Union Carbide Corporation.“ – Lacina, K. (1987). Zahraniční i jihoafričtí investoři věnovali zvýšenou pozornost těžbě zlata a diamantů, což se projevilo i v podílu JAR na celkové těžbě zlata ve světě.

V roce 1974 byly plné $\frac{3}{4}$ zlata přicházejícího na trhy kapitalistického světa vytěženy v Jihoafrické republice. „Jihoafričané ročně prodávali – zvláště do Velké Británie a do Švýcarska – kolem 900 tun tohoto vzácného kovu. V těžbě zlata zaujala zvlášť vlivnou pozici britská společnost Consolidated Gold Fields.“ – Lacina, K. (1987). Britský a americký kapitál do značné míry kontroloval i jihoafrické bankovníctví a pojišťovnictví. Americké a západoevropské banky jihoafrické vládě poskytlly půjčky ve výši asi 300 - 400 milionů dolarů. Pouze v období od září 1970 do června 1972 jedna z nich – European Banks International Company – jihoafrické vládě a jihoafrickým státním podnikům ISCOR, ESCOM a některým dalším poskytla 6 půjček v celkové hodnotě 210 milionů dolarů. Zahraniční investoři počátkem 70. let usilovali o zvyšování objemu svých investic směřujících také do textilního, petrochemického a elektrotechnického průmyslu. Zatímco v textilním průmyslu stále ještě převládal britský kapitál a v průmyslu zpracovávajícím ropu byly ve druhé polovině 70. let pozice britských a amerických podnikatelů zhruba vyrovnány, v jihoafrickém elektrotechnickém průmyslu již dominoval kapitál amerického původu.

„V letech 1960-1975 zahraniční investice do jihoafrické ekonomiky vzrostly na čtyřnásobek – ze 3 077 milionů randů na 16 450 milionů randů. Koncem roku 1973 reprezentovaly přímé investice 54 % a zbytek nepřímé. Země tehdejšího EHS⁵ se na nich podílely 64,5 %. Největšími podnikateli na jihu Afriky zůstávaly i v 60. a 70. letech britské monopoly. Nejsilnější pozice mezi nimi zaujímají společnosti LONRHO, ICI a de Beers Corporation. V polovině 70. let britští investoři v JAR dosahovali zhruba 20 % míry zisku“ – Lacina, K. (1987). Pro Velkou Británii byl obchodní styk s JAR zvlášť výhodný. V roce 1973 britský export do JAR tvořil 36 % veškerého vývozu britského zboží do zemí afrického kontinentu. Dovoz jihoafrického zboží do Velké Británie se podílel na celkovém vývozu Jihoafrické republiky více než 29 %. Postavení britského kapitálu v jihoafrické ekonomice první poloviny 70. let bylo velmi silné (viz příloha č. 1.).

---

⁵ EHS: Evropské hospodářské společenství

Postupně se však stále silněji uplatňoval americký kapitál. „Z celkového objemu amerických investic směřujících do zemí afrického kontinentu jižně od Sahary, plných 56 % směřovalo do JAR a Namibie. Již v letech 1963-1969 americké investice v JAR vzrostly o 80 % a v roce 1971 jejich hodnota dosáhla 964 milionů dolarů. Od roku 1972 se však objem amerických investic v JAR ročně zvyšoval v průměru o 20 %. Spojené státy dosahovaly mimořádně vysoké návratnosti kapitálu (1973 = 18,6 %, 1974 = 17,9 %).“ – Lacina, K. (1987).

Americké monopoly usilovaly především o kontrolu jihoafrického zpracovatelského průmyslu (celkový objem amerických investic v tomto odvětví převyšoval v letech 1966- 1975 objem přímých amerických investic v dalších 42 zemích afrického kontinentu). USA rovněž projevovaly zvýšený zájem o využívání jihoafrických zdrojů měděné, uranové a manganové rudy. „Na podnikání v důlním průmyslu byly zainteresovány především americké společnosti F. Dodge Corporation, United States Steel a Texas Gulf Exploatation. Geologický průzkum byl do značné míry kontrolován americkými společnostmi Reynolds Alluminium a Southern Sphere Mining.“ – Lacina, K. (1987). Největším partnerem amerických podnikatelů v JAR byla obří společnost Anglo – American Corporation s kapitálem kolem 2 miliard dolarů, jenž kontrolovala činnost více než 150 společností. V roce 1972 působilo v JAR více jak 300 amerických společností.

V 70. letech poměrně rychle vzrůstal i objem západoněmeckých investic. „Jestliže v roce 1969 byl v JAR investován západoněmecký kapitál v hodnotě 300 milionů randů, o 7 let později jeho objem vzrostl na 13 000 milionů randů. V letech 1951-1974 se západoněmecký vývoz do JAR zvýšil 27krát a dovoz z JAR do NSR 11krát. V roce 1971 se NSR podílela na celkovém jihoafrickém vývozu více než 14 %.“ – Lacina, K. (1987). V JAR aktivně působilo na 400 poboček západoněmeckých firem, které byly činné zejména v hutním, chemickém, automobilovém, zpracovatelském průmyslu. Zvláštní roli hrálo západoněmecké podnikání v Namibii. Hlavním spojencem západoněmeckých podnikatelů zde byli zámožní němečtí usedlíci (kolem 2 tisíc latifundistů), kteří se specializovali především na chov karakulských ovcí. Západoněmecké firmy v Namibii do značné míry monopolizovaly obchod s kůžemi karakulských ovcí (své obchodní operace s nepatrnými přestávkami prováděly od roku 1908). „Podle řady údajů dosahovali západoněmečtí podnikatelé v Namibii až 25 % zisků. Vedle obchodních firem k nim patřily koncerny Volkswagen-Werke A. G., Metallgesellschaft A. G. aj. podnikatelé z NSR. Zde se hlavně podíleli na těžbě uranu, diamantů, zlata, germania a lithia.“ – Lacina, K. (1987).

Od konce 50. let se také rozvíjela aktivní výměna zboží mezi JAR a Japonskem. V 60. letech hodnota vzájemné obchodní výměny vzrostla z 99 milionů dolarů na 651 milionů dolarů. V roce 1971 se Japonsko podílelo na jihoafrickém importu 10,1 % a o 4 roky později japonsko-jihoafrický obrat dosáhl hodnoty kolem 700 milionů randů. „V polovině 70. let se Japonsko stalo čtvrtým hlavním obchodním partnerem JAR. V Jihoafrické republice byly zvláště aktivní společnosti Toyota Motors, Nissan Motors, Mitsubishi Electrical Industries, Hitachi aj.“ – Lacina, K. (1987). JAR do Japonska dodávala především železnou rudu a uhlí.

Jedním z konkurentů britských, amerických a japonských firem v Jihoafrické republice se stala podle K. Laciny (1987) Francie, která do této země vyvážela zejména průmyslové zboží, výrobky těžkého strojírenství a hutního průmyslu, automobily aj. Do Francie vyvážely především firmy kontrolované jihoafrickou vládou a některými vládními organizacemi. Přitom jen v roce 1973 francouzský dovoz z JAR dosáhl hodnoty 980 milionů franků a vývoz činil 1,7 miliardy franků. Na podnikání v Jihoafrické republice měli zájem především francouzské automobilky Renault a Peugeot, vládou kontrolované ropné společnosti Société nationale de pétrole d'Aquitaine a Compagnie française de pétrole a Telspad. Rozsáhlou aktivitu projevovala rovněž finanční skupina Banque de Paris.

V jihoafrické ekonomice zaujímaly zvláštní místo styky s Izraelem, které začaly nabývat na intenzitě především po červnové válce na Blízkém východě v roce 1967. Tehdy jihoafrická židovská menšina poskytla izraelské vládě ve formě „pomoci“ více než 20 milionů dolarů. V letech 1966-1970 pak hodnota izraelského vývozu do JAR vzrostla na pětinasobek (činila 10,7 milionů dolarů) a jihoafrického vývozu do Izraele na trojnásobek (10,2 milionů dolarů). Izrael z JAR dovážel především diamanty a ocel (v roce 1974 celkem 100 tisíc tun). „Na upevnování vzájemných hospodářských kontaktů byl zainteresován zejména Harry Openheimer, který je často označován za „diamantového krále“. Tento mimořádně vlivný jihoafrický podnikatel, který měl státní občanství JAR a Izraele, kontroloval téměř 80 % světového obchodu s průmyslovými diamanty, 32 % světové těžby zlata a vlastní množství akcií ve společnostech těžících uran, měď, vanadium, chrom a olovo.“ – Lacina, K. (1987). Západní mocnosti poskytovaly prostřednictvím Izraele jihoafrickému apartheidu rovněž část dodávek zbraní a vojenské techniky. Na druhé straně se jihoafrický kapitál v Izraeli podílel na budování některých průmyslových podniků.

5.3.2. *Angola a Mosambik*

Mosambik i Angola byly typickými africkými zeměmi, kde se vysoký podíl ekonomických produktů realizoval na zahraničních trzích. Byl to především projev ekonomické podřízenosti a závislosti obou zemí na Portugalsku a dalších průmyslově vyspělých státech kapitalistického i socialistického světa.

Po vyhlášení samostatnosti a odražení zahraniční intervence se mladý stát **Angola** nalézal ve velmi obtížné hospodářské situaci. Podle nejnižších odhadů uprchlo ze země asi 350 000 Portugalců. Angola tím pozbyla většinu odborníků, kteří navíc před svým odchodem zničili část technického zařízení. Klíčový problém nedostatku odborníků se projevoval ve všech výrobních odvětvích, zejména v produkci kávy, bavlny a cukrové třtiny, které tvořily před vyhlášením státní suverenity nejdůležitější položky vývozu. Některé průmyslové podniky byly natolik zničeny, až vláda rozhodla, že v období ekonomické rekonstrukce nebudou obnoveny.

Vláda Angoly se od počátku samostatnosti soustředila hlavně na posílení státního sektoru v hospodářství, čímž země naznačovala přechod k socialismu. V letech 1976-1977 byl znárodněn majetek bílých uprchlíků. Vláda znárodňovala klíčový průmysl nebo se snažila zajistit kontrolu nad podnikáním zahraničních společností. V roce 1980 měla angolská vláda 100 % kontrolu nad výrobou cukru, papíru a celulózy. V těžbě nerostných surovin však měly stále nemalý vliv zahraniční společnosti. Například nad těžbou ropy měla Angola v roce 1980 jen 51 % státní kontrolu. Zbytek ovládala především americká společnost Texas Oil. Angolská vláda se také snažila o zavedení státního monopolu zahraničního obchodu. „Jeho základním kritériem se stala bilance zdrojů deviz z realizovaných vývozů. Přičemž se stát snažil dosahovat maximálních cen a obrátů i za cenu značné závislosti na zahraniční placené technické pomoci či kapitálové spoluúčasti mezinárodních monopolů (ropa, diamanty). Velký význam měla přestavba finančního systému. Již v břenu 1976 byly znárodněny některé banky a v listopadu byla zřízena Angolská národní banka, která se stala jedním z nástrojů řízení národního hospodářství. K posílení ekonomiky přispěla i měnová reforma, kterou od ledna 1977 bylo nahrazeno portugalské escudo angolskou kwanzou.“ – Lacina, K. (1987). Nemalé změny se uskutečňovaly v zemědělství. Začaly se budovat státní statky a rolnická družstva.

Do vyhlášení nezávislosti v roce 1975 obchodovala Angola pouze s menším počtem západních zemí a především s Portugalskem.⁶ V šedesátých a na počátku 70. let

---

⁶ Data zahraničního obchodu Angoly jsou převzata především z publikace Motoška, M. (1982).

připadalo 30-50 % obratu angolského obchodu na Portugalsko, dále na USA a NSR (viz příloha č. 2.). Po vyhlášení nezávislosti se pomalu začala měnit teritoriální struktura zahraničního obchodu v souladu s celkovou orientací nového státu ve prospěch socialistických zemí, zejména u dovozu do Angoly. Socialistické státy byly v prvních letech nezávislosti výhradními dodavateli některých důležitých druhů zboží, zejména silničních vozidel všeho druhu, prostředků národní obrany atd. V 70. letech tvořila podstatu angolských vývozu do socialistických států především káva – nejvíce do SSSR a Mongolska. Hlavní vývozní položky Angoly – surová ropa a diamanty – však směřovaly i po vyhlášení nezávislosti výlučně do kapitalistických zemí. V roce 1977 činil podíl USA na vývozu ropy z Angoly 88 %. V 70. letech navíc dodávala Angola výrobky z ropy (topný olej a benzín) Švédsku, Kongu, Svatému Tomáši, Španělsku a Belgii. Ropa a ropné výrobky společně s diamanty a kávou patřily k hlavním komoditám angolského vývozu na přelomu 70.-80. let 20. století (viz příloha č. 3.).

Mosambik zdědil po portugalských kolonizátorech strukturu ekonomiky, která závisela na hospodářských kontaktech se sousedními zeměmi, zejména s JAR a dnešním Zimbabwe. V důsledku hromadného odchodu Evropanů z agrárního Mosambiku poklesla v letech 1974-1975 zemědělská produkce, což vedlo k nedostatku potravin a zhoršení platební bilance této země. Zadluženost státu se odhadovala v r. 1975 na 400 mil. liber. Po 25. červnu 1975 (vyhlášení nezávislosti) se vláda bezprostředně soustředila na posilování státního sektoru. Byly znárodněny opuštěné majetky bílých uprchlíků a velké pozemky, které dříve vlastnili soukromníci či zahraniční společnosti. Stát zavedl svou kontrolu nad činností bank a pojišťovnictví. Rozšiřoval svůj vliv i v průmyslu, buď převzetím stávajících podniků, nebo zřizováním nových organizací. Některé podniky byly zestátněny, někdy na základě finančního či jiného vyrovnání. Obdobně jako v Angole se začaly budovat státní statky a rolnická družstva. Družstevní formy vlastnictví, které se nejdříve uplatnily v zemědělství, se postupně rozšiřovaly do dalších hospodářských odvětví. Důraz byl kladen na rozvoj zemědělství, jakožto základního hospodářského odvětví, ale i průmysl se měl stát důležitým činitelem rozvoje národní ekonomiky. Z tohoto důvodu se průmyslový sektor zaměřil zejména na zvýšení výroby zemědělských strojů a na zpracování zemědělských plodin. Dále také bylo rozhodnuto provést komplexní

geologický průzkum nerostného bohatství včetně pobřežních vod.⁷ „Zahraniční obchod, který vyplýval z deformované struktury národního hospodářství, byl zaměřen především na dovoz. Mosambik, stejně jako třeba Angola, byl plně závislý na dovozu různých druhů zboží, a to nejen výrobních prostředků a spotřebního zboží, ale i některých základních potravin a surovin. Po získání samostatnosti zahraniční obchod dostal novou, významnou funkci v ekonomickém rozvoji země.“ – Zeman, J. (1981).⁸ Zahraniční obchod Mosambiku se kromě západních trhů začal orientovat na trhy socialistického bloku. Mosambik do konce roku 1978 uzavřel obchodní dohody se SSSR, Bulharskem, NDR, Kubou, Čínou a také ČSSR.

Státy jako Portugalsko, Velká Británie, NSR, USA, Irák, Japonsko, Itálie a Francie se podílely v 60. letech asi 76 % na všech mosambických dovozech a v 70. letech byl jejich podíl na celkovém dovozu zhruba 74 % (viz příloha č. 4.). Hlavními artikly dovozu byly především textil, stroje a zařízení, výrobky chemického průmyslu, potraviny aj. (viz příloha č. 5.). Stále více docházelo ke zmenšování dominujícího postavení Portugalska. Od roku 1973 se hlavním mosambickým dodavatelem stala Jihoafrická republika. Silné pozice získaly na trhu NSR a Francie, především v oblasti strojírenství. Z mimoevropských států zaujímal kromě USA významné postavení také Irák, kde Mosambik nakupoval především ropu. Počet dovozních zemí se po získání samostatnosti rozšířil, jak už bylo řečeno, o řadu socialistických zemí. Většího rozsahu však dovoz z těchto států nedosáhl. Změny v teritoriální struktuře zahraničního obchodu v 80. letech byly ovlivněny některými státními projekty. Příkladem byly Německo a Francie, jejichž dovoz do Mosambiku začátkem 80. let vzrůstal. Bylo to dáno také díky jejich účasti na stavbě přehrady Cabora Bassa. Vývoz Mosambiku, který byl poměrně nepatrný, se týkal hlavně zemědělských produktů (viz příloha č. 6.). Hlavními odběrateli byly v 60.-70. letech především Portugalsko, Francie, NSR, Japonsko, USA, JAR, Nizozemsko, Velká Británie. Jednalo se tedy vesměs o země, které se podílely i na dovozu.

---

⁷ Hospodářským reformám v Mosambiku po pádu kolonialismu se věnují především Lacina, K. (1987) a Zeman, J. (1981).

⁸ Publikace Zeman, J. (1981) poskytl i data týkající se zahraničního obchodu Mosambiku.

5.3.3. *Bývalé britské kolonie*

Ekonomickému rozvoji **Botswany** příliš nepřály geografické podmínky (dvě třetiny jinak rozsáhlého území o rozloze více než 700 tisíc km² tvoří poušť Kalahari). Hospodářsky bylo možné efektivně využívat jen východní a zčásti severní oblasti. Vzhledem k nedostatku vláhy se v 60.-70. letech obdělávalo jen kolem 5 % půdního fondu. Za finanční účasti Světové banky byla zahájena modernizace dopravní sítě. Zahraniční kapitál se v 70. letech podílel na rozvoji geologického průzkumu, na budování důlního komplexu v Selebi-Pikwe a na otevření velkého diamantového dolu v Orapu. V 70. letech usilovala vláda o oslabení ekonomické závislosti na Jihoafrické republice budováním nových průmyslových a zemědělských podniků. V hlavním městě Gaborone a v některých dalších městech byla v první řadě rozšířena textilní a kožedělná výroba. Zvýšila se i kapacita výroby zaměřené hlavně na zpracování drahých kamenů z pouště Kalahari. Za účasti OSN a její Organizace pro výživu a zemědělství (FAO) bylo vybudováno několik moderních zemědělských farem. I přes tuto snahu zůstala závislost Botswany na Jihoafrické republice značná. Botswana zde nakupovala převážnou většinu zboží – zhruba 80 % ropy a 80 % potravin. Velká část botswanských exportních produktů se rovněž realizovala v JAR.

V druhé polovině 70. let dosáhla vláda **Lesotha** významnějších úspěchů. Zesílil odpor vůči politice JAR i ekonomické závislosti na této zemi, což vládu Lesotha zároveň přinutilo ukončit politiku dialogu. Význam mělo i vyhlášení prvního a druhého pětiletého plánu hospodářského rozvoje a vstup Lesotha do SADCC.⁹ V oblasti zahraniční politiky se určitým, ale nevelkým přelomem stalo navázání styků se socialistickými státy, především se SSSR a Čínou. Přesto díky celní unii zůstávala hlavním obchodním partnerem v 60.–80. letech Jihoafrická republika. Vývoz do této země se týkal především zemědělských produktů (vlna, mohér).

Obdobně jako v Botswaně a v Lesothu, tak i ve **Svazijsku** se negativně projevovala hospodářská závislost na Jihoafrické republice, kam za prací odcházelo na 20 % veškeré mužské populace. Velká část půdy byla pronajímána dobytkařům z jihoafrického Transvaalu jako pastviny. JAR byla pro Svazijsko rovněž hlavním obchodním partnerem i po vyhlášení samostatnosti. Skoro veškerý dovoz a vývoz komodit se odehrával mezi

---

⁹ SADCC: Jihoafrická konference o koordinaci rozvoje

těmito dvěma státy. JAR dodávala do Svazijska především pohonné hmoty. Opačným směrem směřovaly některé zemědělské produkty.¹⁰

Situace v další bývalé britské kolonii **Malawi** byla také velmi komplikovaná. Ekonomika země byla od počátku citelně postižena tím, že za britské koloniální správy nebyl v podstatě budován průmysl, neboť Ňasko vždy sloužilo jen jako zásobárna velmi levných pracovních sil pro jihoafrické a rhodeské doly. „Teprve v 50. letech začaly být budovány první podniky zpracovatelského průmyslu. Nový stát rovněž převzal zaostalé, naturální zemědělství, v němž se pouze malý počet farmářů orientoval na pěstování exportních plodin (čaje, bavlny) a na vývoz dřeva. Ještě v polovině 60. let více než 150 000 mužů hledalo práci v JAR, Rhodesii, Zambii a v Mosambiku.“ – Lacina, K. (1987). V letech 1965–1970 byly realizovány některé záměry plánu hospodářského rozvoje, který soustředil zvýšenou pozornost na rozvoj zemědělství, hlavně na zvýšení tržní produkce čaje, tabáku, kukuřice a arašídů. Plán rovněž předpokládal rozšíření celkového objemu produkce kávy, kakaa a rýže. Velké farmy, které se nacházely ve vlastnictví Evropanů, měly být postupně vykoupěny. V průmyslu bylo cílem budovat nové textilní a dřevozpracující závody a současně rozšířit produkci těžebního průmyslu zaměřeného především na využívání zdrojů uhlí, bauxitu a azbestu. Bandova vláda se také vždy stavěla proti bojkotování režimů v JAR a Zimbabwe. V roce 1967 dokonce navázalo Malawi diplomatické styky s JAR. V témže roce se Malawi stalo příjemcem jihoafrické hospodářské pomoci. Za přispění podnikatelů z vyspělého hospodářského světa začalo být budováno i nové hlavní město Lilongwe. Investoři z těchto států, z nichž největší postavení měli USA, Německo a Velká Británie, se zmocnili kontroly nad zpracovatelským průmyslem a nad obchodem (hlavně nad vývozem dvou hlavních exportních produktů – čaje a tabáku).

I další nový stát **Zambie** začal od počátku realizovat plány na ekonomický rozvoj velmi agrární země. Plán zambijské vlády K. Kaundy předpokládal zvýšení produktivity afrického sektoru zemědělství (běloští farmáři v té době vlastnili na 185 tisíc akrů půdy s největší bonitou). „Tvůrci plánu si uvědomovali i nebezpečí plynoucí z toho, že se příjmy z těžby nerostů například v roce 1965 podílely plnými 47,4 % na tvorbě hrubého domácího

---

¹⁰ Informace o hospodářství v Botswaně, Lesothu a Svazijsku byly převzaty především z publikací Lacina, K. (1987) a Hulec, O. (1997).

produktu. Proto měl rozvoj zemědělské výroby přispět i ke zvýšení vyrovnanosti zambijské ekonomiky.“ – Lacina, K. (1987). Vláda se ale rovněž snažila o povzbuzování zájmů podnikatelů v oblasti těžby nerostných surovin, kteří v podstatě jednostranně preferovali těžbu mědi, olova, zinku, kadmia a stříbra. Vzhledem ke skutečnosti, že po vyhlášení nezávislosti Rhodesie (Zimbabwe) se podstatně snížily dodávky uhlí z této země, byli zambijští představitelé nuceni hledat náhradní energetické zdroje, jež víceméně nabízela pouze vodní energie. Současně byla v 60. letech zahájena stavba ropovodu z Tanzanie do Zambie (TANZAM), který byl dokončený v roce 1976. V prvních pěti letech nezávislosti (1966-1970) dosáhla Zambie určitých hospodářských úspěchů. Začala být budována moderní infrastrukturní síť, byly podniknuty kroky k budování vodních elektráren Kafue a Lushiwashi, byl postaven chemický a textilní závod v Kafue a cukrovar v Mazabuce.

V letech 1972-76 vláda přistoupila k realizaci dalších hospodářských změn. Nejdůležitějšími záměry bylo podstatné zvýšení produkce potravin a prohloubení industrializačního procesu. Ve snaze o jejich naplňování se střetávaly zájmy státu se zájmy zahraničních monopolů, a to zejména s Velkou Británií a USA, které kontrolovaly těžbu mědi. Navíc zhruba od roku 1975 se dlouhodobě snižovaly světové ceny vyvážené mědi – suroviny, která měla zabezpečit hlavní zdroj příjmů pro financování hospodářského rozvoje. Ekonomické vztahy se Zambii udržovala také Saudská Arábie, která byla hlavním dodavatelem ropy. Své zájmy zde mělo také Japonsko a Francie. Jednalo se především o oblasti těžebního a strojínského průmyslu.

V sousedním **Zimbabwe** byla ekonomická situace rovněž komplikovaná. Po předání moci premiérem Ianem Smithem do černošských rukou Roberta Mugabeho se země potýkala s velkými hospodářskými problémy. Vnitrozemský stát měl sice relativně vyspělé zemědělství a průmysl, ale ten byl v rukou bílé menšiny. Navíc se Zimbabwe mohlo opírat o významné nerostné bohatství (měď, chrom, křemík, černé uhlí, železná ruda, cín, zlato...). V 80. letech docházelo k pokusu o zestátnění některých podniků, ale i přesto zde zůstával silný zahraniční monopol především v oblasti těžebního průmyslu (Velká Británie, USA). Vláda se také snažila o zestátnění zemědělských bělošských farem, kterých se nacházelo na území této země asi 800.

První snahy o nastartování hospodářství po zániku kolonialismu na jihu Afriky v 60. – 80. letech byly u konce. Ve všech státech jižní Afriky se vesměs vlády snažily o jedno a to samé, zmírnit vliv zahraničních monopolů ve sférách průmyslu i zemědělství.

To se jim však dařilo jen s obtížemi, navíc jihoafrické státy pochopily, že bez zahraničního kapitálu by sotva mohly vybudovat svá hospodářství. I přes snahu v některých zemích zestátnit některá průmyslová odvětví si západní mocnosti podržely výrazný vliv a kontrolu. Samostatné státy také dále vykazovaly silnou ekonomickou závislost na bývalém kolonizátorovi a velké procento jejich zahraničního obchodu se odehrávalo s nimi.

Hrubý domácí produkt na obyvatele v jihoafrických zemích na začátku 80. let podle Světové banky činil: 101 – 200 dolarů (Malawi); 501 – 1000 dolarů (Angola, Mosambik, Lesotho, Svazijsko, Zambie, Zimbabwe); 1001 – 2000 dolarů (Botswana, Namibie); 2001 – 3000 dolarů (Jihoafrická republika). V porovnání s rokem 1960, který je uveden výše, došlo k určitému zlepšení situace. Těžko však lze hovořit o výrazném posunu. Jediným vyspělým státem zůstávala stále pouze Jihoafrická republika. Změnila se tato situace na konci 20. století a na počátku 21. století? Dokázala Angola, Zimbabwe nebo Botswana využít své nerostné bohatství k zlepšení hospodářské situace? Zvedla se životní úroveň i ostatních států jižní Afriky? Došlo k strukturálním či teritoriálním změnám v zahraničním obchodě? Dostaly se na jihoafrické trhy země, které zatím jen čekaly na svou příležitost, nebo si výsadní postavení udržely bývalé koloniální mocnosti? To jsou otázky pro příští část této práce, která se bude zabývat ekonomickou situací jižní Afriky na přelomu tisíciletí.

5.4. Hospodářství jižní Afriky na přelomu tisíciletí

Ekonomické podmínky na jihu Afriky jsou na konci 20. a začátkem 21. století stále poměrně žalostné. Nové země, které se objevily na světové ekonomické scéně po pádu kolonialismu a fungují zde jako samostatné státy teprve několik desetiletí, řeší neustále stejné nebo podobné problémy jako na počátku samostatnosti. Přírodní zdroje sice jižní Africe až na výjimky nechybí, ale chybí tu kvalifikované lidské zdroje k tomu, aby se tyto země vyrovnaly s problémy dnešní moderní ekonomiky. Stejně tak politické okolnosti zpomalují snahy o hospodářský rozvoj. „Etnická nenávist vedla a stále vede nejednou k občanským válkám a převratům. Většina zemí se dostala do područí jednobarevných vlád uplatňujících diktátorské metody vládnutí s různou intenzitou. V Jihoafrické republice ovládané dlouhou dobu bělošskou menšinou britského a (zejména) búrského původu si černošská většina počátkem devadesátých let nakonec vydobyla něco, co se alespoň podobalo politické rovnosti, ale etnické soupeření a násilí mezi jednotlivými frakcemi černošské většiny hrozí zmařit jakýkoli ekonomický prospěch, který by z tohoto vývoje

mohl vyplynout.“ – Cameron. R. (1996). Některé jihoafrické země patří do skupiny nejhudších zemí světa a ve skutečnosti prožívají pokles národního důchodu a bohatství.

V dnešní době se také výrazně mění teritoriální struktura obchodu. Mnoho států západní Evropy i bývalého Socialistického bloku ustupují z jihoafrických trhů. I bývalé koloniální mocnosti v jižní Africe už nemají takový vliv. A důvod? Na jihoafrické hospodářské pole se začínají prosazovat nové státy a to především Čína.

Z Číny se v současnosti stal nejen pro jižní Afriku štědrý věřitel i obratný prodejce. S důrazem na „nevměšování se do vnitřních záležitostí jiných států“ Čína „zavírala obě oči“ již několikrát v Angole nebo v Zimbabwe diktátora Roberta Mugabeho, který od Číny dokonce nakoupil vojenskou techniku za 200 milionů dolarů. Čína obsadila i příčku druhého největšího věřitele celého černošského kontinentu, hned po Světové bance. Čínské investice určitě některým oblastem jižní Afriky výrazně pomohly, obnovují se díky nim například školy nebo zdravotnická zařízení. Ekonomické kontakty s Čínou mají však i druhou stránku – i státy jižní Afriky se otevřely levnému čínskému zboží, kterému nemohou místní výrobci konkurovat a postupně krachují. Čína se v současné době na jihoafrické ekonomické scéně velmi rychle zabydlela po boku USA, Velké Británie a Francie. Stejně jako těmto státům však i Číně chybí odpovědi na základní problémy, které jihoafrickou oblast trápí – populační exploze, rozšíření AIDS a korupce, jenž drží místní ekonomiku ve stálém útlumu. Bez určité kvality místního prostředí ani sebevětší příliv investic nepomůže a státy se na nohy nepostaví. Čínským obchodníkům se tak může nakonec stát, že jak rychle sem investice dostaly, tak rychle o ně mohou přijít.

5.4.1. Jihoafrická republika a Namibie

Jihoafrická republika je momentálně ekonomicky nejvýznamnější zemí celého kontinentu, ačkoliv na tvorbě celosvětového HDP se podílí pouze 0,5 %. JAR vyrobí v současnosti víc než 50 % celkové energie afrického kontinentu. Jihoafrická republika je často charakterizována jako motor rozvoje v Africe a to ve smyslu, že její ekonomický růst má výrazný vliv na růst i v ostatních afrických zemích. JAR je také zároveň jedním z největších investorů v Africe. V letech 1998-2002 se jihoafrické přímé investice rovnaly v průměru 5 % HDP afrických zemí. Tento podíl byl výrazně vyšší v sousedních zemích, kde investice JAR dosáhly 9-22 % HDP těchto zemí, např. Mosambik 22 %, Lesotho 11 %, Namibie 10 %. Významnými jihoafrickými investory do ostatních afrických zemí jsou především státní investiční společnosti. Industrial Development Corporation (IDC – má v 28 afrických zemí 89 projektů), státní a polostátní firmy, a to energetický

koncern ESCOM, provozovatel železniční dopravy Spoornet a výrobce vojenské a letecké techniky Denel, patří k největším zahraničním investorům do ostatních zemí Afriky. Ze soukromého sektoru jsou nejaktivnější firmy De Beers, která investuje do společných podniků s vládami afrických zemí na těžbu diamantů (Botswana, Namibie), a nadnárodní důlní společnost AngloAmerican (těžba drahých kovů a dalších nerostů).¹¹

V roce 2001 činil HDP¹² na jednoho obyvatele v JAR 2900 dolarů. Díky ekonomickému růstu této země byl HDP v roce 2005 již 5300¹³ dolarů, což je oproti 80. letům takřka trojnásobný růst. Řada ekonomů se ale shoduje v tom, že od počátku devadesátých let je vývoj HDP značně ovlivněn pandemií AIDS. Tato choroba může do roku 2015 snížit počet ekonomicky aktivního obyvatelstva o 4 miliony ze současných 18,5 milionu. Odhaduje se, že kvůli pandemii AIDS se v následujících letech sníží růst HDP ročně o 0,5 až 1 %. Jedním z dalších nepříznivých ukazatelů zůstává nezaměstnanost,¹⁴ která dle oficiálních jihoafrických statistik dosáhla v roce 2004 hodnoty 26,2 %. Podle mezinárodních metod výpočtu nezaměstnanosti a Světového úřadu práce se však neustále pohybuje na hranici 40 %.

Jako jednu z priorit na začátku tisíciletí si vládní ekonomická politika klade za cíl zvýšit podíl vlastnictví původního černošského obyvatelstva (tzv. „historicky znevýhodnění Jihoafričané“) v ekonomických subjektech, a to buď v privatizovaných státních podnicích, tak i existujících soukromých firmách. Tato politika se nazývá „**Black Economic Empowerment**“ (BEE) a její plnění je sledováno přímo úřadem prezidenta Mbekiho. Z velkých soukromých firem vstoupil BEE kapitál například do místní dceřinné firmy koncernu Shell a BEE firmy se zúčastňují také privatizace lesů, připravují se pro privatizaci telekomunikační firmy Telkom, energetické firmy ESCOM a dalších státních podniků.

Hlavním tahounem jihoafrické ekonomiky je stejně jako v letech předešlých průmysl.¹⁵ Na tvorbě HDP v roce 2005 se podílel 30,8 % a zaměstnává 17 % pracovní

---

¹¹ Data k tomuto odstavci přinesly především stránky www.mzv.cz.

¹² Údaje o výši HDP na obyvatele v Jihoafrické republice i u ostatních států jižní Afriky jsou převzaty ze stránky www.worldbank.org.

¹³ JAR je, co se týče hospodářství, jednoznačně nejvyspělejší zemí v Africe. Přesto je její HDP zhruba 5krát až 6krát nižší než HDP vyspělých evropských ekonomik typu Německa, Francie nebo Velké Británie.

¹⁴ Data k nezaměstnanosti u JAR i ostatních států jižní Afriky byla převzata z internetových stránek www.mzv.cz, www.worldbank.org a www.unctad.org.

¹⁵ Podíl sektorů na tvorbě HDP jednotlivých států jižní Afriky a jejich porovnání přináší příloha č. 7.

síly. Prakticky 3/4 průmyslové výroby je soustředěno do 4 průmyslových oblastí – Gauteng (Johannesburg, Pretoria, Witwatersrand, Vaal), Kapské Město (spolu s Paarlem a Stellenboschem), Durban a okolí (Pietermaritzburg, Pinetown) a Port Elizabeth. Jedním z hlavních odvětví je průmysl ocele a zpracování kovů (22,5 % podílu průmyslu celkem), který je významným exportním odvětvím (firmy ISCOR, která patří do globální společnosti ISPAT, a COLUMBUS). Důležitý je také průmysl chemický a petrochemický (22,5 % podíl). Třetím nejvýznamnějším průmyslovým odvětvím je potravinářský průmysl (16,4 % podíl).

Nejrychleji se rozvíjejícím odvětvím¹⁶ je v posledních letech automobilový průmysl, jehož hodnota dosáhla v roce 2004 více než 8,6 % celkové hodnoty zpracovatelského průmyslu. Toto odvětví vyrábí nejen pro tuzemský trh, ale především na vývoz. K tomuto úspěšnému vývoji automobilového průmyslu do značné míry dopomohl exportní program jihoafrické vlády na podporu rozvoje automobilového průmyslu – MIDP (*Motor Industry Development Programme*), který byl zaveden v roce 1995 a koncem roku 2002 byl prodloužen na další roky. Umožňuje bezcelní dovoz automobilových součástí a komponentů ve stejné hodnotě jakou činí objem vývozu montovaných automobilů nebo náhradních dílů. Toto proexportní schéma také drží příliv zahraničních investic světových automobilek, které v JAR působily již v 70. letech (Daimler-Chrysler, BMW, Fiat, VW, Toyota, Nissan, Iveco) a které ze svých jihoafrických závodů vyvázejí své výrobky nejen do afrických zemí, ale i do ostatních oblastí světa.

Tradičním a významným odvětvím je těžební průmysl, což souvisí se značným nerostným bohatstvím JAR. V dnešní době se zde těží 45 % nerostů z celkové těžby v Africe. Toto odvětví se podílí značnou měrou na exportu (největšími vývozními položkami jsou zlato, platina, diamanty a uhlí – až 90 % exportu surovin). JAR má největší světové zásoby zlata (35 %), manganu (80 %), platiny (56 %), vanadu (45 %), hliníkových silikátů (37 %). Současně má významná naleziště dalších minerálů a lze říci, že mimo ropu je ze surovinového hlediska soběstačná. Také závislost na dovozu ropy ze zemí Středního východu (Írán, Saudská Arábie) je v poslední době snižována díky nalezení velkých ložisek zemního plynu na jihu země v roce 1985. V roce 1996 byla postavena a uvedena do provozu první plovoucí plošina na těžbu ropy v zátocě Mossel Bay v provincii Západní Kapsko. JAR je třetím největším světovým producentem surových diamantů. Těží se na západním pobřeží, a to i formou podmořské těžby (firma De Beers, která v roce 2001

---

¹⁶ Data k jednotlivým průmyslovým odvětvím v JAR poskytly stránky www.mzv.cz a www.unctad.org.

odešla z Johannesburgské burzy a stala se soukromou společností ovládanou holdingem Anglo-American a rodinou Oppenheimerů).

JAR je také významným vývozcem řady zemědělských produktů (ovoce, zelenina, maso, kukuřice). Pro zemědělské účely se využívá v současnosti 80 % půdního fondu, z čehož je 15 % orná půda a zbytek pastviny. Významné plodiny na vývoz jsou zvláště kukuřice a slunečnice, vinná réva, ovoce, zelenina, cukrová třtina, citrusové plody, banány, ananas atd. Ze živočišných produktů to jsou především drůbež, vejce, hovězí, vepřové, skopové a také pštrosí maso (80 % světové produkce).

Evropská unie (EU) je největším obchodním partnerem JAR s podílem 36,4 % z celkového vývozu JAR a 41,0 % celkového dovozu JAR. V roce 2004 činil vývoz do EU 14,65 mld. dolarů a dovoz z EU 19,42 mld. dolarů. Největšími partnery z EU jsou Velká Británie a Německo. Dalším významným partnerem JAR jsou USA, které ve vývozu této země zaujímají 1. místo s podílem 11,5 % celkového vývozu a v dovozu do JAR jsou na 2. místě s podílem 8,5 % celkového dovozu. JAR udržuje velmi těsné obchodní a ekonomické styky s řadou dalších států, jako např. s Čínou, Japonskem, Austrálií (viz příloha č. 8.). Hlavními komoditami vývozu jsou pochopitelně nerostné suroviny zejména diamanty a polodrahokamy (viz příloha č. 9.). Dovoz výrobků do JAR je zaměřen především na stroje, reaktory, elektrická zařízení a paliva (viz příloha č. 10.).¹⁷

Podle poslední zveřejněné zprávy agentury pro podporu obchodu a investic TISA hodnota přilákaných zahraničních přímých investic ve finančním roce 2004-05 dosáhla v JAR 0,84 miliardy dolarů. Většina investic byla směřována do důlního, kovozpracujícího a automobilového průmyslu a do oblasti cestovního ruchu. V čele nejvýznamnějších investorů v JAR jsou USA. V současné době je v zemi registrováno celkem 386 amerických společností skoro ve všech sférách hospodářství. Největšími americkými firmami působícími na jihoafrickém trhu jsou Dow Chemicals, SBC Communications, Coca-Cola, Salem, McDonalds, Levi Strauss, Nike, Microsoft, Dell, IBM, Ford. Po USA jsou dalšími významnými investorskými zeměmi v JAR Malajsie (Telekom Malaysia, Petronas), Velká Británie (BP, Lonrho Plc, Billiton), Švýcarsko (Credit Swiss First Boston, Nestlé, Ciba), Japonsko (Nissan Diesel, Toyota Motors, Mitsubishi), Francie (Lafarge, Alcatel, Michelin), Itálie (Aeroporti di Roma, Fiat), Kanada (Placer Dome), Dánsko (AP Moller), Německo (Daimler-Chrysler, BMW, VW).¹⁸

¹⁷ Data zahraničního obchodu JAR jsou převzata především ze stránek www.mzv.cz, www.unctad.org.

¹⁸ Tyto údaje poskytla internetová stránka www.mzv.cz.

Také cestovní ruch se stává v posledních letech důležitým odvětvím v JAR. Tato oblast ekonomického zájmu je do jisté míry ovlivněna zvýšenou kriminalitou v JAR. Snahou jak vládních institucí, tak i soukromých organizací v této oblasti je zlepšit image JAR a postupně více zatraktivňovat zemi pro příliv zahraničních turistů. Ti se v současné době soustřeďují převážně na oblast Kapského Města a okolí, Národní parky (především Krugerův) a také na východní pobřeží JAR (Durban, Port Elizabeth). V posledních letech počet turistů přijíždějících do JAR kolísá okolo 6 milionů osob ročně.

Ekonomika sousední **Namibie** je velmi závislá na těžbě a zpracování nerostného bohatství, z něhož většina jde na export. Těžební průmysl se podílel v roce 2004 na tvorbě HDP 20 %. Bohatá diamantová naleziště činí z Namibie jednoho z velkých vývozců tohoto nerostu. Z celé Afriky se právě z Namibie vyváží podstatná část některých minerálů. Tato země, jež své samostatnosti na sousední Jihoafrické republice dosáhla teprve v roce 1990, patří k předním světovým vývozcům uranu. Těží se zde také zinek, měď a stříbro. Těžební sektor zaměstnává asi 3 % aktivního obyvatelstva. Celý průmysl pak zaměstnává asi 20 % obyvatel. V zemědělství pracuje 47 % lidí a závisí na něm existenční přežití populace. Podmínky pro zemědělství jsou však v Namibii velmi špatné a výnosnost velmi nízká. HDP této jihoafrické země v roce 2001 dosahoval částky 1960 dolarů na osobu. V roce 2005 se i díky zvyšující produkci těžby zvýšil HDP na zhruba 3000 dolarů, ale jedna třetina Namibijčanů měla roční příjmy výrazněji nižší. Namibie je velmi závislá na zahraniční pomoci a to především v oblasti zdravotnictví, školství apod.

Namibijská ekonomika je poměrně těsně spojená s ekonomikou JAR. Privatizace několika podniků, která momentálně v zemi probíhá, může stimulovat dlouhodobější zahraniční investice. Zemi rovněž sužuje vysoká nezaměstnanost, která v roce 2004 dosahovala 35 %. Mimo Jihoafrickou republiku patří k hlavním obchodním partnerům státy Evropské unie (EU) a USA. Na celkovém dovozu z EU do Namibie se v roce 2005 nejvíce podílely Velká Británie 33 %, Španělsko 12 %, Itálie 7,4 % a Francie 5,4 %. Hlavními dovozními artikly se staly především paliva, stroje, zařízení a potraviny. Cílem namibijského vývozu (uran, diamanty, zlato, zinek) byly v tomtéž roce především USA 25,6 %, Čína 13,6 %, Německo 11 %, Británie 7 % a Izrael, kam jsou vyváženy především diamanty.¹⁹

---

¹⁹ Data k zahraničnímu obchodu Namibie poskytly především stránky www.unctad.org.

5.4.2. *Botswana, Lesotho a Svazijsko*

Botswana, Lesotho, Svazijsko jako bývalé britské protektoráty, jsou již 40 let samostatné. V 70. letech byly silně závislé na Jihoafrické republice a byly pro ni především zdrojem pracovních sil. Byly to státy, které sice neprošly občanskou válkou, ale nestálé vládnoucí režimy ekonomické situaci neprospěly. Jaká je situace nyní na začátku nového tisíciletí?

Výnosy z diamantů (hlavní těžební společností v Botswaně je firma De Beers) učinily za posledních 25 let z **Botswany** jednu z nejrychleji rostoucích ekonomik na světě. Botswana se transformovala z jednoho z nejchudších států světa k poměrně ekonomicky silnému státu nejen v Africe. HDP na obyvatele v roce 2001 činil 3630 dolarů. Díky již zmíněné produkci diamantů se hodnota HDP v roce 2005 pohybovala kolem 5100 dolarů, což je více než některé evropské země, například Lotyšsko nebo Estonsko, které jsou členy EU. Důležitá pro místní rozvoj je také snaha o samozásobitelské zemědělství a chov dobytka. Navzdory vládním úsilím, však ekonomika zůstává vysoce závislá na exportu diamantů, který se podílí na celkovém vývozu země 70-80 %. Země však stále více trpí vysokou nákazou AIDS, která má negativní vliv na hospodářský růst a zpomaluje jeho tempo. Botswana se také musí v současnosti vyrovnávat s velkou nezaměstnaností. Oficiálně se uváděla nezaměstnanost v roce 2004 asi 24 %, neoficiální odhady však mluví až o 40 %. Hlavními odběrateli botswanských produktů a to především diamantů jsou v současnosti státy EU (zejména Velká Británie 73,5 %). Export do těchto zemí tvoří 87 %. Na druhou stranu je země silně závislá na dovozu především dopravních prostředků, strojů, zařízení a pohonných hmot. Hlavními dovozci těchto artiklů jsou Jihoafrická republika, která se podílí více jak 50 % a EU (Švédsko, Velká Británie, Německo) se 30 % veškerého dovozu. Na dovozu se také výrazněji podílí USA a Čína.²⁰

Malý a hornatý stát **Lesotho**, kolem dokola sevřený Jihoafrickou republikou, je i v současnosti stejně jako v předešlých desetiletích své samostatnosti ekonomicky úzce vázán na JAR. Jedním z hlavních příjmů tohoto státu jsou celní poplatky, které platí Jihoafrická republika Lesothu za mužské pracovní síly v JAR. Jihoafrické doly totiž zaměstnávají 35 % mužské populace Lesotha. Druhý hlavní příjem Lesotha je založen na

---

²⁰ K zahraničnímu obchodu v Botswaně byly použity hlavně údaje ze stránek www.unctad.org, www.intracen.org/index.htm a www.wto.org.

zemědělských produktech (vlna, mohér), které tvoří hlavní část jejich exportu. Zemědělství také zaměstnává 86 % obyvatel. HDP na jednoho obyvatele činilo v roce 2001 pouhých 550 dolarů. Za čtyři roky došlo jen k mírnému růstu na 800 dolarů. Lesotho patří k jedné z nejchudších zemí světa. Hospodářská pomoc především do oblasti infrastruktury v této zemi v roce 2004 činila 41,5 milionů dolarů. Jedněmi z hlavních dovozců do této země jsou Čína a Hong Kong (textil, potraviny, stroje a zařízení), kteří se na celkovém importu podílely 24 % a 30 %.²¹

Svazijsko je stejně jako Lesotho úzce spjato s Jihoafrickou republikou. Tato druhá malá země jižní Afriky má také výrazné příjmy z celních poplatků s JAR. Stejně jako Lesotho je i Svazijsko hlavně agrární stát. Zemědělství podle některých údajů zaměstnává až 80 % obyvatel země. Hlavními zemědělskými komoditami na vývoz jsou cukr, citrusy apod. Svazijsko je ve všech směrech silně závislé na Jihoafrické republice. 60 % vývozu se uskutečňuje do JAR a z této země se odehrává 96 % veškerého dovozu do Svazijska (potraviny, stroje, pohonné hmoty apod.). Za rok 2003 byla této zemi poskytnuta zahraniční pomoc v hodnotě 104 milionů dolarů. HDP na jednoho obyvatele v roce 2001 činil 1300 dolarů, v roce 2005 to bylo sice 2400 dolarů, ale většina obyvatel žije na pokraji chudoby. Navíc se stejně jako v okolních státech na hospodářském vývoji země negativně projevuje AIDS, kterým je postižena více jak 1/3 obyvatelstva.

5.4.3. Angola a Mosambik

Angola byla a je země bohatá na přírodní zdroje s velkými ložisky ropy, plynu a diamantů. Má příznivé podmínky i pro rozvoj zemědělské produkce. 27 let trvající občanská válka však poznamenala všechny oblasti lidské činnosti a jednotlivé sektory ekonomiky fungují hluboko pod svými možnostmi. Navíc stávající omezená ekonomická aktivita, s výjimkou těžby ropy a diamantů, má za následek, že 70 % obyvatelstva žije pod hranicí chudoby. HDP na jednoho obyvatele činil v roce 2001 zhruba 500 dolarů. Po třech desetiletích vysoké inflace způsobené především válkou a nestabilní politickou situací (řádově ve stovkách procent, ještě v roce 2004 byla 44 %) se v roce 2005 podařilo docílit úrovně pod 10 %. Zahraniční zadlužení země je relativně stále vysoké. Díky rostoucí domácí produkci ropy, se ale daří zahraniční dluh snižovat. Angola tak učinila významné

---

²¹ Údaje k Lesothu a Svazijsku, týkající se zahraničního obchodu, poskytly hlavně stránky www.cia.gov, www.intracen.org/index.htm a www.unctad.org.

kroky k hospodářské stabilizaci po občanské válce. Tato protiinflační politika však má na druhé straně za důsledek snižování konkurenceschopnosti neropných sektorů.

Angola je po Nigérii druhým největším producentem ropy v subsaharské Africe. Produkce ropy v Angole, která v roce 2004 činila 1 milion barelů za den, se má do konce roku 2007 zdvojnásobit a očekává se další růst i v příštích letech. Především díky těžbě ropy roste výrazně HDP, v roce 2005 činil 2395 dolarů, což je za 4 roky takřka pětinašobný nárůst. Angolská vláda získává prostřednictvím státní společnosti Sonangol, která je dle zákona jediným koncesionářem těžby ropy, významnou část z hodnoty vytěženého produktu. V roce 2003 to představovalo 43 %, což je oproti minulosti pokles, který je vysvětlován posunem těžiště těžby do podmořských ložisek, které vyžadují vyšší počáteční investice. Sonangol funguje jako vlastník státní koncese těžby a zároveň jako společnost, která odvádí z těžby daň, systém tak poskytuje značný prostor pro korupci. Hlavními ropnými společnostmi, které se v zemi angažují jsou Chevron Texaco a Exxon Mobil (USA), Total (Francie) a BP (Velká Británie). Angola je také zároveň celosvětově čtvrtým největším producentem diamantů. Do budoucna se dá počítat ještě s větší produkcí, protože na celé polovině území dosud nebyl proveden průzkum ložisek. Licence pro těžbu vydává státní společnost ENDIAMA, avšak značná část těžby se odehrává i vyváží ze země načerno. Odhaduje se, že v zemi je až 400 000 domácích i zahraničních pracovníků, kteří tuto činnost vykonávají bez řádného povolení. Tento stav i postavení firmy ENDIAMA, kde opět dochází ke konfliktu zájmů a korupci, odrazuje potenciální zahraniční investory. Vláda, která v současnosti na rozdíl od ropného sektoru vykazuje z koncesí na těžbu diamantů pouze minimální příjmy, bude stejně jako v případě Sonangolu tuto situaci nucena řešit.²²

Zemědělská půda je vysoce kvalitní, avšak následkem občanské války jsou všudypřítomná minová pole. Odhaduje se, že v zemi je 4 až 14 milionů nášlapných min, v důsledku kterých se podíl obdělávané půdy snížil na pouhých 3 %. Zemědělství se proto omezuje na samozásobování, které je navíc nedostatečné. V roce 2004 téměř polovina obyvatelstva trpěla nedostatkem potravy. Angola, která ještě v šedesátých letech minulého století byla velkým vývozcem zemědělské produkce, nyní polovinu své spotřeby dováží.

Hlavními obchodními partnery jsou ve vývozu Spojené státy, které se podílejí asi 40 % na celkovém vývozu země (v roce 2005 činil zhruba 22 mld. dolarů) a Čína s 30 %. Číňané, když nechtěla Světová banka Angole půjčit, přišli a poskytli Angolanům dvě

---

²² Zdrojem těchto informací je stránka www.mzv.cz.

miliardy dolarů na obnovu infrastruktury. Ale platí zde něco za něco. 70 % těchto prostředků se musí vrátit ve formě zakázek čínskému průmyslu a Angola se dostala na přední příčky exportérů ropy do Čínské lidové republiky. EU se na vývozu z Angoly podílí asi 15 % (nejvíce Francie 8 %). Zanedbatelné jsou vývozy v rámci afrického kontinentu, které činí méně než 1 %. Ropa se na vývozu podílela v roce 2005 94 %, což je zhruba o 30 % více než v 70. letech. Diamanty pak představují asi 4,6 %. Dovozy do Angoly (v roce 2005 činily 7,4 mld. dolarů) představují ze 3/5 dopravní prostředky, z 1/5 potraviny a spotřební zboží a zbytek tvoří železo, ocel a chemikálie. Nejvíce zboží je původem z EU. Tvoří více než 35 % a z toho třetina pochází z Portugalska, které si tedy podrželo významné postavení ve své bývalé kolonii, ale jen v oblasti dovozu. Vývoz z Angoly do Portugalska činil v roce 2005 pouhých 0,15 %, což je oproti 70. letům 20. století obrovský rozdíl. Dalšími významnými partnery jsou v dovozu Jižní Korea, USA, JAR a Brazílie. Stejně jako ve vývozu stoupá i v dovozu význam Číny.²³

Mosambik je i na počátku nového tisíciletí zaostalý agrární stát s ekonomikou vyčerpanou dlouholetou občanskou válkou a patří k jednomu z nejchudších států na světě. Hospodářské reformy započaté v 70. letech, které měly zemi nastartovat, vzaly za své krvavým konfliktem. Hospodářství je nyní stále založeno na zemědělství a rybolovu, v malé míře se rozvíjí i průmysl. Prakticky nedošlo k žádnému posunu oproti létům předešlým. HDP na jednoho obyvatele v této zemi činil v roce 2001 pouhých 210 dolarů a v roce 2005 dosáhl 335 dolarů. 81 % obyvatel je zaměstnáno v zemědělství zatímco v průmyslu je to pouhých 6 %. Země se potýká jako každá jihoafrická země s velkou nezaměstnaností. Vládní údaje sice hovoří o 21 %, Světový úřad práce však toto číslo vyhodnotil na 40 %. Mosambiku byla také například v roce 2001 poskytnuta zahraniční pomoc v hodnotě 632,8 milionů dolarů hlavně do oblasti infrastruktury.

Co se týče zahraničního obchodu, Portugalsko jako bývalý kolonizátor zde oproti 70. létům ztratilo své postavení. Na jeho místo se z evropských zemí dostalo Nizozemí. 60 % vývozu, který se týká především zemědělských produktů (bavlna, cukr, citrusy) směřuje právě sem, dále pak do JAR (12,9 %) a nepatrně do sousedního Malawi. Hlavním dovozním partnerem je JAR, která se na celkovém importu do Mosambiku podílí 41,4 %.

---

²³ Data k zahraničnímu obchodu Angoly poskytly stránky www.mzv.cz, www.intracen.org/index.htm a publikace Klíma, J. (2003).

Jedná se především o dodávky strojů, dopravních prostředků, potravin apod. Jihoafrická republika si zde tedy udržela významný vliv. Druhým hlavním dodavatelem je Nizozemí (11 % dovozu). Na dovozu i vývozu se nepatrně začíná podílet také Čína.²⁴

5.4.4. *Malawi, Zambie, Zimbabwe*

Jestliže o Mosambiku bylo řečeno, že je zaostalý stát, tak **Malawi** je ještě v horší pozici. Reformy, které byly prováděny v době po získání samostatnosti zemi nikam neposunuly. Malawi patří v současnosti k nejméně rozvinutým státům světa. Ekonomika je převážně založena na zemědělství. 90 % ekonomicky aktivních obyvatel je zaměstnáno právě v tomto sektoru. Zemědělství se podílelo na tvorbě HDP v roce 2005 takřka 35 % a tvořilo 88 % exportu země. HDP na jednoho Malawijce v témže roce byl pouhých 170 dolarů. V roce 2005 HDP dokonce klesl na 160 dolarů. Místní ekonomika také závisí, tak jako v minulosti, na pomoci od Mezinárodního měnového fondu a Světové banky. Jen v roce 1999 činila tato pomoc 540 milionů dolarů. Vláda se potýká s problémy takřka ve všech sektorech průmyslu i služeb. V roce 2005 zahájil prezident Mutharika antikorupční plán, který má zemi vyvést z totální krize. Bez mezinárodní pomoci to půjde ale jen těžko. Zahraniční obchod je založen především na vývozu tabáku, který tvoří 60 % exportu země a také na dalších zemědělských plodinách (čaj, bavlna, arašídy). Dovoz se týká především potravin, pohonných hmot a dopravních prostředků. Hlavními odběrateli zemědělských produktů Malawi jsou především JAR (13,5 %), Británie (11,5 %), USA (11,2 %), Německo (7,5 %), Mosambik, aj. Nejvíce se na dovozu do této země podílí JAR (37,3 %), která si udržela svůj vliv na Malawi, dále Egypt (8,4 %), Indie (8,1 %), Zimbabwe (7,2 %), Německo (4,6 %) a samozřejmě Čína.

Ani sousední **Zambie** si nestojí o moc lépe. Patří i přes významné nerostné bohatství (měď, kobalt, zinek, olovo, černé uhlí, zlato, uran...) k nejchudším zemím světa. Příčinou velkých hospodářských potíží je kromě závislosti na světových cenách surovin i vysoký přirozený přírůstek obyvatelstva a také AIDS (20 % obyvatel země je HIV pozitivních). Hospodářství trpí i po 40 letech samostatnosti nerozvinutou infrastrukturou a nedostatkem investic. Neutěšený stav byl vyvolán jednostrannou orientací ekonomiky na

---

²⁴ Informace jednotlivých organizací se v zahraničním obchodu Mosambiku a následně v Malawi poměrně liší. Zdroje www.cia.gov, www.unctad.gov a www.intracen.org/index.htm uvádějí rozdílné informace. Problémem může být dostupnost dat z těchto států. Jako nejvěrohodnější se jeví www.unctad.gov, a to na základě vztahů JAR s Mosambikem a Malawi v minulých letech o nichž se tato organizace zmiňuje. Rovněž píše o kontaktech Nizozemí s Mosambikem. Proto byly použity data z těchto internetových stránek.

těžbu a vývoz mědi a skutečností je, že značné příjmy z jejího vývozu byly v minulosti použity často nevhodným způsobem. Země prodělala v průběhu 90. let dost radikální ekonomickou reformu. V současnosti je ekonomické prostředí Zambie otevřené zahraničním investorům, přes vládní investiční pobídky je však příliv investic stále nedostatečný. Většina velkých státních podniků již byla zprivatizována.

V roce 2002 vyvolalo značný problém neočekávané stažení strategického investora Anglo-American Corporation, který měl v této zemi své zájmy již v 70. letech, z měděných dolů v Konkole. V Zambii dále působí firma First Quantum Minerals, zájem o koupi měděného dolu v Lumwama projevila v roce 2004 australská společnost Equinox. Export minerálů a nerostných surovin se podílí zhruba 70 % na tvorbě HDP. Zambie není soběstačná ve výrobě potravin. Vláda se snaží situaci řešit daňovým zvýhodněním zemědělců a dalšími pobídkami směřovanými do agrárního sektoru. Obhospodařována je prozatím jen malá část země (asi 15 %) z celkových 60 mil. hektarů obdělávatelné půdy. V zemědělství je zaměstnáno asi 70 % pracovních sil, na HDP se však zemědělství podílelo v roce 2005 jen 18,6 %. Hlavními plodinami jsou kukuřice, bavlna, tabák, pšenice, cukrová třtina. Na trhu se navíc jen obtížně prosazuje domácí výroba proti levnému dovozu z Indie a Číny (textil, obuv, potraviny).

Zambie je rovněž příjemcem značné rozvojové pomoci, ze které pochází zhruba 40-55 % rozpočtových příjmů státu. Největší zahraniční pomoc plyne z Velké Británie, Japonska, Norska, Německa, Švédska a Nizozemí.²⁵ HDP na jednoho obyvatele činil v roce 2001 jen 320 dolarů a nezaměstnanost v této zemi dosáhla v tomtéž roce 50 %. V roce 2005 i díky rozvoji těžby stoupl HDP na 650 dolarů a nepatrně klesala i nezaměstnanost.

Hlavními obchodními partnery v oblasti vývozu a dovozu jsou zejména JAR, Velká Británie, Zimbabwe, Čína (viz příloha č. 11.). Hlavní vývozní artikly představují hlavně měď a kobalt (64 %), v dovozu se jedná především o stroje, zařízení a dopravní prostředky, ropu a potraviny.²⁶

Nedostatečné jsou prozatím v Zambii investice do cestovního ruchu. Zambie má přitom zahraničním návštěvníkům co nabídnout: Viktoriiny vodopády, jezero Kariba, nemalý počet safari-parků (pokrývají asi 8 % celkové plochy země). V roce 2003 dala zambijská vláda ze státního rozpočtu na podporu turistiky 5,3 milionů dolarů, ve snaze zkvalitnit služby pro cestovní ruch (ubytování) a přilákat více návštěvníků ze zahraničí.

---

²⁵ Zdrojem těchto informací je stránka www.mzv.cz.

²⁶ Údaje o zahraničním obchodu Zambie byly převzaty ze stránek www.unctad.org a www.mzv.cz.

Posledním státem, o kterém bude řeč, je **Zimbabwe**. Ekonomika země se stále tak jako na začátku své samostatnosti potýká s řadou zásadních problémů. V důsledku prudkého poklesu exportu (výsledky jsou do značné míry závislé na vývozu tabáku – jeho produkce však byla postižena důsledky pozemkové reformy) měla země jen velmi omezené možnosti zajistit dovoz strategických surovin (hlavně pohonných hmot), náhradních dílů a nových výrobních zařízení. Sporné výsledky přinesla rovněž snaha centrální banky konsolidovat bankovní sektor. Nedostatek financí ve veřejném sektoru byl řešen zaváděním nových restriktivních opatření. Odhady inflace za rok 2004 se značně liší (120–500 %). Aktuální odhad MMF²⁷ (červen 2005) je 360 %. V roce 2005 byl očekáván mírný růst ekonomiky, nelze však předpokládat výrazné zlepšení situace. Vláda zatím stále dává přednost ideologicky motivovaným opatřením před ekonomicky opodstatněnými kroky. V důsledku mimořádně prudkého zhoršení životní úrovně obyvatel za poslední tři roky je situace v zemi nestabilní. Nezaměstnanost v zemi dosahuje neskutečných 70-75 %.

Průmysl se v zemi podílel na tvorbě HDP v roce 2005 více 28 %. Zimbabwe patří k malému počtu afrických zemí, které mají poměrně rozvinuté mnohasektorové hospodářství. Nejdůležitějším odvětvím je těžební průmysl. Hlavními těžebními společnostmi jsou Anglo-American Corporation (nikl, chrom), Rio Tinto Zimbabwe (nikl, zlato), Turner Newall (azbest), Lonrho (zlato, měď) a Ashanti Goldfields (zlato). Intervence státu způsobují, že většina dolů se nachází na pokraji ekonomické rentability. Nejdůležitější je těžba zlata, která se od nezávislosti zdvojnásobila. V zemědělství jsou zaměstnány 3/4 pracovních sil, na HDP se podílelo v roce 2005 22,4 % a na exportu asi 40 % (především vývozem tabáku – 30 % celkových ročních příjmů). Země bývala soběstačná ve výrobě potravin a část produkce masa či kukuřice i vyvážela. Agrární sektor je od roku 1999 paralyzován intervencemi státu v souvislosti s necitlivě prováděnou pozemkovou reformou, v důsledku čehož se ze Zimbabwe stává od roku 2001 dovozce potravin. Vzhledem k napjaté politické situaci byly projekty rozvojové pomoci Zimbabwe ze strany států EU a USA výrazně tlumeny či zcela pozastaveny. Země je ovšem v současné době příjemcem poměrně objemné humanitární potravinové pomoci. HDP na jednoho obyvatele činil v roce 2001 pouhých 480 dolarů. V roce 2005 tato částka klesla jen na 280 dolarů. Ekonomové ze západní Evropy to přisuzují především režimu Roberta

---

²⁷ MMF: Mezinárodní měnový fond.

Mugabeho, který svými reformami a represivní politikou vůči opozici vede zemi do totální krize.

Hlavními centry zimbabwského vývozu jsou zejména Jihoafrická republika, Čína, Japonsko, Zambie, Německo aj. Dovoz do této země, obstarává především JAR s téměř 60 % (viz blíže příloha č. 12.). Hlavními artikly vývozu jsou již zmiňovaný tabák dále zlato, slitiny, nikl a platina. Dovoz se týká především strojů a dopravních zařízení, chemikálií, potravin, pohonných hmot a spotřebního zboží (viz příloha č. 13.).²⁸

Politická nestabilita narušila slibný růst turistiky a cestovního ruchu v zemi. Zimbabwe je především známa národními parky bohatými na africkou zvěř. Díky tomu je proto turistika zaměřena především na ekologická safari. V roce 1999 bylo toto odvětví 3. největším zdrojem valut (příjem 202 milionů dolarů).

Lze tedy říci, že současná hospodářská situace států jižní Afriky se příliš nezměnila oproti 60.-80. letům 20. století. Je to sice tvrdé ale víceméně pravdivé. Jediná Jihoafrická republika pokračovala v ekonomickém rozvoji, zejména i proto, že se jí podařilo udržet si své výsadní postavení nejen v tomto regionu, ale i na celém africkém kontinentu a udržela v zemi i zahraniční investory. Angola možná mohla být na začátku 21. století jedním z nejvyspělejších států Afriky, ale občanská válka veškeré snahy utlumila. Pokud bude v této zemi stabilní politická situace, může se Angola stát díky ropě „africkým tygrem.“ Podobně se může dařit a dá se říci, že se již daří, Botswaně, která už nyní dobře využívá zásob diamantů a patří k jedněm z nejrychleji rostoucím státům Afriky. Mosambik, Zambie, Malawi ale i Zimbabwe nezaznamenaly prakticky žádný výraznější pokrok od doby vyhlášení samostatnosti. Země zůstaly silně agrární a zaostalé. Hospodářské reformy skončily neúspěchem a zůstává jen otázkou, zda se tyto státy s nestabilní politickou situací dokáží dostat z problémů. Svazijsko a Lesotho ty asi zřejmě i v budoucnu budou ekonomicky silně závislé na Jihoafrické republice.

Ani výhled do dalších let není příliš optimistický. Všechny státy jižní Afriky se potýkají s obrovskou nezaměstnaností, která místy dosahuje až 50 %, bez rozvoje hospodářství a služeb se bude tato skutečnost jen těžko měnit, což povede jen k dalším problémům. Druhým problémem jihu Afriky je nemoc AIDS. Vysoké procento nakažených lidí je právě v tomto regionu o čemž bude ještě řeč v dalších částech této

---

²⁸ Data týkající se zahraničního obchodu Zimbabwe byly převzaty hlavně ze stránek www.mzv.cz a www.unctad.org.

práce. Tato nemoc silně ovlivňuje a ještě ovlivní a zároveň zpomalí hospodářský růst nejen v této oblasti Afriky. Většina zemí regionu je i dávno po vyhlášení samostatnosti závislá na hospodářské pomoci ze západní Evropy, USA, Japonska nebo nově Číny. Tato pomoc je však jen zanedbatelná v porovnání s potřebami a problémy těchto států. Navíc se může stát, že až dojdou zdroje nerostného bohatství, tyto státy vyklidí a opustí místní trhy i ekonomiku a pro jižní Afriku to bude mít další nedozírné následky spojené s totálním kolapsem.

Co se týče bývalých koloniálních mocností, dá se říci, že Británie si na rozdíl od Portugalska podržela postavení ve svých bývalých koloniích. Hospodářské styky udržuje prakticky s každou a v některých patří dokonce k hlavním obchodním partnerům (Botswana, Zambie). Zatímco Portugalsko udržuje výraznější styky už jen s Angolou a to ještě jen v oblasti dovozu do této země.

Jihoafrické státy se musí bez výjimky snažit o stabilní politickou situaci, nezačínat nové ozbrojené konflikty, které stále hrozí v Angole i jinde. Musí hledat nové ale úspěšné hospodářské reformy, které by pozvedly ekonomickou úroveň země i obyvatel a snažit se udržet v zemi zahraniční investory. Musí bojovat proti AIDS i dalším nemocem a pokusit se zlepšit vzdělání místního obyvatelstva, o čemž bude rovněž řeč v další části práce. Pokud se tak nestane, čekají státy jižní Afriky, Jihoafrickou republiku nevyjímaje, obrovské problémy, které si lze jen těžko představit a kterým tyto státy nebudou schopny čelit.

Jako dílčí impuls z venčí lze chápat i například velkou sportovní událost, která se bude konat na jihu Afriky. Funkcionáři Světové fotbalové organizace FIFA svěřili pořadatelství Mistrovství světa v kopané 2010 Jihoafrické republice. Tato sportovní událost může ekonomicky prospět nejen samotné zemi, ale celé oblasti regionu v dalším hospodářském rozvoji.

5.5. *Doprava v jižní Africe*

Rozvoj dopravy v jižní Africe opět souvisí s obdobím kolonialismu. Počátky dopravy (především železniční) sahají do druhé poloviny 19. století a byly spojeny s nalezišti nerostných surovin. Cílem koloniálních mocností bylo propojit železnicemi těžební oblasti s přístavy. První výstavba železničních tratí se týkala hlavně dnešní Jihoafrické republiky. V 80. letech 19. století vzniklo železniční spojení mezi Kapskou kolonií a Búrskými republikami. Na konci 19. století byla železniční dopravou propojena všechna důležitá města Jihoafrické republiky (Kapské město, Johannesburg, Pretoria, Kimberley, Durban, Port Elizabeth). Z dnešní Jihoafrické republiky pak v té době existovalo železniční spojení i na dnešní území Botswany, Zimbabwe a Mosambiku (přístav Lourenco Marques – dnešní hlavní město Maputo).²⁹

V první polovině 20. století pokračoval rozvoj především opět železniční dopravy i v ostatních koloniích jižní Afriky. Po druhé světové válce začala do oblastí jižní Afriky pronikat výrazněji i automobilová a letecká doprava. Byly budovány silnice (většinou nezpevněné a neasfaltované) a první letiště.

V současné době jsou sice státy jižní Afriky závislé na železniční, silniční i letecké dopravě, ale železniční patří stále k nevyužívanějším. Silniční síť je vcelku dostatečná, ale řada silnic je pořád u většiny států ve špatném stavu, často jen se šterkovým povrchem. Silniční síť poměrně dobré kvality má Zimbabwe. Podle našeho ministerstva zahraničí je skoro 15 000 km silnic s asfaltovým povrchem. Tyto silnice byly budovány především v době vlády Iana Smithe. Zboží je tak až na Jihoafrickou republiku přepravováno především železniční dopravou. V současné době probíhá generální rekonstrukce hlavních železničních tratí z Jihoafrické republiky přes Zimbabwe, zambijský Copperbelt, Konžskou demokratickou republiku až do angolského přístavu Lobito. Mezinárodní letiště jsou situována v hlavních městech (Luanda, Windhoek, Harare..). Výjimkou je JAR, kde se mezinárodní letiště nacházejí i mimo hlavní město Pretorie (Johannesburg, Kapské Město, Durban..). Letecké spojení se zahraničím obstarávají hlavně South African Airways, British Airways, Air France a regionální letecké společnosti. Pro vnitrostátní leteckou dopravu jsou používána menší letiště, která jsou budována i v odlehlejších částech například v Angole, Zambii nebo Zimbabwe.

Nejmodernější a nejrozsáhlejší dopravu nejen v jižní ale i celé Africe má Jihoafrická republika. Státní podnik Transnet je jihoafrickým hlavním provozovatelem

---

²⁹ O rozvoji dopravy hlavně v Jihoafrické republice se zmiňuje publikace Hulec, O. (1997).

dopravy a je holdingovou společností vlastnící například státní leteckou společnost South African Airways (SAA) a železniční dopravu Spoornet. Tato společnost vlastnila ke konci roku 2005 zhruba 31 000 km železničních tratí. V příštích letech však JAR plánuje zredukování železničních tratí pouze na 16 000 km, přičemž bude vládou rozhodnuto, které tratě budou zrušeny a které budou privatizovány. Nejvyužívanější je v Jihoafrické republice silniční doprava. Zhruba asi 58 000 km je s asfaltovým povrchem. Po silnicích se v roce 2005 dopravovalo 80% nákladů v JAR. Mezinárodní leteckou přepravu zajišťuje především firma SAA.³⁰

Také Angola měla před občanskou válkou poměrně funkční dopravní infrastrukturu. Železnice spojovala tuto zemi s Konžskou demokratickou republikou a Zambií. Dnes je tato trasa mimo provoz, velmi špatné jsou s výjimkou okolí Luandy veškeré silniční komunikace. Podle plánů ministerstva veřejných prací Angoly má být do konce roku 2008 postaveno 5 000 km nových silnic, což by představovalo investici ve výši 7 mld. dolarů.³¹

5.6. Hospodářské kontakty Československa a jižní Afriky

První vztahy samostatného Československa s jihoafrickým regionem sahají už do období mezi první a druhou světovou válkou. Nejvíce se na místních trzích objevovala československá speciální ocel, stavební materiál, zdravotnické potřeby, porcelán, keramika, textil, obuv. S úspěchem se setkávala jablonecká bižuterie. Obchodní styky byly za první republiky většinou jednostranné, neboť Československo ze států jižní Afriky zboží ani suroviny víceméně nenakupovalo a nedováželo. Druhá světová válka obchodní styky na čas přerušila. Československo se na jih Afriky začalo vracet až v 50. letech. Bylo to také dáno politickou situací. Se snahou Sovětského svazu ovlivňovat ať už přímo nebo nepřímo politické i hospodářské dění v některých státech jižní Afriky, se na místní trhy dostávaly státy východního bloku, tedy i Československo. Čechoslováci s úspěchem pronikli zejména na angolský a mosambický trh, ale i do jiných států.

V **Mosambiku** bylo ale těžké se prosadit proti výrobkům třeba z Jihoafrické republiky, které byly cenově dostupnější než dovoz stejného zboží z Evropy. Například textilní výrobky, obuv a zdravotnické potřeby se z Československa příliš neprosadily. Naopak se zde prosazovaly jízdní kola, motocykly a osobní automobily Škoda, čerpadla a

---

³⁰ Zdrojem těchto údajů je www.mzv.cz.

³¹ Tuto informaci poskytl zdroj www.mzv.cz.

také obráběcí stroje. Československý vývoz do Mosambiku dosahoval v 60.-70. letech zhruba částek až kolem 200 000 dolarů ročně. Zahraniční obchod do této země byl však více méně jednorázový. Týkal se především dovozu. Zkušební nákupy sisálu a oříšků kešu byly výjimkou a bylo při nich použito prostředníků.

Podobně byl zaměřen i hospodářský styk s **Angolou**. Československo mělo v Angole velice dobré renomé především v období 70. a 80. let minulého století, kdy v rámci ideologicky podmíněné pomoci technologicky vybavilo několik angolských průmyslových podniků (pivovary, celulózka) a dodávalo dopravní prostředky (nákladní vozy Tatra) a zemědělské stroje a zařízení (traktory Zetor či zavlažovací systémy). V Angole bylo známé československé spotřební zboží jako například sklo, pivo a sušené mléko. Hlavními podniky, které vyvážely své zboží do Angoly, byly například Motokov, Kovospol, Pragoexport, Skloexport, Chemapol aj. V Československu studovalo či jinak působilo přes tisíc Angolanů, kteří jsou dodnes propagátory českého jazyka, výrobků a kultury v zemi.³²

5.7. Hospodářské kontakty České republiky a jižní Afriky

Po vzniku samostatné České republiky v roce 1993 pokračuje i nadále spolupráce s některými jihoafrickými státy, zejména díky poměrně dobrému jménu, které si zde získalo bývalé Československo.

Takovou zemí je například **Angola**. Usnesením vlády ČR z března 2004 se Angola stala jednou z 8 prioritních zemí, kam bude v letech 2006 - 2010 směřovat rozvojová pomoc ČR. Ta bude v této zemi především zaměřena na školství a zemědělství. Do Angoly v posledních letech přicestovala řada českých podnikatelů, přičemž nejslibněji se rýsují možnosti v oblastech zpracovatelského průmyslu, strojírenství a odminování. Bilance dovozu a vývozu je velmi jednostranná (viz příloha č. 14.). Ve vývozu ČR do Angoly jsou hlavními položkami železné a ocelové trubky a profily, dále nádrže, cisterny, tlakové nádoby a motorová vozidla.

Další zemí, se kterou Česko uskutečňuje spolupráci, je **Zambie** (viz příloha č. 15.). Hlavními vývozními komoditami do Zambie na přelomu 20. a 21. století byla obuv, přenosová zařízení s přijímací aparaturou, nábytek pro lékařská zařízení, pistole. Hlavní dovozní komodity ze Zambie byly díly pro přenosová zařízení, řezané květiny, akvarijní

---

³² Informace o spolupráci bývalého Československa s Mosambikem a Angolou poskytly publikace Zeman, J. (1981) a Motoška, M. (1982).

rybky, bavlněná příze. Od roku 2000 bylo také v Zambii realizováno několik rozvojových projektů soustředěných na problematiku geologického výzkumu a zdravotnictví.

Obchodní styky udržuje Česká republika rovněž se **Zimbabwe** (viz příloha č. 16.). ČR dováží do této země především traktory, vozidla, papírové výrobky, mechanické přístroje a nástroje. Zimbabwe do naší země dováží hlavně nezpracovaný tabák, výrobky ze železa a oceli, květiny, ovoce a oděvy. V roce 2004 poskytla ČR Zimbabwe rozvojovou pomoc v úhrnné výši zhruba 200 000 USD. Šlo o jednorázový projekt v oblasti prevence a omezení následků šíření nemoci AIDS.

Největším obchodním partnerem ČR v jižní Africe je **Jihoafrická republika**. Obchodní výměna zaznamenává v posledních letech trvalý a velmi výrazný nárůst (viz příloha č. 17.). Mezi zeměmi střední a východní Evropy je ČR ve vývozu do JAR na 2. místě za Maďarskem. Od roku 1993 se obrat vzájemného obchodu mezi ČR a JAR zvýšil prakticky z „nuly“ na více než 200 milionů dolarů v roce 2004. Obchodní bilance je podle českých statistik v posledních 5 letech pro ČR neustále pasivní, přičemž se dovážejí hlavně suroviny a materiály (vlna, chromité písky, ocel a železo). Naopak se vyvážejí stroje a zařízení (počítače, elektrické stroje a zařízení). Podle českých statistik došlo v roce 2004 k nárůstu českého vývozu oproti 2003 o 74,15 %. Současně došlo také k nárůstu dovozu z JAR o dalších 116,02 %, čímž se opět prohloubilo pasivní saldo obchodní bilance.

Existuje však zásadní rozpor mezi statistikami ČR a JAR, kde podle jihoafrických statistik je pasivní bilance v neprospěch JAR (viz příloha č. 18.). Tento problém ve statistikách však existuje i vůči dalším jihoafrickým partnerům z EU. Kromě ne příliš dokonalého shromažďování statistických údajů v JAR hraje v našem případě značnou roli stále ještě velmi rozsáhlý vývoz českého zboží do JAR přes třetí země, který má kořeny v dobách apartheidu, kdy nebyl přímý vývoz možný (přesto se do JAR dovážely populární pistole ČZ a lovecké zbraně, motocykly JAWA a další). Mimo jiné se nepřímou z ČR stále vyvážejí papír (přes Velkou Británii), skleněné perličky – velmi žádané jihoafrickými partnery (přes Německo) a další komodity.

Není známo, že by některá česká firma v současnosti prováděla přímou investici do Jihoafrické republiky a tato země ani v českých statistikách investic do zahraniční nefiguruje. V ČR byli do roku 2001 registrováni 2 jihoafričtí investoři – jednak South African Breweries Ltd., který tehdy od japonské firmy Nomura odkoupil podíl skupiny Plzeňských pivovarů (Prazdroj, Radegast, Velkopopovický kozel) a také společnost Ster-Kinekor investovala prostřednictvím své britské dceřinné společnosti Ster-Century

Europe do výstavby multikin. V březnu 2002 však svoji síť odprodala americkým Paramount Pictures a Universal Studios.

Česká republika udržuje malé obchodní styky také s **Malawi**. Jedná se především o dovoz některých zemědělských produktů (tabák, čaj a oříšky) z této země. Od roku 2004 financuje vláda ČR v Malawi humanitární projekt v oblasti zdravotnictví, který realizuje česká pobočka nadace Sue Ryder v okolí měst Balaka a Ntcheu ve střední části země. Pokračuje také nepatrná spolupráce s **Mosambikem** především v dovozu některých zemědělských plodin.

ČR doposud také nabízí některým jihoafrickým státům rozvojovou pomoc ve formě příležitostně udělovaných vládních stipendií ke studiu na českých vysokých školách. Tato pomoc a možnost studia tamního obyvatelstva v České republice, která existovala i za doby Československa, se týká především Angoly, Malawi, Namibie, Zimbabwe a Zambie.³³

---

³³ Veškeré informace týkající se zahraniční spolupráce České republiky a států jižní Afriky jsou převzaty z www.mzv.cz.

6. OBYVATELSTVO JIŽNÍ AFRIKY

6.1. Původní obyvatelstvo a významné kmeny

Jižní Afrika je považovaná za kolébkou lidstva. Území Jihoafrické republiky je obydleno už téměř 100 000 let a nálezy fosilních kostí nejstarších předchůdců člověka jsou až 2 miliony let staré. Archeologické nálezy z Malawi, Mosambiku či Zimbabwe dokazují osídlení z neolitu a doby železné. Území Zambie bylo osídleno již v paleolitu (*Homo sapiens rhodesiensis*). Území jižní Afriky bylo osídleno mnoha kmeny.

V jižní Africe tvoří nejstarší skupinu obyvatelstva – **Sanové (Křováci)**. Jejich nepočetné kmeny (Xam, Namib, Kung, Nusun aj.) dnes obývají zejména nehostinné oblasti pouští Kalahari a Namib, pohraniční oblasti Namibie a Angoly, malá území Transvaalu (JAR) a Botswany. Kmeny se dělí na několik tlup, takže pohromadě žije asi vždy 40 až 60 lidí. Hlavním způsobem jejich obživy je sběr a lov. Sběrem, který obstarávají ženy, získávají plných 80 % veškeré potravy. Zbývajících 20 % obživy obstarávají muži lovem. Sanové jsou kočovníci. Kočovní způsob života je však náročný na prostor. Dnešní Sanové loví v pouštních a polopouštních oblastech, kde je málo vody i zvěře. V úrodnějších oblastech, odkud byli jejich předkové vytlačeni, byly úlovky pravděpodobně větší. Zatím není jasné, jak vlastně vypadal život sanských skupin v minulosti. „Zdá se, že dnešní Sanové jsou příkladem regrese společenského vývoje. Mýty bantuských kmenů i archeologické nálezy naznačují, že předkové dnešních loveckých a sběračských Sanů žili na daleko vyšší kulturní a společenské úrovni. Znali železo a uměli je zpracovávat, dokonce nejstarší fáze důlních a hutnických komplexů v Zimbabwe se přičítají právě Sanům. Také v bájích to byli právě oni, kdo naučili přicházející Bantuy kovářství a metalurgii.“ - Kandert, J. (1984). Některé jejich skupiny se živily chovem dobytka. V průběhu dalších staletí pak patrně splynuly s bantuskými pastevcí. Je docela dobře možné, že dostatek lovné zvěře jim umožnil nejen přiměřenou obživu, ale i určité přebytky, a tak mohli být i majetkově a společensky rozvrstveni. Když pak byli vytlačeni do neúrodných pouští a suchých stepí, zapomněli všechny nepotřebné „civilizační“ znalosti a klesli na dnešní úroveň. Sanové také příliš nežili v symbióze s okolními pasteveckými a zemědělskými kmeny. Až do konce 19. století s nimi byli v neustálých válkách, které vedly k vyhlazení některých sanských skupin. K určitým změnám došlo až ve 20. století, kdy byli částečně zapojeni do práce na farmách evropských kolonistů. Některé tlupy kočující v blízkosti farem se nechávaly najímat jako pastevcí.

O postupu **bantuských** kmenů z východní do jižní Afriky je zatím jen málo informací. Zdá se však, že k němu došlo především mezi 5. a 10. stoletím n. l. Postup Bantuů pokračoval i v následujících staletích. Přicházející bantuské kmeny – v mýtech jsou označovány jako Karangové – živily se pastevectvím a zemědělstvím. Zdejší výhodné přírodní podmínky přispěly spolu s nerostným bohatstvím k rychlému rozvoji nových kultur i států. První období rozkvětu jihoafrických civilizací spadá do období mezi 11. a 13. stoletím. Na území dnešního Mosambiku, Zimbabwe a v severních částech Jihoafrické republiky byly nalezeny zříceniny mnoha staveb komplikovaných půdorysů. Tento vývoj byl částečně přerušen příchodem další vlny Bantuů někdy ve 14. století. Předpokládá se, že to byli předkové dnešních **Čvanů a Sothů**. V 15. století začínali tzv. Karangové pod vedením vládců z kmene Rozwi rozsáhlé výboje na území dnešní Zimbabwe, severního Mosambiku a jižní Zambie. Výsledkem byl v té době vznik říše Monomotapa.

Dalším známým kmenem v jižní Africe je kmen **Zulu**. Na rozmezí 18. a 19. století vznikl v Natalu (oblast JAR) mocný zulský stát. Základy tohoto státotvorného procesu položil náčelník Dingiswayo, který začal vojensky sjednocovat kmeny Ngoniů (označení jazykové skupiny, jejímiž jazyky hovoří celá řada kmenů žijících v Natalu). Zulské výboje, vedené především snahou po získání dobytka, způsobily pohyby celých kmenů, které před Zuly ustupovaly. Navíc se některé zulské oddíly pokusily vymanit z moci zulských vládců a pod vedením svých velitelů prchaly daleko za hranice státu. „Klasickým příkladem takového „uprchlického“ oddílu a jeho osudu byli předkové dnešních **Ndebelů**. Pronikli až do okolí dnešní Pretorie (hlavní město JAR) a zde po podrobení místních kmenů založili vlastní stát. Svým postupem však vytlačili do dnešní Botswany řadu drobných kmenů (Ngwato, Rolong, Kwena, Tlapin aj.), které dnes známe pod souhrnným názvem Čvanové (Bečuáni). Když se Ndebelové zabydleli na novém území, vytvořili stát, kde se obyvatelstvo dělilo podle etnického původu. Níže stáli Sothové a Čvanové, kteří se k Zulům přidali v době, kdy budovali svůj první stát u Pretorie. Konečně nejnižší vrstvu obyvatelstva tvořily místní podrobené kmeny Šonové, Loziové aj., označováni také jako otroci.“ - Kandert, J. (1984).

Důležitějšími kmeny jsou v oblasti jižní Afriky také **Hererové a Khoinové**. Zatímco Hererové patří k Bantuům, jsou Khoinové, známí jako **Hotentoti**, antropologicky i jazykově příbuzní s lovecko – sběračskými Sany. Je zřejmé, že do svých dnešních sídel přišli nebo tam byli vytlačeni ze severovýchodu. Jak Hererové, tak Khoinové chovají především hovězí dobytek, ovce a kozy. Většinu masité stravy si ale zajišťují lovem,

protože chovaná zvířata zabíjejí jen při náboženských příležitostech, výjimečně i při rodinných slavnostech.

6.2. Vývoj obyvatelstva v době kolonialismu a po jeho rozpadu

Když v 15. století objevili Evropané jižní Afriku, bylo víceméně jasné, že během několika následujících století začnou evropské obyvatelé pronikat do této oblasti v čím dál větším počtu. Stejně tak se dalo předpokládat, že i když budou v menšině oproti domorodému obyvatelstvu, stanou se vládnoucí silou v porobených zemích. A podobně se dalo očekávat, že po pádu koloniálního panství v jižní Africe budou zase houfně tuto oblast opouštět.

Na konci 19. a počátkem 20. století byla bělošská menšina v jižní Africe již celkem zastoupená. V **Angole** byl počet obyvatelstva tehdy odhadován zhruba na 2 miliony, které tvořily především místní kmeny (Kongové, Majakallové, Mbundové, Bangalové, Songové aj.) Bělochů, především výhradně Portugalců, žilo v této zemi asi 3000 a stejný počet obyvatel tvořili také míšenci (mulati). V **Mosambiku** žilo na konci 19. století asi 800 000-1 000 000 obyvatel, složení především z bantuských a zulských kmenů. V mosambických přístavech žili Arabové, Hindové, Malajci i Číňané, za to Portugalců, ač to byla jejich kolonie, se zde nacházel jen malý počet, který nedosahoval ani jednoho tisíce. V **Jižní Rhodesii** (Zimbabwe) žilo na přelomu 19. a 20. století asi 500 000 obyvatel z toho bylo 11 000 bělochů (Britové, Němci, Francouzi). Na území dnešní **Jihoafrické republiky** žilo v roce 1895 asi 880 000 obyvatel. Celou jednu čtvrtinu asi 226 000 tvořilo bělošské obyvatelstvo, z něhož připadalo kolem 150 000 Búrů, 41 000 Angličanů. Zastoupeni zde byly i Němci, Francouzi a Holanďané. Bílé obyvatelstvo rostlo v JAR především v důsledku objevení velkých ložisek zlata. Vždyť v roce 1890, tedy opět let dříve, byl počet bělochů v JAR asi jen 119 000. Z barevné populace byly nejvíce zastoupeny kmeny Zulu, Baboka, Makvabové, Basutové, Bečuáni, Kaffři aj.³⁴

Nárůst populace v jižní Africe byl od počátku 20. století do konce jeho 80. let, kdy definitivně končil evropský kolonialismus v jižní Africe, velmi výrazný (viz příloha č. 18.) Etnické složení zůstávalo podobné, jako na konci 19. století. I přesto, že vzrůstal i počet evropských usedlíků v této oblasti zhruba do konce 60.-70. let 20. století, jednoznačnou většinu mělo domorodé obyvatelstvo. Příchodu Evropanů do jižní Afriky s cílem usadit se zde, dal konečnou tečku pádu koloniálního panství. Evropané tak začali naopak nově

---

³⁴ O obyvatelstvu v některých jihoafrických koloniích podává informace Ottův slovník naučný.

vzniklé státy houfně opouštět. Důvodem byla nejen ztráta nadvlády, ale především strach o vlastní bezpečí. Afričané se nezdráhali vybijet si zlost za koloniální útrapy na bělošských menšinách. Angolu tak v průběhu 70.-80. let opustilo asi 500 000 Evropanů, převážně Portugalců.³⁵ Z Mosambiku odešlo již v 70. letech asi 50 000 Evropanů. Podobné mnoha tisícové odchody zaznamenáváme i v ostatních státech jižní Afriky. Jen JAR se díky své politice mohla chlubit stále poměrně vysokou bělošskou menšinou (o této situaci viz část týkající se apartheidu).

6.3. Obyvatelstvo na začátku 21. století

Oproti 80. létům 20. století vzrostla populace oblastí jižní Afriky na začátku 21. století takřka dvojnásobně (viz příloha č. 19.). Existuje však předpoklad, že v budoucích letech počet obyvatelstva bude v některých státech jižní Afriky stagnovat nebo dokonce klesat. To už je patrné v dnešní době u států Botswana, Lesotho nebo Svazijsko (viz příloha č. 20.). Hlavní příčinou tohoto vývoje, je především vysoké procento nakažených virem HIV, ale také malárie a celkově špatná životní úroveň obyvatelstva, o čemž bude ještě řeč v následující části práce. Populace států jihu Afriky je velmi mladá. Obyvatelstvo do 14 let tvoří více jak 1/3, u některých států jako Angola, Malawi nebo Zambie je to dokonce skoro polovina populace. Naopak věku 65 a více let se díky špatným životním podmínkám dožívá jen malé procento populace (viz příloha č. 21).

A jak vypadá národnostní složení jednotlivých států jižní Afriky na počátku 21. století? V **Jihoafričské republice** žijí hlavně bantuští černoši, je to asi 76 % a jedná se o kmeny Zulu, Xhosa, Sotho, Čwana a Tsoga-Shangaan. Obyvatelstvo JAR tvoří také z 13 % běloši hlavně Afrikánci, tj. obyvatelstvo holandského a britského původu, dále míšenci 8 % a Indové 3 %. V **Namibii** žijí především bantuské kmeny, nejvíce Ovambo 50 %, Kavango 9 %, Hererové 8 % a Okavango. V malém počtu se nacházejí v této zemi i běloši (Němci, Afrikánci, Britové), míšenci a Asiaté. V **Angole** tvoří současnou populaci především místní kmeny Bantu, konkrétně Ovimbundu 37 %, Mbundu 23 % a Kongo 13 %. Mulatů a bělochů hlavně Portugalců je v zemi asi pouhých pět tisíc. V **Mosambiku** už se také nachází jen nepatrné množství Evropanů (hlavně Portugalci), ale také Afrikánců a Asiátů (Číňané, Malajci, Hindové). Hlavní část populace tvoří bantuské kmeny Makua 47 %, Tsonga 23 %, Malawi 12 %, Šona 11 %. V sousedním **Malawi** je opět jednoznačná většina obyvatelstva tvořena bantuskými kmeny, a to Malawi 58 %, Lomwe 18 %, Jao

---

³⁵ O masivním odchodu Portugalců z Angoly píše kol. (2003).

13 %. V malém počtu zde žijí rovněž Evropané, Asiaté a Afrikánci. **Zambijskou** populaci tvoří také z velké části bantuské kmeny Bembové 36 %, Malawi 18 %, Tongové 15 %, Balozi, Balunda aj. V malém množství jsou zde Evropané, Asiaté a Afrikánci. V **Zimbabwe** žijí rovněž hlavně bantuské kmeny, které tvoří 93 % populace a nejvíce jsou zastoupeny kmeny Šona 71 % a Ndebele 17 %. Žijí zde také běloši hlavně Afrikánci, Evropané a Američané, Asiaté (Číňané, Hindové) a také tzv. „barevní“ (míšenci). V **Botswaně** tvoří populaci převážně bantuští černoši. Z nich jsou nejpočetnější Tswanové 76 %, Shonové 12,5 %, Ndebele 1 %. Na území Botswany žijí také původní obyvatelé zvaní Křováci, nachází se zde asi 3 % a rovněž asi 3 % populace tvoří Hotentoti. Vedle černošského obyvatelstva je v Botswaně nevelký počet Evropanů, Asiátů a míšenců (mulatů). V **Lesothu** dnes žijí kmeny Sotho ze skupiny jižních bantuských kmenů. Tyto kmeny tvoří 99 % místní populace. Zbylé procento připadá na Evropany, Asiaty a Afrikánce. Ve **Svazijsku** se na složení obyvatelstva podílejí převážně bantuské kmeny, a to hlavně Svazijci 84 %, Zulové 10 % a Tsongové 2,5 %. Ve Svazijsku také žije asi 11 000 Evropanů a Afrikánců.³⁶

6.4. Náboženství a jazyková struktura

Kromě hospodářství ovlivnil kolonialismus v jižní Africe výrazně také náboženství. Obyvatelé jižní Afriky vyznávali před příchodem evropských kolonizátorů především animistické kultury. Místní obyvatelstvo spatřovalo božstva hlavně ve zvířatech. Za vtělení božstev byli považováni například hyena, slon, lev, buvol apod. Když však Evropané objevili jižní Afriku, nebylo jejich cílem hledat jenom bohatství, která skýtaly nové kraje, ale i šířit křesťanskou víru a obracet na ni tamní „barbarské obyvatelstvo“, ať už dobrovolně nebo násilně. Křesťanství se tady díky misionářům, kteří pronikali do jednotlivých kmenů a obraceli na Kristovu víru jejich členy, natrvalo usadilo a stalo se nejrozšířenějším náboženstvím v jižní Africe. V průběhu staletí přicházeli misionáři především do Botswany, Zambie, Zimbabwe nebo Angoly. V Angole obraceli domorodce na křesťanskou víru již v 16. století jezuité. Křesťanství samo o sobě se do jižní Afriky šířilo i díky přicházejícím osadníkům, kteří při zakládání nových sídel stavěli také kostely. Do jižní Afriky pronikly s úspěchem oba směry křesťanství – katolicismus i protestantismus. Ještě dříve než křesťanství se však na dnešním území dnešního Mosambiku objevil islám. Arabové totiž pobřeží této země ovládali v období

---

³⁶ Údaje o národnostním složení států jižní Afriky jsou převzaty z publikace kol. (2002).

10.-15. století. Od konce 19. a v průběhu 20. století se do jižní Afriky díky indickému obyvatelstvu přicházejícího za prací do dnešní JAR dostal i hinduismus. Animistické kultury tak ustoupily do pozadí, ale nezánikly zcela a i v dnešní době jsou v mnoha státech nadále výrazně uznávány původním obyvatelstvem.

Náboženské vyznání obyvatelstva dnešních států³⁷ jižní Afriky je odrazem koloniální správy. Místní obyvatelstvo většinou přijalo náboženství, které bylo vyznáváno zemí, která měla koloniální vládu nad spravovaným územím. V **Angole** jako bývalé portugalské kolonii je nejrozšířenější katolictví s 69 %, dále se asi 20 % Angolanů hlásí také k protestantství. To sem proniklo především příchodem německých Luteránů v 19. století. Místní kultury vyznává asi zhruba 9 % obyvatel (některé kmeny Bantu). Do druhé bývalé portugalské kolonie **Mosambiku** křesťanství tolik neproniklo. Toto náboženství zde vyznává 38 % obyvatel, 13 % se dnes hlásí k islámu. Silné zastoupení mají animistické kultury, které vyznává 48 % obyvatel.

Rovněž v bývalých britských koloniích se většinou do popředí dostalo křesťanství. V **Botswaně** si však podržely významné postavení animistické kultury, které vyznává 49 % obyvatel. Ke křesťanské víře se zde hlásí asi 38 % a to jak ke katolické tak protestantské církvi. V **Lesothu** vyznává křesťanskou víru 94 %, k místním kultům se přiklání už jen pouze 5 % obyvatel. Více jak polovina obyvatelstva **Malawi** se přiklání ke křesťanství. Díky sousednímu Mosambiku pronikl do této země i islám, který vyznává asi 20 % obyvatel. Místní kultury uznává zhruba 19 % lidí a nepatrně je zastoupen i hinduismus. Obyvatelé **Svazijska** se hlásí 48 % ke křesťanství, 29 % vyznává synkretismus³⁸ a místní kultury udržuje asi 21 % lidí. V dnešní **Zambii** je nejvíce křesťanů, asi 62 %. Z Mosambiku sem pronikl i islám a v zemi se nepatrně vyznává i hinduismus. Původní náboženské kultury vyznává asi 27 % obyvatel. V sousedním **Zimbabwe** je náboženské vyznání poněkud odlišné. Ke křesťanství se hlásí jen 30 % obyvatel, zatímco místní animistické kultury vyznává 40 %. Díky asijskému obyvatelstvu se zde vyznává i buddhismus.

Jihoafriká republika je ze států jižní Afriky nejrozmanitějším státem co do počtu vyznávaných náboženství. Nejvíce lidí asi 68 % se hlásí ke křesťanství. Zastoupeno je zde katolictví i protestantství (luteráni, holandští reformisté, metodisti). Díky obchodním vztahům s Izraelem především v 70. letech se sem dostal i sionismus. V malé míře je zastoupen také islám a hinduismus, který sem pronikl díky Indům, jež hledali práci

---

³⁷ Údaje k náboženskému vyznání v jižní Africe jsou převzaty z publikace kol. (2002).

³⁸ Jedná se o smíšení různých náboženských tradic.

v jihoafrických dolech. 28% Jihoafričanů se také hlásí k animistickým kultům. V sousední **Namibii** je vidět patrný vliv Německa. Místní obyvatelstvo vyznává 51 % luteránské protestantské náboženství. V zemi se však i 25 % občanů hlásí ke katolické církvi. Zbytek vyznává animistické kultury.

Kolonialismus ovlivnil samozřejmě i jazykovou strukturu v jižní Africe, ale ne tak výrazně jako náboženství. S kolonizátory přišly do této oblasti evropské jazyky, které se zde postupem času staly úředními jazyky (angličtina, portugalština, němčina). Místní obyvatelé si nadále ponechali jako dorozumívací prostředek svoje původní jazyky, které vycházejí z etnického složení jednotlivých států. Je nutno přiznat, že úřední řeči mluví jen malé procento místního obyvatelstva. Úřední jazyky se používají hlavně ve státních institucích. Jižní Afriku lze také v tomto směru nazývat „Babylónem jazyků“. Každý kmen, každé etnikum má svůj jazyk nebo nářečí a je zcela normální, že některé kmeny, ač jsou stejného etnického původu, si nemusí rozumět.

V **Angole** je oficiální řečí portugalština, kterou mluví jen nevýrazné procento angolské populace. Nejužívanějšími zde jsou jazyky bantuských kmenů. Druhým státem, kde je úřední řečí portugalština je **Mosambik**. Portugalsky však v této zemi mluví zhruba jen 9 % obyvatel.³⁹ Zbytek připadá na jazyky místních etnik - Makhuwa, Tsonga, Lomwe.

V ostatních státech jižní Afriky je úředním jazykem hlavně angličtina. V **Namibii** vedle tohoto jazyka, kterým mluví pouze asi 7 % lidí, si podržela místo i němčina, jíž se dorozumí asi 32 % obyvatel. Místními jazyky, které Namibijci používají jsou hlavně – herero, nama a oshivambo. V **Botswaně** je jako oficiální řečí kromě angličtiny, pomocí níž se dorozumí asi jen 2 % populace, jazyk setswana. Tímto místním jazykem mluví zhruba 80 % obyvatel Botswany. Asi 8 % lidí mluví také tzv. kalangou. Dva úřední jazyky má také **Lesotho**. Vedle angličtiny je jako oficiální jazyk rovněž uznávána sothština, kterou mluví většina lesothcké populace. Stejně je na tom i **Svazijsko**. Vedle oficiální angličtiny, je za úřední řeč brána také svazijština. Tímto jazykem mluví jednoznačná většina obyvatel. Také **Malawi** mimo angličtiny využívá jako úřední řeči jazyk čevština, kterou mluví asi 57 % Malawijců. Dalšími místními jazyky v této zemi mluví asi zhruba 37 % obyvatel a angličtinu užívá zhruba 5 % obyvatel.

---

³⁹ Procentuální údaje o jazykové struktuře u všech států jižní Afriky se týkají let v rozmezí 1998-2003 a jako zdroje sloužily internetové stránky www.cia.gov/ a publikace kol. 2002.

V **Zambii** je rovněž vedle úřední angličtiny řada místních jazyků, kterými hovoří asi 70 % obyvatel. Podobně je tomu i v sousedním **Zimbabwe**, kromě oficiální angličtiny se zde mluví především místními jazyky a dialekty, z nichž nejvíce jsou to jazyky shona a sindebele. V **Jihoafrické republice** se počítá mezi úřední řeči hned několik jazyků. Základními jsou afrikánština, jíž hovoří asi 13 % obyvatel a angličtina, kterou ovládá kolem 8 % jihoafrické populace. K úředním jazykům je také v této zemi řazeno devět jazyků bantuských kmenů, kterými mluví veškerá černošská populace. Nejvíce jsou užívány isi zulu 24 %, isi xhosa 18 %, setswana 8 % a sesotho 7,9 %.

7. VYBRANÉ PROBLÉMY JIŽNÍ AFRIKY

Problémů, které v minulosti i dnes musí jih Afriky řešit, je celá řada. Příchodem Evropanů nastaly nové problémy v otázkách utlačování místního obyvatelstva, které se v JAR a později také v Zimbabwe změnilo v tzv. apartheid. Všechny státy jižní Afriky se potýkaly a potýkají s chudobou, velkou negramotností, nedostatečnou lékařskou péčí a v posledních letech s nárůstem nemoci AIDS, která se stala doslova pohromou pro místní obyvatelstvo. AIDS ale není jediná choroba, jenž skličuje státy jižní Afriky, mezi závažné problémy patří i nemoci jako je malárie, žloutenka, spavá nemoc nebo virus ebola.

7.1. Apartheid

Slovo apartheid v jižní Africe souvisí především s Jihoafrickou republikou. Apartheid znamenal segregaci a utlačování obyvatelstva nenarozeného v Evropě. Počátky apartheidu sahají do roku 1910, kdy vznikla Jihoafrická unie. Ve 20. až 30. letech diskriminace barevného obyvatelstva sílila a vrcholu dosáhla v dnešní Jihoafrické republice po 2. světové válce.

V roce 1948 mělo převážně bělošské voličstvo zvolit jasnou rasovou politiku. Malanova Národní strana tehdy nabízela apartheid, který měl tvořit přísnější, centrálně vynucenou segregaci, kdy by se každé rase vymezily její oblasti. Na farmy a do měst měli být přiděleni afričtí pracovníci a zároveň by se každé rasové skupině umožnilo pěstovat svou vlastní kulturu a řídit své záležitosti. Naproti tomu Smutsova Sjednocená strana hájila tradiční jihoafrický rasový pořádek, při němž stát napomáhá společenstvím se segregovat dobrovolně. Ve volbách zvítězili nacionalisté. Prvním opatřením nacionalistů bylo získat širší podporu bílého obyvatelstva. Zakazovali smíšené sňatky, zaváděli úřední postupy pro všeobecnou rasovou klasifikaci a zákonem o území pro skupiny (Group Areas Act) z roku 1950 ustanovili mechanismus pro povinnou segregaci. Dále pak s růstem podpory se jejich program rozšířil na „pozitivní apartheid“, který zahrnoval oddělený bantuský školský systém a „samosprávné“, avšak závislé venkovské domoviny pro různé africké kmeny. Zatímco meziválečné vlády segregační politiku vytvořily, nacionalistický režim ji prováděl. Hlavním cílem apartheidu byla moc. Tato moc vycházela z rostoucího bohatství a administrativních možností státu a z rasismu, který vedl k bezohlednosti vůči černochům.

Až do poloviny 70. let zaznamenával apartheid pozoruhodné úspěchy. Dosáhl především segregace ve městech, a to tím, že černé obyvatelstvo přestěhoval do předměstských čtvrtí (townships), které byly izolovány. „V Johannesburgu byl v letech

1955 až 1963 zlikvidován Sophiatown a Afričané byli přestěhováni do 113 000 betonových domků v Sowetu, rozděleném do sekcí podle kmenů. V Durbanu bylo odhadem asi 120 000 Afričanů přestěhováno z hlavního osídlení na vlastní půdě Cato Manor do dvou townshípů v sousední domovině KwaZulu. V Kapském městě byl v 70. letech srovnán se zemí District Six a jeho barevní obyvatelé přesídleni do odlehle betonové výstavby, kde bylo v roce 1982 napočítáno skoro na 300 pouličních gangů. Právo na trvalý pobyt měli jen Afričané, kteří se ve městě narodili nebo tam trvale pracovali již po dobu 15 let. Od počátku 50. let se tak růst počtu Afričanů ve městech zpomalil. Opatřeními prováděnými podle zákona pro skupiny bylo do března 1976 přestěhováno také asi 306 000 barevných, 153 000 Asiatů a 5900 bělochů“. - Iliffe, J. (2001).

Africký odpor proti tomuto náporu dovedl politiku ANC⁴⁰ a městské lidové akce k úzké spolupráci. V roce 1952 zahájili ve spojení s radikálními indickými politiky Kampaně neposlušnosti a nenásilného odporu proti nespravedlivým zákonům. Byla to nejrozsáhlejší protestní akce, jakou kdy země poznala. Díky ní vzrostl údajně počet členů v ANC až na 100 000. Hlavní podporu měl v průmyslových městech na Witwatersrandu a ve Východním Kapsku. Stát však rozbil kampaň legislativou ukládající trest bičováním za svévolné porušování zákona. V průběhu 50. let se ukazovalo, že masový nenásilný nacionalismus, tak úspěšný v Indii a v tropické Africe, sice zvyšuje politické uvědomění, ale neohrožuje výrazněji režim odhodlaný střílet do demonstrantů. Politika apartheidu byla stále nebezpečnější a Afričané bezmocnější, a tak se v roce 1958 mladší radikálové odtrhli od ANC a založili Panafrický kongres (PAC), odmítající spojení s neafrickými organizacemi. V březnu 1960 jeho kampaň proti apartheidu vydráždila policii ke střelbě na shromáždění v Sharpevillu, která usmrtila 69 neozbrojených lidí. Nato vláda zakázala ANC i PAC. Obě organizace se pak zaměřily na sabotáž, ale i tato činnost byla v roce 1964 zmařena. Organizovaná africká politika ustoupila na celé desetiletí frakčním snahám v domovinách. Apartheid v JAR vítězil.

V letech 1960 až 1983 bylo z bělošských farem nuceně odsunuto asi 1 129 000 Afričanů. Většinou byli přestěhováni do domovin a spolu s nimi asi další dva miliony lidí vysídlovaných z měst a jiných oblastí. Mnozí byli vytlačeni do osad s hustotou obyvatel městského typu, avšak bez infrastruktury a služeb. „Takovou oblastí byla třeba Qwaqwa na hranicích Lesotha, jejíž počet obyvatel vzrostl během 70. let z 24 000 na 300 000. Za období 1960 až 1985 obyvatelstvo domovin vzrostlo z 39 % na 59 % veškeré jihoafrické

---

⁴⁰ ANC: Africký národní kongres, který prosazoval práva černošského obyvatelstva.

populace. V domovinách se zhroutilo zemědělství a lidé byli závislí na poukázkách od migrujících dělníků a na podpůrných dávkách z Pretorie.“ - Iliffe, J. (2001).

Bezohlednost přesídlovací politiky byla jednou stránkou růstu brutality, zvláště v období premiéra Vorstera v letech 1968 až 1978, kdy byl vytvořen bezpečnostní aparát⁴¹ praktikující mučení v měřítku srovnatelném s nejhorsšími tyranii. Zatímco v roce 1948 Národní strana zvítězila ve volbách se 40 % hlasů, v roce 1977 na vrcholu své moci získala 65 %, což byly nejenom hlasy 85 % všech hlasujících Afrikánců, ale pravděpodobně i 33 % anglicky hovořících občanů.⁴² To byl pro nacionalisty hlavní triumf apartheidu.

Od volebního vítězství z roku 1977 uplynulo jen o něco více než deset let a apartheid se rozpadl v trosky. Mezi mnoha silami, které jej zničily, působily tytéž síly, které destabilizovaly také koloniální a postkoloniální režimy v sousedním Zimbabwe. U jejich kořene stál populační růst. Obyvatelstvo JAR vzrostlo za období apartheidu trojnásobně, z odhadovaných 12 671 000 v roce 1951 na 38 900 000 v roce 1991. V roce 1951 připadalo z uvedeného počtu 21 % na bělochy, 12 % na barevné (tj. míšence) a Asijce a 67 % na černochoy. Na konci 80. let bylo bílých Jihoafričanů asi je 14% a 10% tvořili barevní a Asijci, zatímco 76 % připadalo na Afričany. Vzhledem k nerovnoměrnému rozdělení půdy a bohatství rychlý populační růst vyvolal masovou urbanizaci v měřítku, které nemohl umenšit ani apartheid. Oficiální čísla udávala, že v roce 1970 žilo ve městech asi 33 % Afričanů, v roce 1985 tu odhady hovořily o 58 % a na začátku 21. století to mělo být více než 70 %. V úporně kontrolovaném Johannesburgu přistěhovalci zahltili Soweto, které bylo vystavěno pro 600 000 lidí, ale v roce 1980 v něm žilo 1 600 000 lidí. V Durbanu se Afričané usazovali squatovým stylem kolem hranic města, roku 1984 jich bylo asi 1 400 000.

„V roce 1984 proběhla v townshipech revolta, která byla protestem proti nové strategii Národní strany, jak upevnit nadřazenost bílých, poté co se předseda vlády P. W. Botha v roce 1979 zřekl apartheidu jakožto „receptu na trvalý konflikt“. Bothova reformní strategie uznávala, že není možné pokročilou průmyslovou společnost ovládat policejními metodami, a tak usilovala využít místo nich tržní disciplínu.“ - Iliffe, J. (2001). Reformní strategie také plánovala rozdělit Afričany: na jedné straně mít dobře placenou městskou menšinu s obchodními příležitostmi a odborovými právy, na druhé straně zbídačených obyvatel domovin. JAR se pak mohla jako „národ menšin“ stát volným společenstvím, v níž by běloši a jejich spojenci ovládali průmyslové srdce země a měli na vrch nad

---

⁴¹ V té době začala vyrábět JAR také jaderné zbraně z obavy před vnějším útokem.

⁴² Více k volební situaci v JAR píše Hulec, O. (1997).

černými obyvateli. Povstáním v townshipech v roce 1984 Afričané tuto strategii odmítli a zmařili. Brutalita vzpoury a jejího potlačení pobouřila mezinárodní veřejné mínění a podnítila hospodářské sankce vůči JAR.

Úplný pád apartheidu nastal s nástupem Fredericka De Klerka do prezidentské funkce v roce 1989. De Klerk povolil legální působení ANC a propustil jeho vězněného vůdce Nelsona Mandelu, aby měl partnera k jednání. V dubnu 1994 vyšel z voleb jako prezident Mandela. „ANC získal většinu v mnohohlasovém parlamentu a byla ustavena participační vláda, ukázalo se jasně, že konfrontace mezi rasami, ať byla jakkoli významná, byla jenom povrchem politiky. Hlubší skutečnost je taková, že dvě elity usilovaly o řešení, které jim umožnilo zadržet a možná i zčásti zmírnit nesmírné tlaky zdola, vyvolané demografickým růstem, masovou chudobou, urbanizací, vzděláním a požadavky mladých – silná napětí vznikající z dopadu moderních změn na někdejší kolonizační společnost.“ - Iliffe, J. (2001). Apartheid byl u konce a Jihoafrická republika mohla vstoupit do afrických dějin jako demokratický stát.

7.2. Zdravotnictví v jižní Africe

Jistě si lze položit otázku, zda kolonialismus v jižní Africe ovlivnil i úroveň zdravotnictví a co přinesl v této otázce místnímu obyvatelstvu. Dá se říci, že vliv na zdravotní stav obyvatel byl nemalý, a to jak v záporném tak i v kladném slova smyslu. Před příchodem Evropanů, ale i v době kolonizace, kdy ještě i samotní Evropané neměli lékařství na dobré úrovni, se místní obyvatelstvo v léčbě různých chorob odkazovalo především na přírodu a kmenové šamany. Ti si ale dokázali poradit jen s chorobami, které znali, nejčastěji pomocí různých bylin a výtažků z nich. Když se objevili v jižní Africe Evropané, přišly s nimi i nemoci, které do té doby ve velké části Afriky včetně jižní nebyly např. neštovice. Pro místní obyvatelstvo to znamenalo pohromu a tisíce domorodců umírali na pro ně neznámé choroby, proti kterým neznali lék.

Ovšem na druhou stranu to byli opět právě Evropané, kdo svým příchodem postupně od konce 19. století zaváděli do Afriky lékařskou péči. Začali stavět první nemocnice, ve kterých se léčili nejprve hlavně bílí a postupem času i černí obyvatelé. Lékařská pomoc v jižní Africe však byla a dodnes zůstává velmi nedostačující v úměře s místními problémy spojenými s nemocemi typu malárie, žloutenky, spavé nemoci a především nemoci AIDS. Jediné vyspělejší zdravotnictví, které si dokáže ve „větší míře“ poradit s problémy, má Jihoafrická republika. Ve spojení se špatnými životními

podmínkami patří proto jižní Afrika k regionům s jednou s nejnižší nadějí na dožití ve světě⁴³ (viz příloha č. 22.), která činí v průměru 38,5 let.

Po vyhlášení samostatnosti se vládnoucí politické systémy jednotlivých států snažily o rozvoj zdravotní péče. Narážely však na nedostatečně kvalifikovaný personál a nedostatek léků, vybavení i finančních prostředků. Například v roce 1976 připadal podle K. Laciny (1987) v Botswaně jeden lékař na 24 tisíc obyvatel. Tyto problémy byly v 60. až 80. letech řešeny na poli OSN a různých světových zdravotnických a humanitárních organizací. Bílí obyvatelé sice po pádu kolonialismu opouštěli houfně jižní Afriku, ale tyto mezinárodní organizace se snažily udržet v této části Afriky kvalifikované pracovníky z oblasti medicíny. V rámci například Červeného kříže a OSN se dokonce nacházeli dobrovolníci lékaři a ostatní zdravotnický personál ze západního světa (např. Američané, Britové, Francouzi nebo Australané a Němci), kteří jezdili do států jižní Afriky a zakládali zdravotnická centra s cílem zlepšovat situaci v oblasti (Botswana, Zambie, Namibie). Cílem těchto misí bylo snižovat především riziko malárie, žloutenky a dalších zákeřných chorob.

Světová zdravotnická organizace (WHO) se snaží i dnes ve spolupráci s OSN a Červeným křížem o humanitární pomoc nejen v otázkách zdravotnictví, ale například také v oblasti potravinové pomoci. Jsou zakládány provizorní nemocnice v odlehlejších oblastech jednotlivých zemí a dochází ke snaze podporovat rozvoj i místního zdravotnictví, které je většinou ve státních rukou. Rozvoj místního zdravotnictví je spojen také s možností studia černošského obyvatelstva v Evropě na lékařských a sociálně zdravotních fakultách. I přes tuto veškerou snahu vyspělého světa, která je však stále nedostatečná, se daří zdravotní problémy v jižní Africe řešit jen velmi pomalu.

Hlavním zdravotnickým problémem se však v poslední době stala v jižní Africe již několikrát zmiňované onemocnění AIDS. Touto zákeřnou chorobou, která likviduje imunitní systém člověka je nejpostiženějším regionem ve světě právě jižní Afrika. Míra nákazy dosahuje v některých státech jižní Afriky závratných čísel a je jednoznačně nejvyšší v celé Africe (viz příloha č. 23.). V Botswaně a Svazijsku trpí touto chorobou zhruba každý třetí až pátý obyvatel. Velký nárůst nákazy zaznamenávají i státy Zimbabwe,

---

⁴³ Vyspělé státy světa mají průměrný věk na dožití až 2krát větší než jižní Afrika. Například ve Francii je věk na dožití asi 79,7 let, z toho ženy se dožívají 83,5 a muži 76,1 let. Větší naděje na dožití mají i státy Afriky při pobřeží Středozemního moře a většina ostrovů, díky mnohem lepším životním podmínkám. Například Marokánci se dožívají v průměru asi 70,7 let, z toho muži 68,3 let a ženy 73,1 let.

Lesotho nebo JAR. Nakažených touto těžkou nemocí, která vždy končí smrtí, bude pravděpodobně přibývat i v budoucnu. Virus HIV je zřejmě hlavní příčinou úbytku obyvatelstva Botswany, Svazijska, Lesotha v posledních letech. Jak už bylo naznačeno v kapitole o hospodářství, AIDS také negativně ovlivňuje celkovou výkonnost a rozvoj ekonomik zemí tohoto regionu.

Co je ale důvodem tak vysoké nákazy v jižní Africe? I když se zdravotnické organizace snaží o neustálou informační kampaň ohledně nemoci AIDS, je problém stále stejný. Jakoby si místní lidé stále neuvědomovali snadnou nákazu touto chorobou, která se všeobecně v afrických zemích šíří především nechráněným pohlavním stykem a přenosem z matky na plod v těhotenství. Na rozdíl od vyspělého světa, kde je AIDS šířen víceméně pouze mezi homosexuální komunitou a narkomany. Při průzkumu, který prováděla WHO v Botswaně, Svazijsku a JAR v roce 2003, bylo zjištěno, že i přes propagaci pánské ochrany při pohlavním styku, měli nechráněný sex takřka každý muž i žena. Příčinou, jak se vyjádřila WHO k tomuto problému, je nejen neochota mužů používat ochranu, ale i časté násilné vynucení pohlavního styku. Nelze se tedy divit, že míra nákazy v těchto státech i státech okolních tak výrazně vzrůstá. Najít řešení, jak zastavit tuto nákazu nejen v oblasti jižní Afriky, je zatím těžké. Bylo by třeba klást ještě větší důraz na prevenci, což však naráží na bariéru kulturních tradic a neochotu změn v myšlení zdejšího obyvatelstva.

7.3. Vzdelanost a školství

Úzká úroveň vzdělanosti v jižní Africe poměrně těsně souvisí s kolonialismem. Když přišli Evropané do Afriky, neměli příliš zájem v období své nadvlády učit místní obyvatelstvo číst a psát. Afričtí obyvatelé měli sloužit především jako negramotná a levná pracovní síla. Vzdělání bylo poskytováno pouze dětem bílých osadníků a kolonizátorů. Snahu přinést domorodcům do jižní Afriky alespoň základní vzdělání měli však někteří křesťanští misionáři. Bohužel nedosáhli velkých úspěchů, zájem naučit se číst a psát byl mezi členy místních kmenů velmi nízký. Vzdělanost místního obyvatelstva byla proto v době, kdy končil kolonialismus, silně zanedbána. Podobně tomu však bylo na celém africkém kontinentu. Proto si nově vzniklé vlády samostatných států také za jeden z hlavních cílů postkoloniálního vývoje vytyčily právě zlepšení úrovně gramotnosti obyvatelstva.

V roce 1975 bylo v **Angole** po získání samostatnosti jen 15% obyvatel gramotných, a proto již od roku 1976 vláda zahájila rozsáhlou alfabetační kampaň. Podobně postupovala i **Botswana**. Vzhledem k vysokému stupni negramotnosti byla významná role

v rozvojovém programu vyhlášeném na 70. a 80. léta přisuzována rozvoji vzdělanosti. V letech 1950-1970 zde vzrostl počet žáků základních škol jen z 1 300 na 3 900. Již v roce 1974 ale navštěvovalo základní školy zhruba 10 300 studentů. Rozvojový program předpokládal, že na přelomu 70. a 80. let mělo být základní vzdělání umožněno zhruba sto tisícům žáků. V **Malawi** bylo negramotných v roce 1964 asi 96% obyvatel. V době vyhlášení samostatnosti **Mosambiku** umělo v této zemi číst a psát asi pouze 5% obyvatelstva. Proto vláda v této zemi kladla stejný důraz jak na rozvoj základního školství, tak na alfabetizaci dospělých. Bylo založeno mnoho základních škol a vzrostl i počet jejich žáků a postupně se začala zvyšovat gramotnost dospělého obyvatelstva. Odhadovalo se, že v roce 1979 umělo číst a psát z 6,9 milionů občanů starších 15-ti let již 1,7 milionů lidí.⁴⁴ Jenomže tady stejně jako v Angole vzalo vzdělávání za své s občanskou válkou. Podobné cíle zvyšovat počet základního vzdělání obyvatelstva sledovaly **Zambie** i **Zimbabwe**. Zvláštní postavení měla v této době **JAR**. Školství v JAR bylo na rozdíl od ostatních států na dobré úrovni, byly zde i vysoké školy, ale sloužilo víceméně jen pro vzdělávání bílého obyvatelstva.

Úroveň vzdělanosti v dnešní době (viz příloha č. 24.) se oproti obdobím po získání nezávislosti v jednotlivých státech zlepšila, i když existují poměrně výrazné rozdíly mezi jednotlivými zeměmi. Nejhorší situace zůstává v **Mosambiku**, kde kvůli občanské válce šel rozvoj vzdělání víceméně stranou a v současné době je zde pouze asi 48 % lidí schopných číst a psát. Cílem současné vlády i mezinárodních organizací je proto snaha zvyšovat počet škol a jsou prováděny i vzdělávací programy pro dospělé občany v této zemi. Poměrně nízká vzdělanost je i v **Angole**. Navzdory dlouhotrvající občanské válce, umí dnes v této zemi číst a psát asi 68 % lidí (v době občanské války neumělo číst a psát v Angole 88% obyvatel). Za kampaň proti negramotnosti byla Angola v roce 1999 vyznamenána UNESCEM.⁴⁵ Velmi nízká vzdělanost je i v **Malawi**, kde dosahuje 63 %. Naopak největší gramotnost má **Zimbabwe** (zhruba 90 %) a **JAR** (asi 86 %). Je ale otázkou zda v Zimbabwe neutrpí vzdělanost v důsledků tvrdého režimu Roberta Mugabeho a současnou politickou situací. Obecně lepší úroveň vzdělanosti vykazují muži, přestože rozdíly mezi muži a ženami nejsou tak výrazné jako v minulosti.

---

⁴⁴ O vzdělání u výše uvedených států podávají informace publikace Lacina K. (1987), Motoška, M. (1982) a Zeman, K. (1981).

⁴⁵ O vzdělanosti v Angole se zmiňuje publikace Klíma, J. (2003).

Celé školství v jižní Africe včetně univerzit, však i dnes stále trpí nedostatkem prostor, kvalifikovaných pracovníků, materiálu, pomůcek a dalšího vybavení. Pomoc, kterou tomuto důležitému sektoru poskytují světové organizace zejména OSN a UNESCO ve spolupráci s vládami jihoafrických států, je stále i přes velké snahy nedostačující a problém s dostupností vzdělání se může v budoucnosti opět prohlubovat v závislosti s tím, že tempo vzniku nových škol nestačí nárůstu počtu lidí.

8. ZÁVĚR

Od prvních chvil, kdy evropské lodě přistály v jižní Africe, bylo jasné, že tyto oblasti Afriky čekají velké a radikální změny. Ať už byly prvotní cíle Evropanů, kteří vyráželi v druhé polovině 15. století na zámořské objevy jakékoliv, dalo se očekávat, že nově objevená území budou porobena a během několika málo desítek let ovládnuta bílou rasou. Stejný a nevyhnutelný osud potkal i jižní Afriku a její obyvatelstvo. Z toho, co bylo výše napsáno, je naprosto zřejmé, že evropský kolonialismus zasáhl, ať už v menším či větším měřítku, všechny sféry vývoje jižní Afriky. Otázkou zůstává, zda spíše pozitivně nebo negativně. Z pohledu utiskování a omezování lidských práv domorodého obyvatelstva, jenž mělo sloužit jen jako otrocká pracovní síla, která nebude mít žádné nároky a práva, je nutné hodnotit kolonialismus negativně. Na druhou stranu to byl opět kolonialismus, kdo do jižní Afriky přinesl železnici, průmysl, lékařství a další věci typické pro vyspělý západní svět. Z tohoto pohledu se tedy zdá, že kolonialismus byl pro rozvoj regionu přínosem. Jenže každá věc má dvě stránky. Je sice pravdou, že Evropané opravdu stáli za rozvojem hospodářství nebo dopravy v jižní Africe, ale za jakou cenu? Jen za cenu dalšího útisku místního obyvatelstva, které sloužilo jen jako levná pracovní síla. Také investice směřovaly zejména do těžařského průmyslu a železničního spojení oblastí těžby s přístavy, zatímco rozvoj ostatní, a to nejen dopravní infrastruktury nebyl prioritou koloniálních velmocí. Stejně tak neměly zájem na významnějším rozvoji zpracovatelského průmyslu, který by vytěžené suroviny zhodnotil na místě, ale naopak šlo o to, vyvézt je co nejlevněji. Navíc většina zisků sloužila opět především bílé rase a k upevňování jejího vlivu na jihu Afriky. Místní obyvatelé z těžby diamantů, zlata a jiných cenných surovin neměli takřka nic.

Po 2. světové válce si politici začali uvědomovat, že každý národ, každá rasa, má nárok na svoji vlastní identitu, která nesmí být potlačována. V tomto období tedy dochází k postupnému rozpadu kolonialismu také v jižní Africe. Cesta k samostatnosti však byla dlouhá a náročná. Jižní Africe trvalo několik desetiletí, než se země tohoto regionu postupně vymanily z koloniálního panství Velké Británie nebo Portugalska. Kolonialismus zanechal v jižní Africe, jak už bylo řečeno, hluboké stopy ve všech sférách života. Nové státy a jejich vlády se proto od počátku samostatnosti snažily o zásadní reformy, které měly dopady kolonialismu zmírnit. Bohužel místo toho přišly občanské války a diktátorské režimy. Jaký paradox. Místní obyvatelstvo se tak z jednoho problému dostalo do druhého. Jen s tím rozdílem, že tvrdou ruku nedrželi už Evropané, ale místní usurpátoři typu Roberta

Mugabeho v Zimbabwe apod. Ekonomický potenciál Angoly spočívající v nerostném bohatství, především v ložiscích ropy, ale i ve vhodných přírodních podmínkách pro zemědělství zase utlumila dlouhá občanská válka. Ke smutné kapitole apartheidu v Jihoafrické republice je zbytečné se vracet. Zároveň si zde vyspělé země udržely své postavení především v oblasti průmyslu i po pádu koloniálního panství a drží ho dodnes. Většina těžebních společností (De Beers, Anglo-American corporation, Petronas, Lonrho aj.) v jižní Africe jsou v rukou vyspělých států. Navíc do této oblasti pronikají i nové světové mocnosti. Zejména Čína zde má výrazné postavení a na místní trhy se prosazuje čím dál výrazněji. Například z Angoly jde do Číny 30 % vývozu hlavně v podobě ropy.

Dopady kolonialismu jsou v mnohých sférách patrné dodnes. K nim se přidávají další problémy, které přinesly nové vládnoucí režimy již samostatných států. Zadluženost, korupce, politická nestabilita v některých oblastech, obrovská nezaměstnanost, která např. v Zimbabwe postihuje až 70% obyvatelstva jsou jen některé z nich. Nelze opomenout malárii, AIDS, nedostatek pitné vody v mnohých oblastech, přírodní katastrofy v podobě sucha nebo naopak záplav. Tyto skutečnosti poukazují na to, že situace v jižní Africe se nebude v následujících letech zlepšovat, ale spíše naopak zhoršovat. Je sice pravda, že Jihoafrická republika patří k poměrně vyspělým státům a Angola s Botswanou díky svému nerostnému bohatství jsou na ekonomickém vzestupu, Botswana dokonce patří k nejrychleji ekonomicky rostoucím zemím ve světě. Je ale otázkou, jestli tak velkému množství problémů dokážou čelit. Některé státy jako např. Malawi nebo Mosambik jsou hluboko pod hranicí chudoby a dá se říci, že od konce kolonialismu nikam výrazně nepokročily.

Je těžké odhadovat, kde by byla jižní Afrika dnes nebýt evropského kolonialismu. Možná by zůstala na podobné úrovni jako při svém objevení. Jedno je však jisté. Jižní Afrika má za sebou z hlediska vývoje složité období. Nelehká cesta však čeká státy a obyvatelstvo jižní Afriky i v budoucnosti, ve které se bude muset vypořádat možná s ještě těžšími problémy, než byl kolonialismus.

SEZNAM LITERATURY

- Baar, V. (2001): Národy na prahu 21. století. Ostrava, Tilia.
- Baar, V. (2003): Hospodářský zeměpis. Regionální aspekty světového hospodářství. Praha, ČGS s.r.o.
- Barlow, T., Wisniewski, W. (2000): Jižní Afrika. Praha, Baret.
- Bostock, M., (1972): Mozambique in the South Africa Region.
- Cameron, R. (1996): Stručné ekonomické dějiny světa. Praha, Victoria Publishing.
- Davidson, B. (1972): Africká minulost. Praha, Orbis.
- Davidson, B. (1962): Objevení staré Afriky. Praha, Kolumbus.
- Hanzelka, J., Zikmund, M. (1952): Afrika snů a skutečností. Praha.
- Holub, E. (1890): Druhá cesta po jižní Africe. Praha.
- Hrbek, I. (1966): Dějiny Afriky, 2 díly. Praha.
- Hulec, O. (1997): Dějiny Jižní Afriky. Praha, Lidové noviny.
- Geiss, I. (2002): Dějiny světa v souvislostech. Praha, Ivo Železný s.r.o.
- Iliffe, J. (2001): Afrika a Afričané, dějiny kontinentu. Praha, Vyšehrad.
- Janáček, J. (1959): Století zámořských objevů. Praha.
- Jehlička, P., Tomeš, J., Daněk, P. (editoři) (2000): Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie. Přírodovědecká fakulta UK, Praha.
- Johnson, P. (1991): Dějiny dvacátého století. Praha.
- Judd, D. (1999): Imperium. Praha.
- Kandert, J. (1984): Afrika. Praha, Mladá Fronta.
- Kenneth, D. B., Morgan, O. (1999): Dějiny Velké Británie. Praha, Lidové noviny.
- Klíma, J. (1999): Dějiny Portugalska. Praha, Lidové noviny.
- Klíma, J. (2003): Angola. Praha, Libri.
- kol. (1959): Malý atlas světa. Praha, Ústřední správa geodesie a kartografie.
- kol. (1994): Atlas světa. Praha, Kartografie Praha.
- kol. (1997): Encyklopedický atlas světových dějin. Praha, Lidové noviny.
- kol. (1999): Atlas světových dějin. Praha, Knižní klub.
- kol. (2000): Kronika 20. století. Praha, Fortuna Print.
- kol. (2002): Státy světa. Havlíčkův Brod, Fragment.
- kol. (2003): Kronika lidstva. Praha, Fortuna Print.

- Lacina, K. (1987): Nejnovější dějiny Afriky. Praha, Svoboda.
- Lacina, K. (1977): Politika apartheidu. Praha, Svoboda.
- Liščák, V., Fojtík, P. (1996): Státy a území světa. Praha, Libri.
- Middleton, H., Heater, D. (1991): Oxfordský atlas moderních dějin. Praha, Odeon.
- Motoška, M. (1982): Angola. Praha, Pressfoto.
- Novaresio, P. (1996): Mořeplavci a objevitelé. Dobřejovice, Rebo Productions, s.r.o.
- Ottův slovník naučný (1997). Praha, Aion CS, s.r.o. (CD ROM).
- Palmer, J. (1998): Všechno o Zemi. Praha, Reader's Digest Výběr, s.r.o.
- Pátek, J. (1972): Boj proti kolonialismu v Africe. Praha.
- Pátek, J. (1981): Svítání v jihu Afriky, Praha.
- Pavlík, Z., Rychtaříková, J., Šubrtová, A. (1986) Základy demografie. Praha, Academia.
- Skokan, L. (2001): Politickogeografický a geopolitický úvod do regionální geografie. Ústí nad Labem, UJEP.
- Skřivan, A. (1991): Německé koloniální zábory v Africe v letech 1884-1885. Praha, AUC Phil. & Hist.
- Roberts, M. (1990): A History of South Africa, London.
- Votrubec, C. (1973): Afrika. Praha, SPN.
- Wolton, D. G. (1951): Jižní Afrika včera a dnes. Praha.
- Zeman, J. (1981): Mosambik. Praha, Pressfoto.
- Zimák, A. (2003): Jihoafrická republika, Praha, Libri.
- Zwettler, O. (2002): Lexikon zemí 2003. Praha, Fortuna Print.

INTERNETOVÉ ODKAZY

- www.africanet.com (History and Fact Sheets of Africa)
- www.afrika.com/ (Africa Safaris and Africa Travel)
- www.angola.org (The embassy of the Republic of Angola)
- www.banquemondiale.org (Le Groupe de la Banque Mondiale)
- www.britannica.com (Encyklopaedia Britannica)
- www.businessinfo.cz/cz (Oficiální portál pro podnikání a export)
- www.census.gov (Census Bureau Home Page)
- www.cia.gov/cia/publications/factbook/ (The World Factbook)
- www.daily-mail.co.zm (Zambia Daily Mail)
- www.eia.doe.gov (Energy Information Administration – EIA)
- www.fao.org/ (Food And Agriculture Organization Of The United Nations)
- www.imf.org (International Monetary Fund)
- www.intracen.org/index.htm (International Trade Center)
- <http://minerals.usgs.gov/minerals/> (Minerals Statistics and Information from the USGS)
- www.mzv.cz (Ministerstvo zahraničních věcí České republiky)
- www.rbz.co.zw (Reserve Bank of Zimbabwe website)
- www.southafrica.net (Official portal South Africa)
- www.state.gov/ (US Department of State)
- www.statehouse.gov.zm/ (Official portal Republic of Zambia)
- www.times.co.zm (Zambia Times)
- www.unctad.org (United Nations Conference on Trade and Development)
- www.undp.org (United Nations Development Programme)
- www.uneca.org/ (Economic Commission for Africa)
- <http://unstats.un.org/> (United Nations Statistics Division)
- www.who.int/en/ (World Health Organization)
- www.worldbank.org (The World Bank)
- www.wto.org/ (World Trade Organization)
- www.xist.org (Global Statistics)
- www.zana.gov.zm (Zambia News Agency)
- www.zwnews.com (The world to Zimbabwe)

PŘÍLOHY

SEZNAM PŘÍLOH

Tabulkové přílohy

- Příloha č. 1. Britský kapitál v zahraničí 1970-74 (v mil. liber st.)
- Příloha č. 2. Teritoriální struktura zahraničního obchodu Angoly v 70. letech (%)
- Příloha č. 3. Komoditní struktura angolského vývozu v roce 1973 (%)
- Příloha č. 4. Teritoriální struktura zahraničního obchodu Mosambiku v roce 1976 (%)
- Příloha č. 5. Srovnání komoditní struktury dovozu Mosambiku v letech 1965 a 1974 (%)
- Příloha č. 6. Srovnání komoditní struktury vývozu z Mosambiku v letech 1965 a 1975 (%)
- Příloha č. 7. Podíl základních hospodářských sektorů na tvorbě HDP států jižní Afriky v roce 2005 (%)
- Příloha č. 8. Teritoriální struktura zahraničního obchodu JAR v roce 2004 (%)
- Příloha č. 9. Komoditní struktura vývozu JAR v roce 2004
- Příloha č. 10. Komoditní struktura dovozu JAR v roce 2004
- Příloha č. 11. Teritoriální struktura zahraničního obchodu Zambie v roce 2005 (%)
- Příloha č. 12. Teritoriální struktura zahraničního obchodu Zimbabwe v roce 2004 (%)
- Příloha č. 13. Komoditní struktura vývozu a dovozu Zimbabwe v roce 2004 (%)
- Příloha č. 14. Obchodní výměna ČR s Angolou (USD tis.)
- Příloha č. 15. Obchodní výměna ČR se Zambíí (USD tis.)
- Příloha č. 16. Obchodní výměna ČR se Zimbabwe (USD tis.)
- Příloha č. 17. Obchodní výměna ČR s JAR (USD tis.)
- Příloha č. 18. Rozdíly ve statistikách ČR a JAR (v tis. USD)
- Příloha č. 19. Vývoj počtu obyvatel ve státech jižní Afriky (v mil.)
- Příloha č. 20. Přirozená měna obyvatelstva států jižní Afriky v roce 2005
- Příloha č. 21. Věková struktura obyvatelstva států jižní Afriky v roce 2005 (%)
- Příloha č. 22. Naděje na dožití států jižní Afriky v roce 2005
- Příloha č. 23. Míra nákazy virem HIV ve státech jižní Afriky ve věku 15-49 let v roce 2005 (%)
- Příloha č. 24. Gramotnost obyvatelstva států jižní Afriky v roce 2003 (%)

Mapové přílohy

Příloha č. 1. Jižní Afrika na začátku 60. let 20. století

Příloha č. 2. Jižní Afrika na začátku 21. století

Příloha č. 1. Britský kapitál v zahraničí 1970-74 (v mil. liber st.)

Rok	1970	1971	1972	1973	1974
Celkový objem britských investic v zahraničí	546	657	737	1638	1595
Investice v JAR včetně Namibie	53,1	22,3	74,8	87,4	179,8
v %	9,7	3,4	10,1	5,3	11,3

zdroj: Lacina, K. (1987)

Příloha č. 2. Teritoriální struktura zahraničního obchodu Angoly v 70. letech (%)

Stát	dovoz	vývoz
Portugalsko	26,4	25,4
NSR	13,0	5,1
USA	9,5	28,1
Japonsko	5,5	8,8
Kanada	0,3	10,4

zdroj: Motoška, M. (1982)

Příloha č. 3. Komoditní struktura angolského vývozu v roce 1973 (%)

Komodita	%
ropa a deriváty	63,0
káva	22,4
diamanty	10,0
ostatní	4,60
celkem	100

zdroj: Motoška, M. (1982)

Příloha č. 4. Teritoriální struktura zahraničního obchodu Mosambiku v roce 1976 (%)

Stát	vývoz	dovoz
Portugalsko	15,3	7,6
Velká Británie	14,5	8,0
USA	12,0	3,0
Japonsko	9,7	3,4
JAR	6,1	18,5
Nizozemsko	6,1	1,5
NSR	5,3	11,7
Francie	3,9	4,1
Itálie	2,8	1,1

zdroj: Zeman, J. (1981)

Příloha č. 5. Srovnání komoditní struktury dovozu Mosambiku v letech 1965 a 1974 (%)

Výrobky	1965	1974
Textil	16,4	8,6
Stroje a zařízení	13,9	21,6
Dopravní zařízení	12,4	17,1
Spotřeb. a stroj. výrobky	10,5	11,1
Průmyslové - potravinářské	8,9	4,8
Nerostné produkty	8,8	6,5
Chemické výrobky	6,7	9,2

zdroj: Zeman, J. (1981)

Příloha č. 6. Srovnání komoditní struktury vývozu z Mosambiku v letech 1965 a 1975 (%)

Položky	1965	1975
Oříšky kešu	19,4	20,1
Bavlna	17,8	8,6
Olejniny	15,0	4,2
Cukr	9,6	9,6
Výrobky z ropy	7,8	6,9
Čaj	6,6	3,6
Dříví	6,5	7,8

zdroj: Zeman, J. (1981)

Příloha č. 7. Podíl základních hospodářských sektorů na tvorbě HDP států jižní Afriky
v roce 2005 (%)

Stát	zemědělství	průmysl	služby
Angola	7,9	65,8	26,3
Botswana	2,6	50,9	46,5
JAR	3,1	30,8	65,2
Lesotho	17,3	41,3	41,4
Malawi	34,7	19,4	45,9
Mosambik	23,2	30,0	46,8
Namibie	9,9	31,7	58,4
Svazijsko	11,6	48,0	40,4
Zambie	18,6	25,2	56,2
Zimbabwe	22,8	28,0	49,6

zdroj: www.worldbank.org

Příloha č. 8. Teritoriální struktura zahraničního obchodu JAR v roce 2004 (%)

Stát	vývoz	Stát	dovoz
USA	11,5	Německo	14,3
Velká Británie	10,7	USA	8,5
Japonsko	10,2	Čína	7,5
Německo	7,9	Velká Británie	6,9
Nizozemí	4,7	Japonsko	6,9
Tchaj-wan	3,4	Francie	6,1
Itálie	3,0	Saudská Arábie	5,6

zdroj: www.mzv.cz

Příloha č. 9. Komoditní struktura vývozu JAR v roce 2004

Komodita	%
Perly, drahokamy, polodrahokamy	27,1
Železo a ocel	12,1
Minerální paliva, oleje+výrobky	8,2
Vozidla (mimo tramvají vagonů)	8,0
Kotle, stroje, zařízení	6,4
Hliník a produkty z něj	3,3
Rudy, struska a popel	3,2

zdroj: www.mzv.cz

Příloha č. 10. Komoditní struktura dovozu JAR v roce 2004

Komodita	%
Reaktory, kotle, stroje a zařízení	16,2
Minerální paliva, oleje+výrobky	14,4
Elektrické stroje a zařízení, optická zařízení	12,9
Automobilové díly	8,5
Vozidla (mimo tramvají a vagonů)	8,4
Letadla a příslušenství k nim	3,9

zdroj: www.mzv.cz

Příloha č. 11. Teritoriální struktura zahraničního obchodu Zambie v roce 2004 (%)

Stát	vývoz	Stát	dovoz
JAR	25,0	JAR	46,6
Čína	16,0	Velká Británie	12,0
Velká Británie	14,4	Zimbabwe	5,0
Saudská Arábie	6,0	SAE	3,7
USA	5,9	Francie	3,6
Kongo	5,4	Čína	3,0

zdroj: www.mzv.cz a www.unctad.org

Příloha č. 12. Teritoriální struktura zahraničního obchodu Zimbabwe v roce 2004 (%)

Stát	vývoz	Stát	dovoz
JAR	15,6	JAR	59,3
Čína	8,5	Čína	7,3
Japonsko	7,2	Konžská d.r.	7,1
Zambie	7,1	Zambie	4,5
Německo	5,9	Velká Británie	3,0
Velká Británie	5,2	Mosambik	3,0
USA	5,2	USA	2,6

zdroj: www.mzv.cz a www.unctad.org

Příloha č. 13. Komoditní struktura vývozu a dovozu Zimbabwe v roce 2004 (%)

Komodita	vývoz	Komodita	dovoz
Tabák	30,0	Stroje a zařízení	21,0
Nikl + Platina	12,0	Chemikálie	20,2
Zlato	11,2	Jiné výrobky	18,4
Řezané květiny	9,6	Potraviny	17,3
Slitiny	8,6	Pohonné hmoty	14,0

zdroj: www.mzv.cz a www.unctad.org

Příloha č. 14. Obchodní výměna ČR s Angolou (USD tis.)

rok	vývoz	dovoz	obrat	bilance
2001	1 312	0	1 312	1 312
2002	224	0	224	224
2003	302	4	306	298
2004	2 402	2	2 404	2 400
2005	2 680	27	2 707	2 753

zdroj: www.mzv.cz

Příloha č. 15. Obchodní výměna ČR se Zambií (USD tis.)

rok	vývoz	dovoz	obrat	bilance
1998	200	692	892	-492
1999	292	427	719	-135
2000	277	259	536	18
2001	253	294	547	-41

zdroj: www.mzv.cz

Příloha č. 16. Obchodní výměna ČR se Zimbabwe (USD tis.)

rok	vývoz	dovoz	obrat	bilance
2000	1 460	7 380	8 840	-5 920
2001	65	5 605	5 670	-5 540
2002	1 109	4 958	6 067	-3 849
2003	595	2 141	2 736	-1 546
2004	333	1 249	1 582	-916

zdroj: www.mzv.cz

Příloha č. 17. Obchodní výměna ČR s JAR (USD tis.)

rok	vývoz	dovoz	obrat	bilance
2000	15 246	24 456	39 702	-9 210
2001	18 239	32 159	50 398	-13 920
2002	37 477	46 608	84 085	-9 132
2003	42 341	62 783	105 124	-20 442
2004	73 737	135 626	209 363	-61 889
2005/1-3	25 346	33 481	58 827	-8 135

zdroj: www.mzv.cz

Příloha č. 18. Rozdíly ve statistikách ČR a JAR (v tis. USD)

	Statistické údaje ČR	Statistické údaje JAR
Vývoz do JAR	73 737	154 336
Dovoz z JAR	135 626	67 803
Obrat	209 363	222 139
Bilance	-61 889	86 533

zdroj: www.mzv.cz

Příloha č. 19. Vývoj počtu obyvatel ve státech jižní Afriky (v mil.)

Stát	1960	1970	1980	1990	2000	2005
Angola	4,797	5,606	6,741	8,291	10,377	11,707
Botswana	0,497	0,584	0,901	1,264	1,607	1,640
JAR	17,417	22,741	29,252	38,391	44,066	44,344
Lesotho	0,859	1,067	1,344	1,722	2,038	2,031
Malawi	3,451	4,489	6,129	9,287	11,560	12,975
Mosambik	7,472	9,304	12,103	12,656	18,125	20,154
Namibie	0,591	0,765	1,058	1,471	1,906	2,031
Svazijsko	0,352	0,455	0,611	0,885	1,110	1,138
Zambie	3,254	4,252	5,700	7,942	10,205	11,115
Zimbabwe	4,011	5,515	7,170	10,153	11,751	12,161
Celkem	42,701	54,778	71,009	92,062	112,745	119,296

zdroj: www.census.gov

Příloha č. 20. Přirozená měna obyvatelstva států jižní Afriky v roce 2005

Stát	narození na 1000 obyvatel	zemřelí na 1000 obyvatel	přirozený přírůstek v %
Angola	45,4	25,6	1,98
Botswana	23,3	29,4	-0,60
JAR	18,5	21,3	-0,28
Lesotho	25,1	28,7	-0,35
Malawi	42,7	19,4	2,34
Mosambik	39,5	20,7	1,88
Namibie	25,2	18,4	0,68
Svazijsko	27,9	28,8	-0,09
Zambie	41,3	22,3	1,90
Zimbabwe	28,2	21,9	0,63

zdroj: www.census.gov

Příloha č. 21. Věková struktura obyvatelstva států jižní Afriky v roce 2005 (%)

Stát	0-14	15-64	65+
Angola	43,8	53,4	2,8
Botswana	38,8	57,5	3,8
JAR	30,3	64,5	5,2
Lesotho	37,2	57,9	4,9
Malawi	46,4	51,0	2,7
Mosambik	45,0	52,3	2,7
Namibie	38,7	57,7	3,6
Svazijsko	41,0	55,5	3,5
Zambie	46,2	51,3	2,4
Zimbabwe	37,7	58,9	3,5

zdroj: www.census.gov

Příloha č. 22. Naděje na dožití států jižní Afriky v roce 2005

Stát	celkem	muži	ženy
Angola	37,0	36,2	37,9
Botswana	33,9	33,9	33,8
JAR	43,3	43,5	43,1
Lesotho	34,5	35,5	33,4
Malawi	41,6	42,1	41,1
Mosambik	41,0	41,2	40,8
Namibie	43,9	44,7	43,1
Svazijsko	33,2	32,5	34,0
Zambie	37,5	37,5	37,4
Zimbabwe	39,1	40,2	38,0

zdroj: www.census.gov

Příloha č. 23. Míra nákazy virem HIV ve státech jižní Afriky ve věku 15-49 let
v roce 2005 (%)

Stát	%
Angola	3,70
Botswana	24,1
JAR	18,8
Lesotho	23,2
Malawi	14,1
Mosambik	16,1
Namibie	19,6
Svazijsko	33,4
Zambie	17,0
Zimbabwe	20,1

zdroj: www.worldbank.org

Příloha č. 24. Gramotnost obyvatelstva států jižní Afriky v roce 2003 (%)

Stát	celkem	muži	ženy
Angola	68,0	82,1	53,8
Botswana	79,7	76,9	82,4
JAR	86,4	87,0	85,7
Lesotho	84,5	94,5	74,5
Malawi	63,0	76,1	49,8
Mosambik	48,1	63,5	32,7
Namibie	84,0	84,4	83,7
Svazijsko	81,7	82,6	80,8
Zambie	80,8	86,8	74,8
Zimbabwe	90,7	94,2	87,2

zdroj: www.cia.gov

Příloha č. 1. Jižní Afrika na začátku 60. let 20. století

Příloha č. 2. Jižní Afrika na začátku 21. století

